magazin istoric

ANUL IX Nr. 9 (102) SEPTEMBRIE 1975

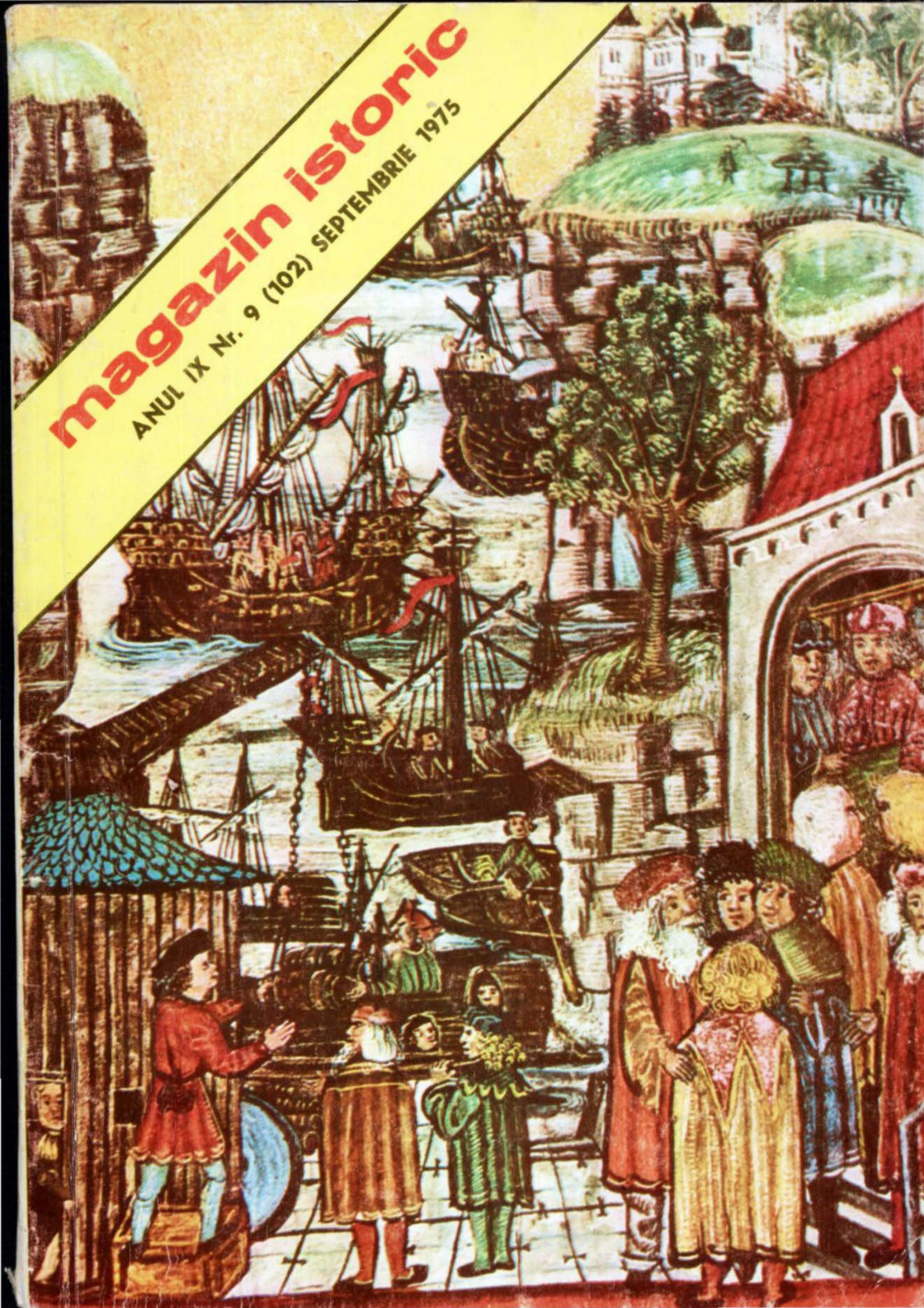

magazin istoric

Revistă de cultură istorică
Anul IX - Nr. 9 (102)
septembrie 1975

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
ADOLF ARMBRUSTER
VIRGIL CĂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

COPERTELE NOASTRE

① ② ③ ④

① Portul hanseatic Hamburg. Ilustraţie dintr-un manuscris din secolul XV **(Un „imperiu“ nordic al negustorilor,** p. 45**)**

② Grigore I. Ghica, domn al Ţării Româneşti (1660-1664; 1672-1673), unul dintre voievozii români care au avut legături cu lordul Winchilsea **(Un corespondent englez al domnilor români,** p. 21**)**

③ Horea, Cloşca şi Crişan, în viziunea unui artist popular. Pictură pe sticlă de Timotei Tohăneanu **(Horea, Rex Daciae,** p. 40**)**

④ Cîteva din ceasurile cu identitate istorică aflate în colecţia Muzeului din Ploieşti. Ele au aparţinut lui Mihail Sturdza (a), familiei Hasdeu (b), Ion Ghica (c), Mihail Kogălniceanu (d), Alexandru Ioan Cuza (e) şi Nicolae Iorga (f) **(O oră între... ceasuri,** p. 41**)**

SUMAR

România în lumea contemporană — o proiecţie istorică: SILVIU MARIAN, GEORGE G. POTRA 2
August-septembrie 1944. Bătălia pentru trecătorile din Carpaţi: TRAIAN GROZEA 7
Manifest — **1935:** GEORGE IVAŞCU 11
Craiova — 1750 ani: TITU GEORGESCU 13
Jaquemotte: VALTER ROMAN 14
Voinţa Adunărilor ad-hoc din Iaşi şi Bucureşti — unirea românilor într-un singur stat: N. COPOIU 15
Un corespondent englez al domnilor români: PAUL CERNOVODEANU 21
„Strămoşii mei au fost răzeşi“: SCARLAT CALLIMACHI 24
Septembrie 1914. Bătălia de pe Marna: FERDINAND FOCH 26
Dvera de la Stăneşti: MARIN M. POPESCU 32
O premieră arheologică românească: RADU POPA 34
„Fulgerul“ la picioarele „Stăpînului fulgerului şi trăsnetului“: ALBERT CHAMPDOR 36
Horea, Rex Daciae: AL. DOBRE 40
Secretele „Tubului Alloys“: EUGEN PREDA 42
Un „imperiu“ nordic al negustorilor: VICTOR IONESCU 45
Egmont — erou al istoriei şi al literaturii: DUMITRU ALMAŞ 49
Vercingetorix: D. TUDOR 52
Sfîrşitul ţarismului. În exil la Tobolsk: M. KASVINOV 55

● **Zîmbete din cronici... 33** ● **Concursul** Magazin istoric... **54** ● **Cărţi sosite la redacţie... 61** ● **Poşta** Magazin istoric... **62**

ROMÂNIA ÎN LUMEA CONTEMPORANĂ

— o proiecție istorică —

SILVIU MARIAN, GEORGE G. POTRA

Ni se pare axiomatică afirmația potrivit căreia a vorbi la modul istoric despre politica externă a unei țări, într-o perioadă sau alta a evoluției ei, nu înseamnă a te raporta exclusiv la trecut, ci și, în mod obligatoriu, la viitor. Valențele unei politici — atît interne, cît și externe — se conturează și se materializează tocmai printr-o asemenea permanentă dublă raportare de care cercetarea istorică nu poate face abstracție.

Priviți dintr-o asemenea perspectivă, ultimii ani din istoria României se constituie în mărturia cea mai elocventă a procesului de conceptualizare, exprimare și validare — atît în dezvoltarea internă, cît și pe tărîmul relațiilor externe — a identității socialiste specifice României de azi. Unitatea structurală dintre politica internă și politica externă, dintre sarcinile naționale și sarcinile internaționale, văzute ca laturi inseparabile ale unui proces dialectic unitar, a asigurat României o dezvoltare rapidă și armonioasă, realizarea unor progrese hotărîtoare pe calea construirii noii orînduiri.

Acești ultimi ani au fost marcați, înainte de toate, de efortul fructuos pentru elaborarea — în noile condiții obiective date de intrarea României în etapa edificării societății socialiste multilateral dezvoltate — a unui sistem de gîndire și a unui program de acțiune aflate în intimă și deplină concordanță cu realitățile societății românești și cu marile evoluții transformatoare înregistrate la scară mondială. Cercetarea faptelor va releva cu certitudine semnificația cu adevărat istorică pe care au avut-o pentru acest complex proces spiritul și hotărîrile Congreselor IX și X, ale Conferințelor Naționale din 1967 și 1972 și, ca un corolar, documentele Congresului XI al Partidului Comunist Român.

Esența filozofică marxist-leninistă a gîndirii și acțiunii României în sfera politicii externe a dobîndit în acești ani o nouă forță de expresie, ca urmare firească a adîncirii — într-o viziune care refuză, structural, anchiloza și unilateralitatea — determinărilor ce decurg din trăsăturile istorice specifice ale societății românești și din evoluția sa în actualitate. Operînd cu metodele și instrumentele științifice ale materialismului dialectic și istoric în condițiile complexe ale contemporaneității, sistemul de gîndire politică românească și-a găsit expresia firească într-o activitate internațională fără precedent. Se poate aprecia — procedînd la o necesară comparație cu etape mai apropiate sau mai îndepărtate din trecut — că deceniul 1965-1975 reprezintă perioada cea mai dinamică și cea mai fertilă a politicii externe românești. Cronica de fiecare zi a acestor ani — cu frămîntările și preocupările lor multiple — atestă o nouă angajare a potențialului de gîndire și o dinamizare viguroasă a capacității de acțiune ale poporului român, urmărind, în lumina idealurilor generoase ale socialismului, ale păcii, progresului și colaborării, exigențele făuririi unei noi ordini politice și economice internaționale, ale unei lumi mai drepte și mai bune. Experiența eforturilor depuse și a rezultatelor care le-au încununat ne-a confirmat nouă înșine, revelînd în același timp multor altora, adevărul că locul unui popor și al unei țări în lume, în istorie, se judecă — trebuie să se judece — înainte de toate, după contribuția pe care ele înțeleg să o aducă și o aduc operei dedicate împlinirii marilor aspirații de pace, dreptate, progres și prosperitate ale umanității.

În politica externă românească preocuparea de a plasa noile realități și interesele fundamentale ale țării în contextul fenomenelor și tendințelor de dimensiuni internaționale a existat și s-a manifestat cu o intensitate crescîndă în perioada istorică începută cu insurecția din august 1944. Și dacă o asemenea afirmație este pe deplin valabilă, nu mai puțin adevărat este și faptul că după ce socialismul a triumfat deplin și definitiv pe pămîntul românesc, România își ancorează în mod metodic acțiunea de politică externă în universal. Se identifică în aceasta un salt calitativ efectiv, conturînd prin el însuși noi dimensiuni politicii externe românești. **Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvol-**

tate și înaintare a României spre comunism — document istoric prin semnificație și caracter — se face din prima pînă în ultima filă expresia unei asemenea viziuni.

Cercetătorului istoric al acestei perioade — și, evident, nu numai lui — i se va înfățișa cu claritate faptul că, în ultimii ani, permanențele gîndirii și acțiunii românești de politică externă au dobîndit valențe noi, înțelegerea și promovarea lor au cîștigat în profunzime și substanță. Reține atenția faptul că tocmai în această perioadă, în cadrul procesului de restituire a istoriei naționale poporului român, opțiunile și orientările fundamentale de politică externă ale României socialiste și-au găsit racordul necesar și firesc la tradițiile patriotice și progresiste ale trecutului. Tot ceea ce a fost înaintat în cugetul și în strădaniile acelora care, de-a lungul veacurilor, au dat expresie, în esența lor istorică, fizionomiei specifice a neamului românesc, dreptului său sfînt la existență și dezvoltare de sine stătătoare, vocației sale spre dialog și colaborare, atașamentului său față de ideile și principiile de justiție și morală, respectului pentru personalitatea celorlalte popoare, a fost încorporat și asimilat în contemporaneitate, regăsindu-se în faptele politice ale zilelor noastre. Transmiterea experienței istorice de la o perioadă la alta și reevaluarea ei continuă, inclusiv în domeniul politicii externe, s-au dovedit, astfel, a fi o necesitate, în egală măsură pentru a evita repetarea erorilor, cît și, mai ales, pentru a asigura unitatea ascendentă a procesului de evoluție. Numai astfel, trecut, prezent și viitor, ca momente inseparabile ale unuia și aceluiași proces de dezvoltare istorică, au sens, își pot explica sensul și dau sens împlinirilor viitoare.

Experiența celor două decenii precedente, văzută prin prisma rezultatelor obținute atît sub raportul dezvoltării interne, cît și al relațiilor internaționale, a permis identificarea și punerea în valoare progresivă, la un nivel superior, în condițiile date de angajarea României pe calea edificării societății socialiste multilateral dezvoltate, a specificității noii etape de materializare a destinului istoric al poporului român. Înflorirea și afirmarea puternică a potențialului creator al națiunii socialiste în România — care este departe încă de a-și fi ilustrat toate valențele pozitive — gravează adînc în substanța istoriei efigia acestui ultim deceniu.

Dinamica dezvoltării și prefacerile structurale accelerate din ultimii ani au modificat nu numai imaginea pe care țara și-o oferă sieși, ci, totodată, imaginea pe care țara o oferă lumii, au schimbat locul și ponderea României în ansamblul vieții internaționale. În mod legic, în planul politicii externe, aceste mutații au determinat redimensionarea sferei intereselor și adaptarea corespunzătoare a căilor și mijloacelor care conduc la înfăptuirea acestora. Se impune cu deosebire a sublinia faptul că acești ani au produs o fericită sinteză a factorilor obiectivi și subiectivi care acționează la nivelul determinărilor politice, dînd expresie — în sfera precizării intereselor, direcțiilor principale și obiectivelor concrete, a perfecționării mijloacelor și formelor de acțiune — realității care derivă din asocierea și concomitența funcționării unor asemenea parametri cum sînt: calitatea României de țară socialistă, plasarea sa în rîndul statelor mici și mijlocii, statutul său de țară în curs de dezvoltare, identitatea sa europeană. Elaborarea și promovarea unei politici externe bazate pe aceste date obiective, conturînd țeluri, interese și posibilități specifice, marchează, atît la nivelul concepției, cît și la nivelul acțiunii internaționale, o altă dimensiune a ultimilor ani.

Stabilirea direcțiilor și modalităților de acțiune pe planul politicii externe s-a realizat într-o strînsă și permanentă legătură cu noile realități ale vieții internaționale, rezultate din profundele și rapidele mutații petrecute în raportul de forțe pe plan mondial. Situarea fermă a țării noastre în rîndul forțelor exponente și propulsoare ale progresului, coincidența de fond între interesele sale naționale și coordonatele majore ale dezvoltării umanității se regăsesc în toate actele sale politice, definesc locul și rolul României în arena vieții internaționale, conținutul și valoarea contribuției sale la determinarea unor evoluții pozitive la scară planetară. Analiza riguroasă a esenței proceselor și fenomenelor din lumea contemporană, cunoașterea temeinică a actualei etape de evoluție social-politică a umanității în toată complexitatea ei — înțelegînd prin aceasta surprinderea resorturilor obiective și subiective, a interacțiunii diverșilor factori, a direcției și sensului de dezvoltare — au permis României ca în numeroase împrejurări concrete să-și pună în valoare în mod eficient și constructiv capacitatea de a elabora soluții viabile și de a acționa pentru materializarea lor. Puterea de pătrundere a perspectivei și de anticipare a evenimentelor, asociată voinței ferme a țării noastre de a-și aduce contribuția la dezbaterea și soluționarea marilor probleme contemporane, au pus-o în situația de a se plasa constant în miezul actualității. Este ceea ce explică înrîurirea reală, pozitivă, pe care România o exercită asupra contextului internațional în care acționează.

Acești ultimi ani vor rămîne în conștiința generațiilor drept perioada în care, printr-un proces dialectic complex și neîntrerupt de corelare a intereselor naționale românești, văzute la scară istorică, cu idealurile socialismului și cu exigențele prezente ale vieții internaționale, politica externă românească a dobîndit o viziune largă, integratoare, clară și realistă, exprimîndu-se, tocmai pe această bază, într-o activitate de mare dinamism, de o mai largă cuprindere, de mai mare eficiență.

Ampla deschidere spre viitorul comunist al patriei pe care o realizează Programul adoptat de Congresul XI al partidului, sintetizînd întreaga experiență istorică a poporului român, pornește în primul rînd tocmai de la înfăptuirile ultimilor ani, cu tot ce i-a caracterizat. Pe baza tuturor premiselor acu-

mulate în construcţia socialistă, Programul trasează cu precizie ştiinţifică jaloanele dezvoltării României pentru următorii 20-25 ani, înarmînd partidul, întregul popor, creator conştient al propriului viitor, cu cunoaşterea perspectivei sale istorice.

Pornind de la orientările generale stabilite de Congresele IX şi X ale partidului şi reconfirmate de Congresul XI, privind situarea relaţiilor cu ţările socialiste în centrul politicii externe a României, partidul şi guvernul au acţionat statornic şi în aceşti ultimi ani pentru dezvoltarea şi întărirea prieteniei şi alianţei frăţeşti, a colaborării multilaterale cu toate statele socialiste. S-au înregistrat noi şi însemnaţi paşi pe calea întăririi bazei politice şi juridice a raporturilor în diferite domenii, prin reînnoirea şi reactualizarea, în concordanţă cu noile condiţii, a tratatelor de prietenie, colaborare şi asistenţă mutuală existente, semnarea unor asemenea tratate cu alte ţări socialiste, încheierea unui mare număr de acorduri, convenţii şi alte instrumente de colaborare. Întîlnirile şi schimburile de păreri la cel mai înalt nivel, pe linie de partid şi de stat, atît în cadru bilateral, cît şi multilateral, au exercitat un rol de cardinală însemnătate pentru întreaga dezvoltare a relaţiilor României cu ţările socialiste, dînd de fiecare dată impulsuri decisive pentru identificarea şi punerea în valoare a unor noi domenii şi forme de conlucrare. Prin concepţia sa asupra bazei principiale a colaborării şi prin acţiunea sa concretă în sfera relaţiilor cu ţările socialiste, România a înţeles să-şi aducă o contribuţie de substanţă la cauza refacerii şi întăririi unităţii statelor socialiste, la creşterea influenţei şi puterii de atracţie a socialismului în lume. Importanţa istorică a relaţiilor de tip nou pe care ţările socialiste sînt chemate a le statornici între ele, a principiilor pe care le promovează în raporturile cu celelalte state rezidă în înfăţişarea unui veritabil prototip al relaţiilor interstatale viitoare la scară mondială. Activitatea depusă de partidul şi statul nostru pe acest tărîm se bazează tocmai pe conştiinţa profundă a responsabilităţii istorice a fiecărei ţări socialiste faţă de imaginea de ansamblu a sistemului socialist mondial, dovedind în fapte superioritatea teoriei şi practicii socialismului şi în sfera relaţiilor internaţionale, capacitatea sa intrinsecă de autoperfecţionare.

O cotitură esenţială au marcat raporturile României cu ţările care au păşit pe calea dezvoltării independente, extinderea şi adîncirea colaborării cu acestea devenind una din direcţiile prioritare ale întregii sale activităţi internaţionale. Acest nou accent îşi găseşte determinarea obiectivă în însăşi situaţia României de ţară socialistă în curs de dezvoltare, în înţelegerea profundă a locului şi rolului acestor state — una din principalele forţe ale progresului contemporan — în viaţa internaţională. În ultimul timp aceste popoare şi-au adus o contribuţie activă la lupta pentru înlăturarea vechii politici de forţă şi dictat, pentru eradicarea colonialismului, neocolonialismului şi a practicilor rasiste, pentru instaurarea unei noi ordini politice şi economice internaţionale. Existenţa a numeroase convergenţe de interese s-a dezvoltat în nu puţine cazuri — pe baza opţiunii şi efortului unora dintre aceste state de angajare pe calea socialismului — în identităţi de fond, oferind astfel colaborării României cu ţările care merg pe calea dezvoltării de sine stătătoare, cu ţările nealiniate o bază deosebit de fructuoasă. Activul relaţiilor cu aceste ţări, înregistrînd în ultimul timp un adevărat salt calitativ, confirmă cu deosebită vigoare validitatea aprecierilor şi orientărilor date în această direcţie de Congresele IX, X şi XI ale Partidului Comunist Român. Istoria va reţine ca momente de mare importanţă, adevărate evenimente internaţionale, numeroasele întîlniri avute de şeful statului român cu conducători ai unui mare număr de state din Africa, Asia şi America Latină, reprezentînd, în imensa lor majoritate, premiere ale politicii externe româneşti. Măsura rodniciei acestui dialog, invocat astăzi ca exemplu pe multe meridiane pentru spiritul, conţinutul şi rezultatele sale, este dată, pentru a ne referi numai la cîteva aspecte, de semnarea unor deosebit de importante documente (tratate de prietenie şi colaborare, declaraţii solemne comune, acorduri, convenţii, înţelegeri şi alte instrumente de colaborare), de dezvoltarea în ritm intens a relaţiilor economice şi promovarea unor forme moderne, eficiente de cooperare, de amplificare a conlucrării în sfera vieţii internaţionale.

Realitatea obiectivă a existenţei unor state cu orînduiri social-economice şi regimuri politice diferite a găsit în politica externă românească a ultimilor ani un mai amplu şi adecvat reflex, atît pe plan conceptual, cît şi în conţinutul concret al relaţiilor sale externe. Consacrînd depăşirii obstacolelor şi prejudecăţilor generate de perioada războiului rece eforturi susţinute — acţiunile sale de pionierat pentru normalizarea raporturilor între state în Europa şi în alte continente constituindu-se în piese de rezistenţă ale dosarului destinderii politice din toţi aceşti ani — România a desfăşurat o activitate constantă pentru înscrierea relaţiilor sale cu toate aceste state pe făgaşul realist şi fructuos al coexistenţei paşnice active. Înţelegînd şi promovînd coexistenţa ca un concept politic cuprinzător, în concordanţă deplină cu legităţile dezvoltării social-istorice contemporane, România a căutat să fructifice resursele multiple ale acestui concept, amplificînd şi dezvoltînd relaţiile cu un număr mare de state din categoria acelora avînd o altă orînduire socială, inclusiv cu ţările capitaliste dezvoltate. Întîlnirile şi convorbirile la nivel înalt, celelalte forme ale dialogului au pus în evidenţă larga arie de posibilităţi pentru o conlucrare rodnică, materializîndu-se într-o multitudine de documente politice şi acorduri de cooperare care conturează atît cadrul principial cît şi conţinutul concret al raporturilor bilaterale.

Pornind de la ideea că în condiţiile lumii de astăzi pacea şi securitatea sînt indivizibile, că orice focare de tensiune, chiar dacă li se atribuie un caracter local sau limitat, afectează

pînă la urmă, în mod direct sau prin consecinţe, interesele tuturor statelor şi popoarelor lumii, România a acţionat statornic pentru stingerea conflictelor deschise şi pentru reglementarea paşnică a diferendelor, pentru înlăturarea factorilor generatori de încordare, pentru eliminarea definitivă a practicilor discreditate ale violenţei din relaţiile interstatale. România şi-a afirmat cu claritate punctul său de vedere şi a întreprins demersuri concrete pentru crearea condiţiilor propice abordării în spirit realist şi constructiv a problemelor aflate în dispută, pentru asigurarea acelui climat politic care să permită obţinerea de reglementări juste, pe baze trainice. România nu şi-a arogat niciodată rolul de intermediar, ea a prezentat de fiecare dată o poziţie proprie, izvorîtă dintr-o analiză proprie. Faptul că mobilul principal al acestor acţiuni a fost în mod evident dorinţa de a se realiza soluţionări valabile, care să reflecte în mod corespunzător interesele legitime ale celor implicaţi, prin acordul lor liber de voinţă, eliminîndu-se în mod progresiv efectele nocive ale presiunilor externe, a dat punctului de vedere românesc o largă audienţă, constituind prin el însuşi o contribuţie concretă, constructivă, la realizarea de progrese notabile pe calea reglementării unor situaţii conflictuale în diferite părţi ale lumii.

O trecere în revistă a punctelor „fierbinţi" — fie că este vorba de Indochina,. de subcontinentul Asiei de Sud, de estul Mediteranei sau de Orientul Mijlociu — şi a eforturilor complexe pentru restabilirea păcii şi normalizarea situaţiei în aceste zone pune în lumină, cu date concludente, valoarea politică şi dimensiunea concretă a acţiunilor întreprinse de România, a iniţiativelor şi demersurilor sale, inclusiv la cel mai înalt nivel. Fără îndoială că — pe baza faptelor pe care abia cercetarea viitoare le va avea la îndemînă pentru a fonda aprecieri complete şi concludente — aceste contribuţii româneşti vor fi aşezate în istoria politico-diplomatică a vremii la locul pe care îl merită cu prisosinţă în cadrul eforturilor menite să salvgardeze pacea şi securitatea internaţională.

În marile foruri ale organizaţiilor şi reuniunilor internaţionale, folosind modalităţile specifice ale diplomaţiei multilaterale, România s-a situat constant în rîndul promotorilor unor soluţii viabile pentru marile probleme pe care evoluţia vieţii internaţionale le-a adus în centrul atenţiei. În toate dezbaterile privind temele de importanţă crucială România şi-a afirmat cu claritate poziţia, avansînd iniţiative şi propuneri proprii, care şi-au găsit reflectarea în documentele şi reglementările adoptate în final.

Dînd expresie unui curent de opinie mai larg, care şi-a croit drum tocmai în aceşti ultimi ani, România a formulat şi promovat iniţiative vizînd creşterea rolului şi perfecţionarea structurilor şi mecanismelor organizaţiilor internaţionale de vocaţie universală, în primul rînd ale Organizaţiei Naţiunilor Unite, democratizarea lor, încît acestea să ofere cadrul propice pentru manifestarea — în condiţiile în care diversificarea abordării este acceptată ca o situaţie de fapt, iar nu ca un factor perturbator — intereselor specifice ale statelor şi pentru armonizarea acestora prin soluţii general acceptabile.

Aceşti ultimi ani consacră — prin semnarea la cel mai înalt nivel a Actului final de la Helsinki — încununarea eforturilor depuse de România, alături de ţările socialiste europene, de alte state, de vaste forţe social-politice contemporane, pentru pregătirea, convocarea şi desfăşurarea cu succes cu participarea a 35 state, inclusiv S.U.A. şi Canada, a Conferinţei pentru securitate şi cooperare în Europa, eveniment de însemnătate realmente istorică în viaţa continentului. Încă de la început, concepţia şi acţiunea României în această direcţie erau expresia unei viziuni dialectice în care Conferinţa europeană a fost totdeauna văzută şi urmărită nu ca un scop în sine, nu ca un eveniment cu finalitate proprie în sensul consacrării unor fapte şi realităţi ale momentului, al consemnării unui statu-quo îmbunătăţit, ci ca parte a unui proces complex şi ca un punct de plecare pentru noi dezvoltări pozitive pe continent şi în lume. În această viziune, edificarea unui sistem trainic de securitate şi colaborare presupune în mod necesar asigurarea continuităţii eforturilor inaugurate de Conferinţă prin angajamentele prevăzute în Actul final de la Helsinki în cadrul unor structuri stabile şi adecvate avînd acelaşi caracter democratic şi capabil să se adapteze în permanenţă dinamicii proceselor sociale şi politice la scară europeană. Angajarea comună a statelor semnatare ale Actului final îşi va demonstra, cu adevărat, validitatea, numai prin acţiuni politice materializînd acordul de voinţă convenit, permiţînd, pe bazele principiale stabilite, construcţia unei noi Europe, în care incertitudinile de tot felul vor lăsa tot mai mult locul siguranţei, încrederii în existenţa unei lumi reale, de pace şi colaborare reală. Într-o perioadă în care, paralel cu paşii pozitivi pe calea normalizării şi îmbunătăţirii climatului politic european s-a manifestat şi o anumită recrudescenţă a încercărilor de a justifica permanentizarea divizării artificiale a continentului, România a fost una dintre acele ţări care s-au situat constant pe poziţia afirmării necesităţii de a se depăşi stările de lucruri anacronice, de a se înlătura barierele impuse de diferite grupări închise, de a se promova raporturi fructuoase între toate statele, indiferent de mărime, potenţial sau orînduire socială, în numele drepturilor egale de a participa la vasta operă de colaborare internaţională şi de a beneficia de rezultatele acesteia.

Capacitatea dovedită a României de a contribui efectiv, uneori într-o măsură apreciabilă, la dezbaterea problemelor cardinale ale lumii contemporane, la identificarea şi implantarea unor soluţii viabile, reprezintă o ilustrare a tendinţelor noi care îşi fac drum în viaţa internaţională. Participarea tot mai activă a tuturor statelor la opera de edificare a păcii şi securităţii, posibilităţile sporite de manifestare şi afirmare a ţărilor mici şi mijlocii constituie, în concepţia României, un

fenomen definitoriu pentru epoca actuală, conferind o nouă dimensiune politicii mondiale a celei de-a doua jumătăți a secolului nostru.

Împlinirile din ultimul timp sînt indisolubil legate, în conștiința poporului nostru și în imaginea pe care lumea și-o face astăzi despre România, de activitatea secretarului general al partidului, președintele Republicii — tovarășul Nicolae Ceaușescu. Amploarea transformărilor înnoitoare petrecute în această perioadă în viața țării probează în modul cel mai convingător responsabilitatea și maturitatea opțiunilor poporului român în momentele de marcă ale devenirii sale istorice, capacitatea de a-și alege conducătorii, de a propulsa pe scena istoriei personalități capabile să dea expresie, în condițiile concrete ale epocii, necesităților, idealurilor și aspirațiilor sale. Slujind poporul care i-a încredințat suprema demnitate în fruntea partidului și statului, tovarășul Nicolae Ceaușescu a adus o contribuție determinantă, atît pe plan teoretic, cît și practic, la elaborarea și transpunerea în viață a politicii interne și externe a României socialiste.

Această contribuție se regăsește în egală măsură în preocuparea partidului pentru modelarea unei viziuni științific fundamentate asupra conținutului epocii contemporane, în lumina concepției marxist-leniniste, pentru reevaluarea permanentă, în concordanță cu întreaga dialectică a fenomenului social-politic, cu mutațiile intervenite pe plan mondial, a spațiului de manifestare a necesităților istorice și, deci, a posibilităților efective de acțiune în acest spațiu, pentru perfecționarea modalităților și instrumentelor de înfăptuire a liniei politice a partidului comunist și a statului român în sfera relațiilor internaționale. Ultimii ani au consacrat materializarea unei noi abordări conceptuale asupra conținutului și caracterului relațiilor dintre state, asupra funcțiilor și finalității dialogului politic. În context se impun atenției, ca aspecte caracteristice ale activității de politică externă a României în acești ani, multiplicarea și diversificarea contactelor internaționale la cel mai înalt nivel, pe plan bilateral și multilateral, precum și lărgirea ariei problematice a dialogului politic, extinderea paletei formelor și modalităților de acțiune.

România socialistă și-a așezat relațiile sale externe pe baze principiale trainice, consacrate prin semnarea de documente la cel mai înalt nivel. Preocuparea pentru crearea unui sistem cuprinzător de relații bilaterale, tinzînd spre universalizare, pe baza unor documente angajante, reflectă pe un plan mai general esența mutațiilor petrecute la scară mondială și corespunde în cel mai înalt grad exigențelor organizării în perspectivă a unei noi structuri, cu adevărat democratice, a relațiilor internaționale. Dincolo de inovația pe care o reprezintă, în conținut și formă, tratatele de prietenie și colaborare, declarațiile solemne comune semnate de România, care marchează momente de importanță istorică în evoluția relațiilor bilaterale cu statele respective, au fost apreciate, pe drept cuvînt, ca o contribuție de substanță la procesul destinderii internaționale, la afirmarea și promovarea unor principii noi, care corespund aspirațiilor comune de pace și colaborare, intereselor vitale ale tuturor popoarelor, ale întregii omeniri. Aceste documente integrează elemente viabile, de perspectivă, ale vieții internaționale, asociind orientarea concretă pe coordonatele majore ale viitorului cu efortul consecvent de a facilita materializarea tendințelor democratice, progresiste, ce prind contur în lumea de astăzi. Documentele semnate în ultimii ani acoperă o mare varietate de state, avînd orînduiri social-economice și regimuri politice diferite, dimensiuni și niveluri de dezvoltare diverse, aparținînd sau nu unor alianțe militare.

Înscriind principiile fundamentale de justiție și morală internațională, principii cu valoare și aplicabilitate universală — și în primul rînd respectul independenței și suveranității naționale, egalitatea deplină în drepturi, renunțarea deplină și definitivă la folosirea forței și la amenințarea cu folosirea forței, neamestecul în treburile interne și externe ale statelor, avantajul reciproc — consemnînd obligația statelor semnatare de a le observa în relațiile lor reciproce și de a le promova în raporturile cu toate celelalte state, hotărîrea comună de a contribui la rezolvarea echitabilă a problemelor majore ale umanității, aceste documente se înscriu armonios pe traiectoria tendințelor și necesităților istorice de destindere și colaborare, de făurire a unei lumi mai drepte și mai bune.

Revine tovarășului Nicolae Ceaușescu meritul de a fi imprimat dialogului politic al României un caracter concret, de lucru, cu finalizare directă în acorduri și înțelegeri de colaborare în diferite domenii. Sub acest impuls dinamic, la nivelul factorilor și organismelor de execuție a sporit net preocuparea pentru rezolvarea efectivă și operativă a problemelor. Se poate spune cu deplin temei că, tocmai în această perioadă, a intervenit o schimbare calitativă în însăși natura activității politico-diplomatice a României, punîndu-se în mod ferm accentul principal pe funcția de conținut a raporturilor externe ale țării.

Retrospectiva celor mai semnificative acțiuni și momente de politică externă din ultimii ani ale Republicii Socialiste România conduce în mod logic la concluzia că afirmarea unei poziții independente, inspirată din interese naționale autentice și ancorată în realitățile și cerințele obiective ale epocii este cu adevărat posibilă, mai mult, devine o necesitate a evoluției contemporane. Socialismul a dat poporului român posibilitatea să-și cunoască forțele creatoare și să le pună în mișcare pentru înfăptuirea năzuințelor sale de libertate, bunăstare și progres.

Faptele acestor ultimi ani vor rămîne în memoria istoriei ca o ilustrare a adevărului că dinamismul unei politici inspirate de filozofia cea mai înaintată a timpului potențează la un nivel superior rezultatele acțiunii, lărgește limitele posibilului.

August – septembrie 1944:

BĂTĂLIA PENTRU TRECĂTORILE DIN CARPAȚI

Colonel dr. TRAIAN GROZEA

În august 1944, în condițiile schimbării radicale a situației politice și militare din România, produsă de insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă, organizată și condusă de către Partidul Comunist Român, trecătorile din Carpați au jucat un rol strategic de prim ordin. Comandamentul armatei române a transformat aceste căi de acces în elemente strategice și tactice de primă importanță în reușita insurecției și apoi în continuarea cu succes a luptei pentru completa eliberare a teritoriului patriei.

Pentru Comandamentul suprem german — O.K.W. — aflat în situația năruirii dispozitivului său strategic din sud-estul Europei, stăpînirea trecătorilor din Carpați oferea două șanse. Prima — posibilitatea menținerii deschise a canalelor prin care resturile trupelor sale, bătute și dezagregate de ofensiva sovietică pe frontul din Moldova și de forțele insurecționale române în spațiul aflat sub autoritatea noului guvern român, se puteau retrage la nord și vest de Carpați, în vederea reorganizării lor. A doua, de fapt șansa majoră, o reprezenta posibilitatea de a organiza o nouă apărare pe lanțul carpatic, obstacol natural a cărui capacitate de a constitui o barieră extrem de puternică fusese confirmată din plin în primul război mondial.

Pentru trupele germane din sud-estul Europei, organizarea apărării pe Carpați ar fi echivalat cu un tratament intensiv și reușit de reanimare. Pusă în stare de apărare, bariera Carpaților ar fi frînat ofensiva forțelor sovietice și române, obligîndu-le să pună la punct o nouă operație ofensivă de anvergură, a cărei pregătire putea să dureze o lună sau chiar cîteva luni. Totodată, pentru O.K.W. apărarea Carpaților ar fi necesitat forțe puține, deoarece ar fi fost suficient ca trecătorile și zonele adiacente să fie blocate cu grupări de trupe mai importante, în timp ce crestele muntoase ar fi putut fi doar supravegheate, element foarte important pentru Comandamentul suprem hitlerist care ducea o acută lipsă de trupe. În fine, atacatorul, obligat de configurația terenului să acționeze în special de-a lungul văilor, ar fi fost pus în situația să ia în piept toate pozițiile cu care hitleriștii i-ar fi barat înaintarea, fără să-și poată valorifica superioritatea sa în tancuri, artilerie și aviație și fără să aibă posibilități cît de cît serioase pentru a executa manevre în flancul și spatele apărătorului. Este evident, deci, ce însemnătate aveau Carpații în august 1944 pentru Comandamentul hitlerist. Dacă reușea să-i ia în stăpînire și să-i organizeze pentru apărare, O.K.W. ar fi putut să stabilizeze întrucîtva situația strategică în sud-estul Europei pentru un număr de luni, mărind deci, durata războiului și făcînd necesare eforturi și jertfe suplimentare. Prin aprecierea istoricului Hans Kissel consemnată în lucrarea sa Die Katastrophe in Rumänien 1944, **apărută la Darmstadt, în 1964, se recunoaște că lanțul carpatic putea fi menținut de către trupele hitleriste „cu succes, prin forțe relativ slabe, pînă la căderea Berlinului".**

Forțele insurecționale păstrează inițiativa

Valorificarea acestor șanse nu depindea, însă, doar de perspicacitatea comandamentului hitlerist, de capacitatea lui de a sesiza datele problemei, de măsurile pe care urma să le ia, ci, mai cu seamă, de replica trupelor române și sovietice. Pentru acestea, stăpînirea trecătorilor și menținerea unui cap de pod, înfipt dincolo de trecători, în inima dispozitivului strategic hitleristo-horthyst, ofereau posibilitatea de a strangula coloanele hitleriste care se retrăgeau și a le obliga să se predea. Dar mai mult decît atît, prin existența acestui cap de pod se creau condiții pentru a trece fără lupte peste bariera Carpaților în Podișul Transilvaniei, de unde să se continue cu vigoare acțiunile ofensive spre inima Europei Centrale.

Realizarea acestor scopuri anula șansele comandamentului hitlerist, le transforma în pierderi strategice cu consecințe grave.

Declanșată odată cu insurecția, bătălia pentru trecătorile din Carpați s-a desfășurat concomitent, prelungindu-se apoi și în luna septembrie 1944. La început lanțul carpatic prezenta trei sectoare cu caracteristici diferite.

Primul era constituit din Carpații Orientali, spre care se retrăgeau parte din trupele germane din Moldova — circa două divizii și două grupuri de luptă — urmărite de trupe sovietice mult superioare. În acest sector, unitățile hitleriste cărora li s-au adăugat, potrivit ordinului dat la 23 august 1944 de șeful Marelui stat major horthyst, și unități din Corpul 9 armată ungar, stăpîneau porțile care zăvorau munții.

Al doilea sector foarte îngust, era situat la curbura Carpaților și includea trecătoarea de la Întorsura Buzăului și spațiul adiacent, pe unde, sub presiunea trupelor sovietice, se retrăgeau către Transilvania unități aparținînd Armatei 6 germane. Era un canal îngust și anevoios, dar totuși un canal de scurgere a trupelor hitleriste. Acest culoar nu numai că permitea sustragerea unor unități germane de la nimicire, dar le oferea și posibilitatea ca, odată ajunse în Transilvania, să încerce, cum de altfel au și făcut-o, să pună stăpînire pe zona Brașov și pe defileurile pe care le străjuia această regiune.

Al treilea sector, foarte larg, era format din Carpații Meridionali și partea sudică a celor Occidentali, de la Întorsura Buzăului și pînă la Dunăre. În acest spațiu existau opt trecători, toate libere, care ofereau largi posibilități de manevră trupelor române și sovietice. Tocmai numărul mare de trecători din această zonă, unele din ele străbătute nu numai de drumuri, dar și de căi ferate, au făcut ca centrul de greutate al bătăliei să fie plasat în Carpații Meridionali.

În bătălia pentru trecători din Carpații Meridionali, tocmai pentru acelea care aveau să joace rolul decisiv, comandamentul român a avut cîteva atuuri incontestabile.

Lupta s-a desfășurat pe teritoriul propriu, pentru împlinirea idealurilor de independență națională, trupele române beneficiind de sprijinul întregului popor.

Un rol de mare însemnătate l-au avut factorii inițiativă și surprindere, care s-au manifestat în întreaga desfășurare a insurecției și care au pus comandamentul hitlerist în situația să acționeze incoerent, pripit în operații pentru preîntîmpinarea cărora nu era pregătit.

În același timp, pentru Marele stat major român bătălia n-a fost o improvizație, „un sistem de expediente" cum ar fi zis pe vremuri Moltke, șeful Marelui stat major al armatei prusiene. Dimpotrivă, au existat studii valoroase, întocmite din timp și perfecționate în cadrul ansamblului de măsuri organizatorice inițiate de P.C.R. în vederea declanșării insurecției, care au fost valorificate oportun. Semnatarul acestor rînduri își amintește, spre pildă că în anul 1942, pe cînd era sublocotenent în Regimentul 38 artilerie din Arad a primit ordin să recunoască poziții de tragere lîngă oraș și să pregătească acțiuni de foc îndreptate spre vest, fără ca germanii să știe acest lucru. În principal, a fost luat ca bază studiul întocmit de șeful Secției operații din Statul major al Armatei 1, locotenent-colonelul Dumitru Panaitescu; pe baza acestui studiu a fost elaborat planul unei vaste acțiuni — operația de acoperire — în cadrul căreia s-au desfășurat și luptele pentru trecătorile din Carpații Meridionali.

Conform directivelor și ordinelor date de Marele stat major, decurgînd din planul general de organizare și desfășurare a insurecției pregătit din timp sub îndrumarea P.C.R., începînd chiar din noaptea de 23 spre 24 august, unitățile române din centrul Transilvaniei au reușit să se instaleze, în numai 48 ore, într-un dispozitiv de luptă situat în Podișul Transilvaniei, Crișana și Banat, pe linia de demarcație impusă prin Dictatul de la Viena și pe frontiera de vest a țării, la o distanță de aproximativ 150 km față de principalele trecători. În acest fel, conform planului stabilit, în cazul unei puternice presiuni a inamicului, forțele române se puteau replia pe două-trei aliniamente succesive, dintre care ultimul situat chiar în fața trecătorilor trebuia apărat cu orice preț.

Deruta comandamentelor hitleriste

În timp ce Marele stat major român avea o concepție generală clară și urmărea cu

tenacitate îndeplinirea obiectivelor propuse, comandamentele germane erau nevoite să improvizeze. Aşa după cum se remarca într-o lucrare recentă[1], avalanşa celor patru directive strategice germane, date în decurs de numai şase zile, evidenţia cît se poate de clar degringolada care cuprinsese comandamentele naziste. Căci, după cum se sublinia în lucrarea de mai sus, la 23 august Hitler a ordonat înăbuşirea „puciului" de la Bucureşti; după 10 ore, la 24 august, comandamentul hitlerist ordona acţiuni îndreptate împotriva forţelor insurecţionale atît la Bucureşti cît şi la Constanţa şi pe Valea Prahovei, pentru ca după numai 48 ore (26 august), odată cu eşecul încercărilor germane, să „se hotărască" constituirea unui nou front de apărare cu faţa la răsărit, pe Carpaţii Orientali, şi apoi pe aliniamentul Focşani, Galaţi şi Dunăre pînă la vărsarea în mare. Trei zile mai tîrziu, la 29 august, în faţa neputinţei de a realiza acest lucru, comandamentul german „s-a gîndit" să constituie un nou front de apărare pe lanţul munţilor Carpaţi, tentativă la fel de nerealizabilă, după cum constata şeful de stat major al Grupului de armate german „Ucraina de Sud", generalul von Grolman. Acesta, la 28 august, înainte de a primi directiva din partea superiorilor săi, făcea aprecierea consemnată în Jurnalul de operaţii al grupului de armate că „...acum nu mai trebuie să nutrim nici o iluzie că trecătorile Carpaţilor vor putea fi în vreun fel menţinute".

Un exemplu edificator al dezordinei ce se produsese în cadrul comandamentului german îl constituie ordinele şi contraordinele ce s-au dat în legătură cu întrebuinţarea Diviziei 4 munte germane. Iniţial, s-a preconizat ca această unitate să fie folosită pentru a închide spaţiul dintre cotul Carpaţilor şi Dunăre, în zona Focşani-Brăila. La 26 august, însă, Comandamentul suprem al armatei germane de uscat (O.K.H.) a ordonat ca Divizia 4 munte să fie utilizată pentru a cuceri Braşovul şi trecătoarea Predeal. Dar subunităţile componente ale diviziei nici n-au apucat să debarce din trenuri, căci la 27 august, au primit o nouă misiune, fiind angajate în luptele de la trecătorile Uz şi Oituz. La 29 august, directiva Comandamentului suprem (O.K.W.) a anulat şi această misiune, precizînd că Divizia 4 munte trebuie să fie folosită în spaţiul Braşov-Predeal.

Repetate ofensive inamice înfrînte

Cronologic, primele lupte în bătălia pentru trecătorile din Carpaţi s-au dat în spaţiul Întorsurii Buzăului. În această zonă nu se aflau trupe române care să închidă trecătoarea şi astfel, în zilele de 26-27 august, o coloană germană lungă de circa 50 km, formată din trupe aparţinînd Armatei 6 germane, a început să se scurgă în Transilvania; acţiunea a durat cîteva zile. Ajunse la nord de Carpaţi, unităţile hitleriste au încercat să cucerească Braşovul, pentru a pune stăpînire pe importanta trecătoare de la Predeal. Dar o astfel de eventualitate a fost prevăzută de Armata 1 română. Încă de la 25 august, aceasta a ordonat Corpului de munte ce apăra zona respectivă să interzică „cu toată energia, orice pătrundere a unităţilor germane din direcţia Buzău, Nehoiaşu, Braşov, care ar căuta eventual ca din regiunea Teliu-Satul Lung să pătrundă spre Sinaia pe la sud de Braşov". Ca urmare, în zilele de 27 şi 28 august, unităţi din Corpul de munte, sprijinite de populaţia din comuna Teliu, au stăvilit pătrunderea trupelor hitleriste către Braşov. Evenimentul este consemnat în **Jurnalul de operaţii al Marelui stat major român** care menţionează lapidar că în ziua de 28 august, forţele germane, „în retragere din Buzău prin Întorsura Buzăului, au fost dezarmate de către trupele noastre la Teliu". Faptul este confirmat şi de **Jurnalul de război al Grupului de armate german „Ucraina de Sud"**, în care se arată că la 29 august trupele hitleriste se aflau „la Cislău, Nehoiul şi est Teliu, unde românii au zăgăzuit la vest de localitate ieşirea şoselelor trecătorii în direcţia Braşov".

Lupta în sectorul Întorsura Buzăului s-a soldat deci cu respingerea tentativei hitleriste de a pune stăpînire pe zona Braşovului. Totuşi, o parte din trupele Armatei 6 germane au reuşit să se regrupeze în Transilvania, în zona aflată sub controlul administraţiei horthyste.

În Carpaţii Orientali, trupele române au participat la deschiderea unora din trecătorile stăpînite de hitlerişti. Episodul cel mai interesant îl constituie acţiunile Detaşamentului blindat român în Pasul Ghimeş. De-a lungul drumului care străbate acest pas acţiona Divizia 6 infanterie de gardă sovietică, care întîmpina o rezistenţă puternică din partea unităţilor germane. În aceste împrejurări, comandantul Corpului 24 sovietic, în compunerea căruia intra şi Detaşamentul blindat român, a încredinţat acestui detaşament misiunea de a cădea în spatele unităţilor hitleriste care barau valea. În acest scop, unitatea românească (dispunea de 16 tancuri

---

[1] General-maior E. Bantea: **Insurecţia română în Jurnalul de război al Grupului de armate german „Ucraina de Sud"**, Bucureşti, 1974.

și autotunuri, 33 tunuri și aruncătoare, 133 mașini de transport) a executat o îndrăzneață manevră. Începînd din noaptea de 1 septembrie, detașamentul s-a deplasat pe drumuri de munte situate la înălțimi de peste 1 000 m, socotite impracticabile pentru autovehicule. Mai bine de două zile a durat lupta îndîrjită cu muntele, în care timp militarii au săpat în piatră pentru a lărgi drumul, au făcut defrișări, au împins cu umărul autovehiculele. La 4 septembrie, ei au ajuns în spatele primelor rezistențe inamice de pe valea Trotușului, pe care le-au lichidat printr-un atac violent. Acțiunile au continuat pînă la 11 septembrie, cînd detașamentul a pătruns în valea Oltului superior, eliberînd, împreună cu trupele sovietice, satele Racul, Petru Rareș, Ciceu.

Luptele cele mai ample și mai îndîrjite din cursul lunii septembrie s-au dat, însă, pentru trecătorile din Carpații Meridionali și porțiunile sudice ale celor Occidentali. Unitățile germane, spulberate de forțele insurecționale române, nu reușiseră să se „agațe" de munți. Ceva mai mult, armata română, care stăpînea ferm trecătorile, se instalase în apărare pe un aliniament situat mult în fața Carpaților.

Generalul Friessner, fostul comandant al Grupului de armate german „Ucraina de Sud", comentînd, în amintirile sale, situația creată de insurecția română, își exprima regretul că trupele de sub comanda sa n-au putut să pună stăpînire „pe trecătorile din Carpații Meridionali — trecătoarea Predeal, trecătoarea Turnu Roșu și trecătoarea Vulcan [...] A fost un fapt funest, căci munții erau cei mai buni aliați ai noștri. Inamicul putea fi oprit aici cu trupe speciale, relativ slabe, cu mult mai bine decît în spațiul situat la nord de aceste trecători".

Ultima încercare pe care putea să o facă comandamentul hitlerist era să dezlănțuie atacuri în forță pentru a răzbi peste linia impusă de Dictatul de la Viena, pînă la Carpații Meridionali. Primul a fost declanșat la 5 septembrie 1944, cu o grupare de forțe constituită din Armata 2 ungară (trei divizii de infanterie și una blindată) și Divizia 8 cavalerie SS germană. Acțiunea a inclus trei lovituri declanșate pe un front de circa 85 km între Sighișoara și Turda. Forțele Armatei 4 române, care aveau misiunea să respingă ofensiva inamicului pe această direcție, combinînd menținerea fermă a unor poziții cu luptele pe aliniamente succesive, au reușit ca pînă la 8 septembrie să stăvilească ofensiva germană, la o distanță apreciabilă de trecătorile din Carpații Meridionali: 115 km — cea de pe valea Oltului, iar cea de pe valea Jiului la circa 120 km. Nu numai că inamicul nu reușise să se apropie de trecători, dar, la 9 septembrie, Armata 4 română care oprise înaintarea trupelor hitleriste, a trecut la ofensivă alungîndule spre nord.

Cea de-a doua ofensivă inamică a început la 11 septembrie în Crișana și Banat, pe văile rîurilor din Carpații Apuseni și munții Semenicului, fiind inițiată cu o grupare de trupe formată din 8-9 divizii, dintre care una blindată. Ea a fost declanșată pe un front larg cuprins între Crișul Repede și Dunăre și urmărea să cucerească Carpații Occidentali și să zăvorască trecătorile de aici. Cele mai importante lovituri s-au dat pe văile Crișurilor, pe valea Mureșului, spre Timișoara și în direcția Porților de Fier. După o săptămînă de lupte grele, unitățile Armatei 1 române au oprit ofensiva hitleristă în zone situate între 50-100 km față de obiectivele la care dorea să ajungă inamicul.

După prăbușirea planului german de a crea un nou front de apărare pe Carpații Meridionali, acum se năruia și încercarea hitleriștilor de a organiza apărarea de-a lungul Carpaților Occidentali, din Apuseni pînă la Porțile de Fier.

Aceste eșecuri, cum spune chiar Friessner, au fost „funeste" pentru hitleriști. Comandamentul suprem sovietic și-a dirijat armatele sale în Transilvania. Sosirea acestora, la mijlocul lunii septembrie, pe frontul menținut de Armatele 1 și 4 române a schimbat substanțial raportul de forțe în defavoarea trupelor hitleriste și horthyste, creîndu-se condiții prielnice pentru trecerea la ofensiva de mare amploare.

Bătălia pentru trecătorile din Carpați — importantă componentă a acțiunilor desfășurate de forțele insurecționale române — s-a terminat cu un succes net, rezultatele ei fiind relevate de numeroase organe de presă și posturi de radio ale vremii, cît și de istoricii perioadei. Astfel, într-un comentariu al postului de radio Londra din 24 august 1944 se aprecia că „prin poarta Carpaților deschisă de români, rușii vor putea ajunge la München și înainta spre Berlin". Relevînd rezistența îndîrjită a unităților Armatei 4 române, care au pus stavilă ofensivei inamice din Podișul Transilvaniei, lucrarea sovietică **Cel de-al doilea război mondial. 1939-1945,** arăta: „În aceste zone se desfășura o bătălie cu o mare grupare de trupe germano-ungare, care cîștigase ceva teren pe seama unităților române ce acționau aici; acestea însă au împiedicat trupele germano-ungare să iasă la trecătorile Carpaților Meridionali. Trupele române au menținut în stăpînirea lor trecătorile, ceea ce a avut o importanță esențială pentru deznodămîntul bătăliei...".

Bătălia pentru trecători a avut o pondere însemnată în răsturnarea de situație produsă prin intrarea României în război de partea coaliției antihitleriste, răsturnare apreciată într-un comentariu al postului de radio Paris din 12 ianuarie 1946 în sensul că a grăbit sfîrșitul războiului cu circa 6 luni.

MANIFEST

Redacția și Administrația
Iași, str. Sărărie Nr. 14
Redactor: G. Ivașcu
Anul II, Nr. 4, 1935

1935

GEORGE IVAȘCU

Între numeroasele publicații apărute în țara noastră sub conducerea și îndrumarea Partidului Comunist Român în anii zbuciumatei perioade interbelice s-a aflat și revista Manifest **la Iași. Am socotit interesant pentru cititorii noștri să solicităm pe George Ivașcu, care din toamna anului 1934 a răspuns de apariția revistei, spre a evoca împrejurările istorice în care l-a cunoscut pe Lucrețiu Pătrășcanu, al cărui rol, ca militant cu sarcini precise ale Partidului, a fost decisiv în integrarea concretă a revistei în aria publicațiilor îndrumate direct de către P.C.R. în deplina ei semnificație și eficiență.**

Am mai avut ocazia în ultimii ani, printr-o „Retrospectivă" la **Jurnal ieșean** (Editura Cartea Românească, 1971), într-o dezbatere la o rotondă a Muzeului literaturii române, redată în **Manuscriptum,** ca și în alte momente, să amintesc întîlnirile cu Lucrețiu Pătrășcanu — de la a cărui naștere se împlinesc anul acesta, în noiembrie, 75 ani — precum și semnificația evoluției revistei **Manifest.**

Trăind, cum am mai spus-o, în această „Florență a României" (așa numea Iașul George Călinescu) aveam să înregistrez în deceniul al patrulea o serie de evenimente care — înscriindu-se în legitățile generale ale epocii — purtau, totuși, amprenta lor specifică.

În ce privește orientarea în viața socială a multora dintre noi, tinerii de atunci, amprenta avea să devină cu atît mai vizibilă cu cît chiar dimensiunile acestei „Florențe" erau mai restrînse și, în perimetrul dat, însești contradicțiile social-politice în mediul intelectual se relevau cu atît mai pregnant.

În aceste împrejurări, m-am apropiat de mișcarea antifascistă, am luat direct contact cu militanții ei, mai întîi în viața universitară, mai apoi, pe linie de presă. În primii ani ai deceniului IV, sub avalanșa tot mai amenințătoare a organizațiilor fascizante sau direct fasciste („Liga apărării național creștine" a lui A.C. Cuza și „Legiunea Arhanghelului Mihail" a lui Corneliu Codreanu), conștiința tineretului studențesc de care eram eu apropiat s-a radicalizat tot mai mult spre stînga, în special în mediul Facultății de litere și filosofie și, în bună parte, a celei de Drept.

Luase ființă și, începînd cu vara anului 1933, se organizase Comitetul Național Antifascist — al cărui președinte era profesorul Iorgu Iordan — și al cărui organ, la Iași, era ziarul **Ecoul**[1].

Fapt e că, în acest context social-politic, din octombrie 1934, în ambianța aceasta de militanți universitari antifasciști, am devenit „redactorul responsabil" al unei reviste cu titlul **Manifest** ce apăruse în condiții destul de precare în Iași, scoasă de un grup eteroclit ca structură și orientare, din care nu lipseau, însă, cîțiva studenți de autentică atitudine și deplină conștiință în angajarea într-o orientare de stînga[2] printre care de la Medicină — Const. Gh. Dimitriu, de la Drept — Radu Paul, Al. Bîrlădeanu și Al. Voitinovici. Acesta din urmă avea să însoțească destinul revistei pe întreg parcursul existenței ei. Am cumpărat, deci, (la propriu, nu la figurat, „zdelca" o am în arhiva mea personală) titlul revistei **Manifest** de la proprietarul ei, întrucît el o înscrisese pe numele său la tribunal. Păstrînd la început nu numai pe fostul proprietar, dar și pe cîțiva alții dintre primii colaboratori, am izbutit treptat — începînd cu numerele 3-4, din noiembrie-decembrie 1934 — a face din această publicație o tribună — deocamdată de participare, mai ales, universitară — întru afirmarea năzuinței de democrație de pe o poziție antifascistă mai sistematic relevată, prin promovarea unei literaturi protestatare, prin articole, note semnificative. Au colaborat, în această a doua serie, printre alții din mediul profesorilor universitari, Iorgu Iordan, Gh. Zane, Al. Claudian, Gh. Agavriloaiei, Mircea Mancaș, Emil Condurachi, Mihail Popa; de asemeni, revista s-a bucurat de semnăturile lui Ionel Teodoreanu, Profirei Sadoveanu, ale lui George Lesnea, Ion Th. Ilea, Șt. Ciubotărașu. Un concurs generos a dat Ion Sava, pentru machetarea și ilustrarea revistei, alături de Leandru Popovici.

Dar, la finele primăverii anului 1935, destinul revistei **Manifest** avea să înscrie o cotitură și cea mai importantă.

Îmi amintesc (cu cîtă emoție!) întîlnirea mea cu Lucrețiu Pătrășcanu, în primăvara anului 1935, în grădina casei lui Ibrăileanu, din Fundacul Buzdugan nr. 7, unde, sub un nume ad-hoc („Mezincescu") tovarășul (aveam să aflu mai apoi numele conspirativ) Andrei a intrat pur și simplu în

[1] Vezi **Magazin istoric,** nr. 7 și 11/1973.
[2] Vezi **Magazin istoric,** nr. 2/1972.

vorbă cu mine despre universitate, despre mișcările tineretului democrat și, tot mai insistent, despre revista **Manifest.** Frapat mai întîi de figura lui, cu o boltă a frunții înaltă, de metoda înfățișării analitice a unui întreg lanț de aspecte ale situației social-politice în mediul intelectual, în sfîrșit, de critica foarte deschisă, în privința modalității (cam academice, cam fără adresă precisă, cam fără o finalitate mai pregnant militantă într-o direcție mai clar definită) în care apărea **Manifest,** — m-au cucerit într-atît argumentele aduse (și el a sesizat aceasta), încît la o a doua întrevedere (în aceeași grădină a casei unde Pătrășcanu era, conspirativ, găzduit), am decis însăși schimbarea de profil, de format, astfel ca revista să afirme tot mai pregnant o linie și — de se poate — chiar o apartenență politică bine marcată: a Partidului Comunist.

Noua serie (a III-a) a **Manifest**-ului s-a născut astfel în acea vară (cu nr-ul 5, din 10 iulie 1935), cînd acțiunile mișcării antifasciste, sub conducerea directă a Partidului, s-au intensificat (între altele apărînd, în diferite localități, tot mai numeroase ziare și reviste de orientare antifascistă) și cînd, ca adîncire a experienței personale (în legătură cu participarea noastră la acțiunea în jurul, atunci, al procesului intentat profesorului P. Constantinescu-Iași), am încercat și prima arestare, ironia vrînd ca ea să fie... inaugurată în subsolul clădirii fostei redacții a **Vieții românești,** din str. V. Alecsandri.

Scos însă repede de acolo, datorită intervenției chiar a autorităților universitare, mi-am continuat activitatea la **Manifest.** Revista s-a îmbunătățit evident în conținut, a cîștigat în forța de convingere, publicînd articole politice importante — chiar „de linie" (printre care unele dintre cele semnate Victor Mălin erau scrise de Lucrețiu Pătrășcanu), reportaje precum **Buhuși, cetatea celor 4500,** sau **Letea — fabrică de aur,** despre muncitorii din Valea Trotușului, despre satele triste ale Tutovei, odată cu textul unor scrisori primite direct de la muncitori. Revista publica articole de analiză aprofundată a situației politice interne și externe, îmbrățișa inițiative antifasciste în mediul universitar precum Asociația „Anatole France" sau „Pentru pace și cultură", făcea să apară note vitriolante la adresa fasciștilor declarați ca și la aceea a susținătorilor lor. Din nefericire — cu excepția după știința mea doar a celei de la biblioteca Universității „Al. I. Cuza" din Iași — nici o mare bibliotecă, inclusiv a Academiei române, nu posedă o colecție **completă** a revistei (de la apariția ei, în octombrie 1934, pînă la suspendarea ei, de către cenzura burgheză, în februarie 1936). În această serie a III-a și ultima, pe lîngă colaborările antifasciste deja menționate, la care se adaugă cele ale profesorilor Ilie Cristea, Octav Botez, Const. Motaș, ale lui E. Camilar, Paul Păun, Em. Bîcov, Al. Dimitriu-Păușești, Const. Prisnea, un important număr de „materiale", semnate cu diferite pseudonime, veneau prin canalul ilegal al Partidului, asigurat, între alții, de M. Laxer, după cum, la tipografia „Brawo", unde se imprima revista, aveam concursul direct al comuniștilor tipografi I. Niculi și C. Săcăleanu. O strînsă legătură cu activitatea de reflectare a luptei antifasciste prin **Manifest** avea prof. dr. Vasile Mîrza.

Dar, întorcîndu-mă la aceeași vară a anului 1935, responsabilitatea revistei avea să-mi prilejuiască un eveniment memorabil: într-un loc devenit „conspirativ" (sediul Institutului de filologie română „Al. Philippide", din aripa nouă, atunci, a Facultății de litere), am fost convocat într-o seară la o întrevedere cu „o persoană" care, fără a-și da numele, mi-a spus — pentru prima dată în viața mea — „tovarășe" și mi-a încredințat „pentru cheltuielile revistei" un ajutor simbolic — „din partea Partidului". Acest mesager era o activistă de partid, a cărei figură și ale cărei cuvinte de atunci mi-au rămas în memorie pentru totdeauna...

Alte evenimente s-au precipitat apoi. L. Pătrășcanu a trebuit, la un moment dat, să abandoneze — sub amenințarea de a fi arestat — casa lui Ibrăileanu. Îmi amintesc de o noapte hălăduind împreună pe la periferiile Iașului, printre niște lanuri de porumb, spre a evita acea arestare, ca și despre niște întîlniri ale noastre pe „sala pașilor pierduți" de la Universitate, unde Pătrășcanu apărea cu ochelari și umbrelă, sau pe undeva, pe strada Ralet, în mijlocul nopții, discutînd în șoaptă și strecurîndu-mi în buzunar manuscrise — aceasta ca sprijin nemijlocit în consolidarea schimbării de structură a **Manifest**-ului, ce devenise astfel una din publicațiile legale conduse direct de către Partid.

Cînd a fost suspendată revista **Manifest,** ajunsesem la un tiraj de aproape 5 000 exemplare, ceea ce era, pe atunci, un record, dar, totodată, și un risc pentru propria-i existență. Căci de îndată ce o publicație democratică se afirma mai pregnant pe linia însăși a Partidului Comunist, prin aceasta făcîndu-se mai căutată și mai răspîndită decît altele, ea trebuia să se aștepte ca de la un număr la altul să fie interzisă. Atîtea pagini din **Manifest** apărute cu spații albe sau cu clișee marcînd tot mai frecventele intervenții ale cenzurii nu puteau fi decît de rău augur pentru tolerarea apariției ei. De aceea, numărul purtînd data ianuarie 1936 a fost și ultimul.

Dar experiența — în multiple sensuri revoluționară — pe care o acumulasem prin îngrijirea redacțională a revistei **Manifest** sub îndrumarea Partidului, avea să fie pentru mine decisivă, nu numai ca orientare politică și cetățenească, dar și ca profesiune. Căreia — iată, s-au împlinit peste 40 ani — i-am rămas consecvent devotat.

Orașul Craiova este un centru important în istoria patriei noastre și în istoria științei și culturii românești.

NICOLAE CEAUȘESCU

CRAIOVA — 1750 ANI

Dr. doc. TITU GEORGESCU

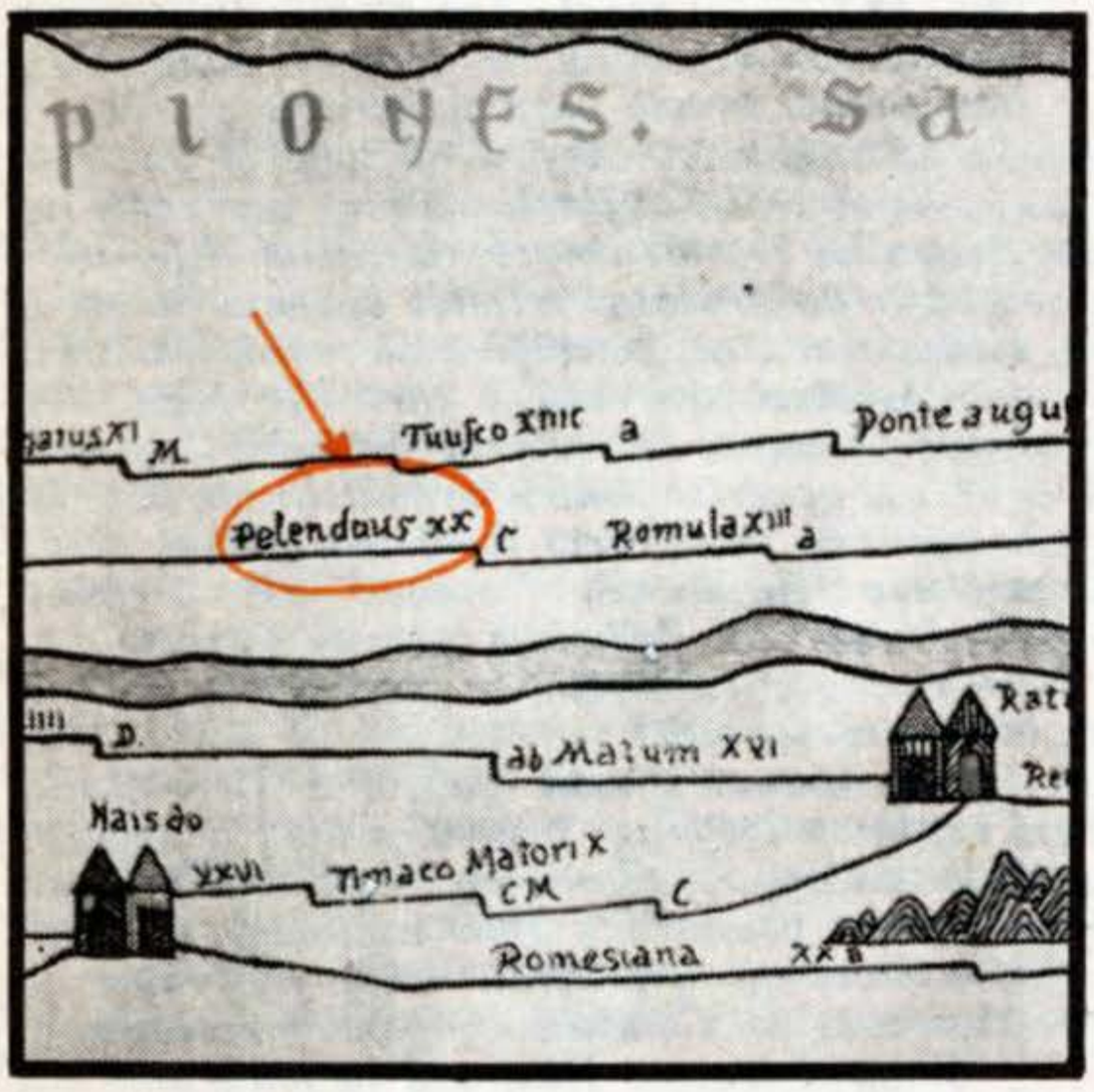

Străveche așezare omenească și milenar centru de gravitație al unei întinse provincii românești, Craiova își are sorgintea în cele mai depărtate timpuri, vatra sa ilustrînd, prin mărturii de cultură materială, treptele de civilizație care s-au petrecut în aria carpato-dunăreană.

Leagănul orașului de astăzi corespunde unei zone prielnice, din preistorie, oamenilor dintîi care au viețuit aici încă în urmă cu peste un milion de ani. Eruditul arheolog Nicolaescu-Plopșor a dovedit lumii științifice că sfîrșitul podișului oltean reprezintă unul din cele cîteva locuri de pe glob ale nașterii și dezvoltării hominizilor.

Pe Jiu (cursul de apă care leagă munții de vechiul Danubiu), la terminațiile dealurilor mănoase sub care se deschide bogata Cîmpie a Dunării, cu mai multe mii de ani în urmă și-au întemeiat așezări oamenii neoliticului. În marginea Craiovei, spre satul Cîrcea, vestigiile mărturisesc existența locuitorilor care practicau, cu circa 5 000 ani înaintea erei noastre, meșteșugul ceramicii.

Bogate vestigii arheologice se găsesc sub vatra propriu-zisă a Craiovei, greu de dezvelit azi de sub edificii și străzi. Cercetările s-au concentrat mai ales în suburbii. Epoca traco-dacică este clar marcată arheologic. Din nord spre sud, venind de la Cîrligei — cetate dacă — spre castrul roman de la Mofleni și pînă la așezarea daco-romană de la Făcăi, te întîmpină dovezile unei persistențe certe a populației autohtone. Dacă în partea nordică a orașului, în secolul III î.e.n., dacii au lăsat urmele viețuirii lor, iar romanii în partea sud-vestică, apoi dincolo de parcul orașului, spre sud-est, se întind alte și alte așezări ale strămoșilor noștri, ale căror vestigii dezvăluie mărturii de necontestat ale plămădirii poporului român. Urnele romane și cele dacice găsite în necropole ilustrează convingător intima conviețuire a băștinașilor daci cu cei care au romanizat Oltenia. Este bine știut că practicile de rit și cult legate de înmormîntări erau cele mai greu accesibile prefacerilor și mai ales înrudirilor. Totuși, la Locusteni, în necropole din sec. II și III e.n., cercetătorii Centrului de științe sociale din Craiova au descoperit urne romane cu capac dacic și urne dacice cu capac roman, avînd obiecte provenite de la unii și de la alții. Este epoca în care avem și prima atestare documentară despre așezarea pe care se ridică astăzi Craiova.

Pelendava este denumirea anticei Craiove și o consemnează Tabula Peutingeriană[1], în prima jumătate a sec. III e.n. Despre această tabulă imperială, despre localizarea precisă a Pelendavei și datarea celor mai vechi urme scrise privind Craiova de azi au conferit, în primăvara acestui an, specialiști, arheologi și istorici din întreaga țară. Oamenii de știință s-au documentat pe șantierele arheologice din jurul municipiului și au ajuns la concluzia, întemeiată pe cercetările efectuate și pe studiul minuțios al Tabulei Peutingeriene, că primele date certe privind existența acestei străvechi așezări se situează în jurul anului 225 e.n. Împăratul roman Caracalla[2]

[1] Denumirea unei hărți antice, păstrată în original, care înfățișează principalele localități și itinerare din Imperiul roman. Numele vine de la descoperitorul ei, Konrad Peutinger (1465-1547). În imagine, detaliu din Tabula Peutingeriană, unde, alături de alte localități din Dacia romană, figurează și Pelendava, antica denumire a Craiovei.

[2] Vezi **Magazin istoric**, nr. 2/1974.

a fost acela care a dispus, în al doilea deceniu al veacului III, cartografierea Imperiului roman, deci inclusiv zona țării noastre; tabula a fost terminată după mai mulți ani de lucru. Hărțile executate, pînă la mijlocul deceniului următor, menționează, la distanțe riguros exacte, între marile centre Drobeta și Romula, așezarea de la Pelendava, aflată exact pe locul pe care se găsește Craiova. În plus, centura orașului este populată cu vestigii arheologice care arată continuitatea locuirii în așezările din zona Craiovei, atît în epoca migrațiilor cît și în etapa prefeudală și cu intensitate în evul mediu.

În feudalism, Craiova devine un puternic centru polarizator al vieții economice și administrative, reședință a Băniei — instituție de prim rang după cea a Domniei în Țara Românească. Numele de **Craiova** apare în urmă cu cinci sute de ani, la 1475, cînd printr-un act domnesc este pomenit numele de „jupan Neagoe de la Craiova". Exista deci un jupan al unei dregătorii importante la Craiova, care va da mai mulți domnitori Țării Românești, printre care pe banul Mihai, domnul primei uniri a țărilor române în 1600[1]. În secolul următor, orașul a fost, pentru scurtă vreme (în timpul domniei lui Manole Giani-Ruset, 1770-1771), capitală a Țării Românești, cînd Bucureștiul era ocupat de armatele țariste. În 1821, centru al revoluției conduse de Tudor Vladimirescu, în 1848, reședință vremelnică a guvernului provizoriu, Craiova va fi printre cele mai fervente orașe partizane ale Unirii Principatelor în 1859[2]. Faza modernă a orașului pînă la jumătatea acestui secol înregistrează participarea locuitorilor săi îndeosebi prin organizațiile progresiste și revoluționare la cele mai importante evenimente istorice ale țării. După august 1944, forțele democratice, în frunte cu comuniștii, au făcut din Craiova o citadelă a revoluției populare, luînd cu asalt în 1945 prefectura[3] și instaurînd o conducere democratică în capitala Olteniei.

Craiova evului socialist a cunoscut cea mai spectaculoasă ascensiune din istoria sa, devenind un puternic centru industrial, cu unități economice în care lucrează peste 100 000 oameni din cei un sfert de milion locuitori. Marile complexe industriale „Electroputere", „Combinatul Chimic", „Uzinele de mașini agricole" și alte întreprinderi au determinat creșterea de peste 40 ori a producției industriale craiovene în ultimul sfert de veac.

Perspectivele anunță o dezvoltare impetuoasă a orașului pe plan economic, social și cultural înălțînd aici o cetate a industriei, învățămîntului și științei, căreia îi dau strălucire și vestigiile unui trecut încărcat de o bogată istorie.

Manifestările aniversative de la împlinirea a 1750 ani de la atestata Pelendavă vorbesc despre omagiul pe care poporul nostru îl dă celor mai vechi și importante locuri și celor mai semnificative evenimente din istoria sa.

---

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 5/1975.
[2] Vezi **Magazin istoric**, nr. 5/1970.
[3] Vezi **Magazin istoric**, nr. 2/1969 și 2/1975.

Jaquemotte

Jaquemotte. L-am cunoscut în 1936, la Bruxelles. Era atunci secretar general al Partidului Comunist Belgian și deputat în Parlament. Avea faima unui foarte bun polemist. Se spunea că deputaților reacționari le era frică de verva lui caustică.

Mă găseam la Bruxelles într-o misiune de partid. Trebuia să stabilesc legături între porturile Anvers și Constanța pentru a facilita venirea și trimiterea unor materiale din și în țară și altele. În acest timp în Belgia apăruse o criză de guvern. Spre surpriza generală, regele a invitat și pe liderul partidului comunist pentru consultări, la Palatul regal. Așa ceva se întîmplase pentru prima oară în istoria monarhiei, dar pentru prima oară și în istoria vreunui partid comunist. A fost cu totul și cu totul neobișnuit. La aflarea știrii, au venit la Bruxelles zeci de corespondenți ai diferitelor agenții de presă și trimiși speciali ai diferitelor ziare, ai societăților de radiodifuziune, fotoreporteri din multe țări europene. Au ținut să asiste la această întîlnire într-adevăr sui-generis pentru vremurile de atunci.

Aceasta avea loc la puțin timp după victoria Frontului Popular din Franța. Era vădit că influența acestei victorii pătrunsese și în Belgia. În acest fel se explica invitația regală.

S-a adunat Biroul politic al Partidului Comunist Belgian pentru a lua o decizie. Potrivit practicilor din acea vreme din mișcarea comunistă internațională se hotărîse imediat trimiterea unei telegrame la Moscova, la Comintern, pentru consultare.

Timpul trecea. Răspuns la telegramă nu venea. Se apropia ora fixată de rege pentru audiență. La propunerea lui Jaquemotte se hotărîse ca el să meargă la palat. Așa că l-am văzut și eu urcînd treptele Palatului regal.

Un mare număr de ziariști, fotoreporteri etc. au încercat să-l oprească pentru a-i lua un interviu. El însă și-a continuat drumul imperturbabil, fără a scoate un cuvînt. Nemulțumirea ziariștilor a fost atunci foarte mare.

În timpul cît Jaquemotte a stat la rege, ziariștii au pus la cale un mic „complot".

Cînd după vreo douăzeci de minute Jaquemotte și-a făcut din nou apariția, ziariștii au blocat pur și simplu ieșirea obligîndu-l să spună cîteva cuvinte. Cu un calm desăvîrșit și o mină nevinovată Jaquemotte a declarat: Pot să spun un singur lucru. Fiți siguri d-lor, că în urma întîlnirii mele cu regele, nici eu n-am devenit monarhist, nici regele n-a devenit comunist.

Efectul a fost o explozie de rîs a tuturor celor prezenți.

Valter ROMAN

VOINȚA ADUNĂRILOR AD-HOC DIN IAȘI ȘI BUCUREȘTI: UNIREA ROMÂNILOR ÎNTR-UN SINGUR STAT

Publicăm partea a doua a raportului Comisiei europene către reprezentanții celor șapte puteri de la Paris care, pe baza Tratatului din 1856, aveau misiunea să reia dezbaterile cu privire la situația Principatelor Române, după consultarea dorințelor acestora. După cum arătam și în numărul trecut, Comisia europeană, care a sintetizat hotărîrile Adunărilor ad-hoc din București și Iași, a fost nevoită, pe baza datelor istorice, să recunoască justețea multora dintre cerințele formulate de români și să pătrundă în fondul unor probleme de mare importanță pentru dezvoltarea internă viitoare a poporului român, cum erau, de pildă, problema agrară, aspectele economice legate de existența unor întinse averi bisericești ș.a. Referindu-se la cererile țăranilor de a se revizui unele sentințe judecătorești prin care fuseseră deposedați de pămînt de marii proprietari feudali vecini, Comisia sesiza că prin aceste revizuiri s-ar pune „sub semnul îndoielii toate condițiile actuale ale proprietății".

În paginile care urmează, cititorul va remarca, desigur, previziunea Comisiei dedusă din înseși necesitățile vieții de stat a poporului român de a se realiza în viitorul apropiat secularizarea averilor mănăstirești. Atrag de asemenea atenția acele referiri la tradițiile vechi de autonomie sau independență a unor instituții autohtone puternice, cum era de exemplu Biserica. Comisia europeană remarca, pe bună dreptate, că înseși prevederile Regulamentului organic de care se folosea frecvent ca piese de referință și de confruntare, se bazau, în ce privește „alegerea mitropolitului Moldovei din rîndul episcopilor din eparhiile țării", pe „uzanța aplicată în Moldova din timpuri străvechi".

Cum era de așteptat, reprezentantul turc din Comisie nu a acceptat „pretenția Divanului Moldovei" de a încredința viitoarei adunări rezolvarea problemei mănăstirilor închinate unor organisme din afara țării.

Textul este tradus pentru prima oară în limba română, respectînd întru totul terminologia folosită, inclusiv inconsecvențele originalului, reprodus în limba franceză în lucrarea lui D.A. Sturdza, Acte și documente relative la istoria renascerei României, **vol. VI, partea II, București, 1896.**

N. COPOIU

În conformitate cu prevederile firmanului de convocare, Divanul Moldovei, după ce a tratat și discutat cele 19 probleme de interes general susmenționate, s-a împărțit în comitete pe clase pentru a pregăti propunerile pe care fiecare comitet urmează a le susține în interesul clasei pe care o reprezintă.

În consecință, **clasa marilor proprietari** *a formulat două deziderate speciale, care au fost dezbătute de către Divan în ședința sa din 13 decembrie (procesul-verbal nr. 26):*

1. înființarea consiliilor generale în județe;

2. desființarea tuturor impozitelor la exportul produselor țării.

Prima propunere, adoptată în unanimitate și fără discuție de Divan în Adunarea generală, a fost formulată precum urmează:

„1. Recunoașterea județelor ca persoane civile.

2. Înființarea în fiecare județ a unui Consiliu județean, a cărui alcătuire să se întemeieze pe principiul electoral și care să aibă ca principale atribuții:

a) întocmirea bugetului de cheltuieli ordinare și extraordinare ale județului;

b) controlul gestiunii, cheltuielilor și veniturilor județului;

c) repartizarea în cuprinsul județului a impozitelor directe după normele stabilite de lege;

d) formularea de propuneri privind toate măsurile de interes special pentru județ;

e) exprimarea punctului de vedere asupra problemelor de interes general atunci cînd va fi consultat de guvern.

3. Modul de alcătuire a acestor Consilii, durata sesiunilor și celelalte atribuții ale lor, vor face obiectul unei legi speciale, care va fi votată de viitoarea Adunare legislativă".

Comisia nu poate să treacă cu vederea utilitatea unei instituții care să reprezinte în mod mai direct interesele proprii ale fiecărui județ, dar nici nu poate să se pronunțe mai precis fără a cunoaște condițiile care vor fi create pentru guvernarea Principatului.

După aprecierea Comisiei, Divanul a evaluat deci în mod corect stadiul problemei atunci cînd a propus ca legea care va determina alcătuirea acestor Consilii, durata sesiunilor precum și atribuțiile lor să nu fie votate decît după organizarea definitivă a țării.

Cea de-a doua propunere a Comitetului marilor proprietari privitoare la abolirea oricărui impozit asupra exportului de vite, de produse agricole, de materii prime și în general al tuturor materiilor prime sau obiecte produse în țară, nu a întrunit nici măcar în sînul acestui Comitet unanimitatea voturilor. Minoritatea care se declarase împotriva propunerii a arătat Divanului că problema ține de organizarea interioară, strîns legată de sistemul financiar ce urmează a se stabili în țară și că, în consecință, rezolvarea ei ar fi trebuit încredințată viitoarei puteri legislative a Principatului.

Majoritatea Adunării generale a adoptat punctul de vedere al minorității Comitetului, iar Comisia, la rîndul său, nu poate decît să fie și ea de acord.

Reprezentanții Marii Britanii, Rusiei și Sardiniei apreciază la justa sa valoare principiul formulat în favoarea exportului cu scutire de impozite și consideră că adoptarea acestui principiu ar fi în interesul țării. La care reprezentantul Rusiei adaugă că studiul pe care l-a făcut asupra situației financiare a Moldo-Valahiei îl îndrituiește să creadă că adoptarea principiului respectiv s-ar putea face fără a se aduce prejudicii bugetului.

După aceea Divanul s-a ocupat de dezideratul special emis de **comitetul țăranilor.**

Propunerea formulată de deputații clasei țăranilor clăcași are ca scop de a obține dreptul de a răscumpăra claca sau corvoada și de a deveni astfel proprietarii pămîntului pe care îl cultivă astăzi cu titlul de uzufructuari în schimbul unor dijme fixe, fie în bani, fie în muncă; această propunere a creat în Divan și în țară o problemă socială, a cărei rezolvare a fost amînată pînă acum și care poate fi considerată, pe bună dreptate, ca una dintre cele mai grave probleme care s-au ridicat de peste un secol în Principate. Lungile dezbateri care au avut loc în sînul Divanului sînt consemnate în procesele verbale nr. 28 și 29 din 18 și 19 decembrie.

Importanța subiectului determină pe reprezentanții Austriei, Franței și Prusiei să-l examineze mai îndeaproape și să arate toate dificultățile pe care le prezintă. Ar fi dificil de stabilit dacă, de la origine, proprietatea funciară a fost constituită în Principate pe principii similare cu cele recunoscute în Occident; căci bazele sale și drepturile reciproce ale moșierilor și ale țăranilor agricultori erau pe atunci atît de puțin conturate încît astăzi ar fi aproape imposibil de analizat de pe punctul de vedere european al dreptului de proprietate.

Instituirea așa-numitei „gleba adscriptio", care leagă de pămînt populația supusă clăcii, cînd fixă, cînd variabilă, după diferențele de condiție a populației, era deja în vigoare în secolul XVII. În 1749, domnitorul Constantin Mavrocordat a efectuat un început de reformă importantă în favoarea **vecinilor**, *care alcătuiau o parte din populația rurală. Reduși pe atunci la o stare vecină cu sclavia, aceștia au fost asimilați celorlalți țărani legați de pămînt și care s-au menținut ca atare pînă la Regulamentul organic, precum dovedește art. 18 al hrisovului promulgat de domnitorul Ioan Sturdza în 1827. Pe vremea aceea, claca era fixată la 12 zile simple, ceea ce înseamnă de la răsăritul pînă la apusul soarelui și la cîteva transporturi cu carul (podvezi).*

Regulamentul organic păstrînd anumite îngrădiri ale libertății individuale a țăranilor i-a scos totuși din starea de iobăgie, recunoscîndu-le, pentru prima oară, dreptul de a părăsi satele de care erau legați. Proprietarii domeniilor au primit drept despăgubire următoarele avantaje:

a) limitarea terenului alocat țăranilor;

b) sporirea clăcii: cele 12 zile simple s-au transformat într-o muncă depusă pe o anumită suprafață de teren care trebuie arat, plivit, cosit și recoltat; datorită interpretării abuzive dată vechii legi, această muncă necesită astăzi aproape de cinci ori mai mult decît cele 12 zile din trecut.

c) confirmarea monopolurilor moșierești asupra vinului și tuicii și instituirea de monopoluri asupra cărnii, pîinii etc., ceea ce face ca țăranul să nu aibă voie nici măcar a păstra și consuma vinul obținut din propria sa vie;

d) recunoașterea dreptului moșierilor de a scuti de orice impozit și taxă către stat a zecea parte și cel mai adesea a cincea parte din populația agricolă stabilită pe pămînturile lor, cu scopul de a-i exploata munca în beneficiul lor.

Cu toate acestea, Regulamentul organic nu a privat în întregime pe țărani de pămîntul pe care-l dețineau pe domeniile boierilor și ale mănăstirilor, iar legea a stabilit și definit precis volumul de muncă și genul de dijme pe care le datorau proprietarilor lor. Totuși, ca urmare a nepăsării guvernelor mult mai interesate să menajeze pe boieri decît pe țărani, ca urmare a corupției subprefecților — deși alegerea lor fusese încredințată țăranilor înșiși pentru a li se asigura apărători împotriva abuzurilor comise de proprietari și arendași — s-a constatat că dispozițiile favorabile populației rurale și garantate de Regulament au fost violate și au căzut în desuetudine. La sate, activitatea guvernului a fost pe de-a întregul paralizată, țăranii au fost lăsați la bunul plac al proprietarilor și s-a reintrodus un fel de drept feudal în Moldova. Această stare de lucruri, atrăgînd atenția Sublimei Porți și a Rusiei, în urma Convenției de la Balta-Liman, s-a instituit, în 1850, o comisie a marilor boieri, cu scopul de a curma abuzurile care striveau populația agricolă.

Însuși raportul acestei comisii constată pe deplin abuzurile comise pe seama țăranilor și suferințele acestora, spoliați atît de subprefecți cît și de proprietari, de arendași etc.

Ca urmare a lucrărilor acestei comisii, la 23 august 1851, a fost publicată în Moldova[1] o lege nouă, menită să pună mai la adăpost pe țărani de abuzuri și să definească mai precis drepturile și datoriile reciproce ale celor două părți. Totuși, această lege nu a corespuns cîtuși de puțin intențiilor care o dictaseră, ba chiar — suprimînd pentru prima oară dreptul pe care țăranii îl avuseseră în virtutea tuturor vechilor prevederi urbariale[2] și chiar a Regulamentului organic (art. 122), de-a se achita de claca în numerar — legea nu a făcut altceva decît să favorizeze în continuare oprimarea clăcașilor de către proprietari și mai ales de către arendași.

Reprezentanții Austriei, Franței și Prusiei consideră că trebuie să facă o prezentare sumară a dispozițiilor principale ale legii din 1851, actualmente în vigoare.

Conform prevederilor urbariale anterioare și ale unei legi votate în prealabil de Adunarea generală, legea stabilește trei categorii de relații între proprietarii de moșii și țărani. Astfel, în județele de cîmpie, pentru parcela de teren pe care o capătă de la proprietar, țăranul are de prestat claca sau o muncă obligatorie depusă pe o anumită suprafață, în afară de cîteva transporturi cu căruța. În regiunile muntoase, pentru o parcelă identică, țăranul nu este obligat să plătească decît o rentă fixă anuală, al cărei maximum nu poate depăși 28 piaștri. Pe pămînturile răzeșilor sau micilor proprietari în indiviziune (posesiune în comun, Gesammtbesitz), agricultorul are posibilitatea să achite claca în bani conform prețurilor locale.

Monopolurile se mențin în favoarea proprietarului.

În schimb, acesta nu are dreptul să ceară țăranilor nici un fel de plată pentru bătătura îngrădită a caselor și livezilor lor (art. 26, 36 și 43 ale legii din 1851), să priveze pe țărani de parcelele lor sau de a schimba fără consimțămîntul lor parcelele respective cu altele (art. 29 al aceleiași legi); de asemenea, proprietarul este obligat, prin aceeași lege, să acorde tuturor țăranilor stabiliți pe moșia sa, care s-au căsătorit sau care se vor căsători, noi parcele de teren, pînă la un cuantum care să reprezinte două treimi din suprafața cultivabilă a pămînturilor sale. Această obligație nu se aplică răzeșilor (art. 118 f, 1, 2, 3, 123, 127, 130 din Regulamentul organic și 13, 16, 24, 27, 36 ale legii din 1851).

Proprietarul nu are dreptul să îndepărteze un țăran din comuna sa decît în urma unei anchete oficiale și a unei hotărîri a Consiliului de Miniștri, aprobată de domnitor, pentru delictul de perturbare a ordinei; chiar și în acest caz, proprietarul este obligat să-l despăgubească pe țăran pentru casa și culturile sale (art. 126 din Regulamentul organic și art. 23 al legii din 1851, precum și Ordonanța domnească din 22 ianuarie 1852).

Cu toate acestea, menținînd claca drept formă de plată obligatorie și legală, impusă marii majorități a populației rurale, cu alte cuvinte agricultorilor din toate județele de cîmpie, scopul legii nu a fost atins și nici unul dintre abuzurile pe care legiuitorii din 1851 au vrut să le prevină nu a fost suprimat.

Iată de ce prima și singura propunere pe care au formulat-o în Divan deputații țăranilor clăcași, alcătuind comitetul clasei lor, a fost plata în bani a clăcii, abolirea monopolurilor și constituirea de autorități comunale — cu alte cuvinte, recunoașterea țăranilor ca proprietari definitivi ai parcelelor de care dispun actualmente, cu obligația ca ei să achite în bani munca ce o datorează.

Deși constată cu regret că propunerea țăranilor este concepută într-un stil înfocat, plin de ură și de emfază care nu poate fi atribuit condeiului deputaților clăcași, reprezentanții Austriei, Franței și Prusiei trebuie să recunoască că situația mizeră a populației agricole din Moldova merită cu atît mai mult atenția puterilor, cu cît la sate activitatea guvernului este nulă și frecventele înlocuiri în personalul administrativ au contribuit într-o măsură considerabilă la perpetuarea abuzurilor.

Majoritatea deputaților din clasa boierilor mari proprietari de pămînt — treisprezece deputați — au găsit de cuviință să apere, printr-un lung expozeu istoric, drepturile proprietății funciare, fără a tăgădui, totuși, legitimitatea plîngerilor pe care abuzurile le smulg țăranilor.

Revendicînd libertatea individuală pentru țărani, marii proprietari ur-

---

[1] În aprilie 1851, în Moldova și Țara Românească s-au adoptat „Așezămintele agrare", prin care se reglementau relațiile agrare. Ele constituiau un moment important în procesul transformării proprietății feudale în proprietate burgheză și al acumulării primitive a capitalului — **n.r.**

[2] Norme de reglementare a relațiilor dintre moșieri și iobagi — **n.t.**

măresc să se eschiveze de la obligaţia de a acorda ţăranilor parcele care să reprezinte două treimi din suprafaţa cultivabilă a tuturor pămînturilor lor; ei ajung chiar să revendice dreptul de a relua parcelele aflate actualmente în posesia ţăranilor. Dacă i s-ar da curs, această pretenţie a boierilor ar agrava considerabil situaţia ţăranilor, cărora li s-ar lua terenurile pe care le-au cultivat şi care, prin munca lor, au dobîndit o valoare superioară clăcii legale. În plus, aceasta ar arunca clasa rurală deposedată în ghearele vagabondajului. Totuşi, deşi contestă pînă şi cele mai mici drepturi sau îndatoriri ale comunelor rurale de pe moşiile lor, aceeaşi majoritate a marilor proprietari s-a văzut nevoită să recunoască necesitatea de a aboli claca sau munca obligatorie şi de a „stabiliza" pe ţărani, fără a preciza însă ce înţeles dădea acestui termen.

Minoritatea deputaţilor din clasa marilor proprietari — unsprezece deputaţi — s-a mărginit să constate necesitatea de a transforma claca la care sînt supuşi ţăranii în rentă, lăsînd pe seama viitoarei Adunări legislative punerea la punct şi amănuntele reformei. Aceeaşi concluzie, sub formă mai explicită, a fost adoptată de către majoritatea comitetului micilor proprietari, care au stabilit un principiu de o echitate foarte îndoielnică — uniformizarea obligaţiilor faţă de pămînturile de la şes sau de la munte, indiferent dacă ele aparţin boierilor, mănăstirilor sau răzeşilor.

Cîţiva deputaţi ai oraşelor şi ai clerului au sprijinit propunerea deputaţilor din clasa ţăranilor clăcaşi.

Nici una din propunerile diferitelor comitete nu a obţinut majoritatea în Adunarea generală şi, în consecinţă, nu s-a putut ajunge la vreo hotărîre în problema respectivă.

Totuşi, din toate propunerile aduse la cunoştinţa Divanului, oricît de contradictorii ar fi, s-a desprins un fapt concludent, recunoscut de toate clasele: urgenta necesitate de a ameliora situaţia populaţiei rurale, luîndu-se drept bază a noii reforme abolirea clăcii, care să fie înlocuită de o îndemnizaţie şi transformarea ţăranilor în proprietari de pămînt. Divanul nu a putut cădea de acord în privinţa suprafeţei de teren ce urmează a fi atribuit, momentului cel mai oportun pentru lege şi a modului ei de aplicare, îndemnizaţiei ce urmează a fi acordată proprietarilor de moşii.

Acest rezultat negativ, lipsa unui acord asupra aplicării unei măsuri recunoscute, totuşi în unanimitate drept indispensabilă, dovedeşte încă o dată că, dacă este lăsată exclusiv pe seama părţilor interesate, această reformă nu va putea fi înfăptuită niciodată în mod echitabil şi spre satisfacţia tuturor.

Problema situaţiei sociale a ţăranilor a trecut, de un secol încoace, prin diferite faze, dar nici un guvern nu a putut să asigure bunăstarea populaţiei rurale, nici să prevină răul care începe astăzi să ia proporţii atît de mari. Desfiinţarea iobăgiei în Transilvania şi Bucovina unde, pînă în 1848, au fost aplicate norme urbariale oarecum asemănătoare celor din Moldova şi mai ales marea reformă care este în curs de efectuare astăzi în Rusia, fac cu atît mai indispensabilă şi mai urgentă emanciparea completă a populaţiei rurale din Principate. Dar pentru ca problema să capete o rezolvare echitabilă şi completă şi pentru ca această soluţie să poată da toate roadele dorite, trebuie ca condiţiile de guvernare ale Principatului să fie pe cît posibil asigurate; trebuie ca această ţară să dispună înainte de toate de un guvern bine constituit şi la înălţimea îndatoririlor pe care i le impune marea reformă cerută de problema socială cea mai importantă pentru viitorul Principatului.

Reprezentanţii Austriei, Franţei şi Prusiei sînt nevoiţi să se limiteze la a constata faptele; ei nu sînt în măsură să se pronunţe cu privire la bazele reformei înseşi şi nu pot decît să rezume astfel problema: pe de-o parte trebuie să se îmbunătăţească situaţia ţăranilor, prin eliberarea lor de clacă în schimbul unei îndemnizaţii şi prin împroprietărirea lor cu ceea ce au astăzi în folosinţă; pe de altă parte, trebuie să se scuture proprietarii de pămînturi de obligaţiile extrem de oneroase, care le incumbă faţă de clăcaşi şi de descendenţii lor de sex bărbătesc.

Rezolvarea acestei mari probleme cere, prin urmare, o cunoaştere perfectă şi o cercetare serioasă a intereselor locale; de măsurile care vor fi adoptate depinde în ultimă instanţă prosperitatea industriei agricole [agriculturii — n.r.] care, în toate ţările şi cu deosebire în Moldo-Valahia constituie izvorul principal al bogăţiei şi bunăstării.

Fără a intra în aprecierea faptelor istorice citate mai înainte, reprezentanţii Marii Britanii, Rusiei şi Sardiniei convin că Regulamentul organic a pus capăt complicaţiilor vechii stări de lucruri, stabilind drept bază a relaţiilor dintre cele două clase, pe de o parte prestarea unei munci determinate, pe de altă parte acordarea unei parcele de teren. Cu alte cuvinte, plugarul neproprietar de pămînt era obligat să muncească un anumit număr de zile pe an în folosul proprietarului, iar proprietarul era obligat să acorde plugarului terenul pe care acesta urma să-l exploateze în propriul său beneficiu, dînd proprietarului o dijmă asupra produsului.

Totuşi, dreptul asigurat prin Regulamentul organic plugarului de a părăsi domeniul a fost îngrădit prin dispoziţii administrative pînă într-atît încît uneori a devenit iluzoriu; proprietarul nu-l putea îndepărta pe plugar decît pentru o infracţiune împotriva ordinei [publice — n.r.] fiind, în plus, obligat să aloce parcele de teren, fixate prin lege, care să ajungă în total pînă la două treimi din suprafaţa globală a moşiei.

În 1851 au fost votate legi speciale în acest domeniu de către Divanurile ad-hoc, atît în Muntenia cît şi în Moldova. Dar tendinţa noii legi din Moldova era la fel de restrictivă ca sub legislaţia precedentă. Noua lege din Muntenia dădea mai uşor, atît proprietarului cît şi plugarului, posibilitatea de a rupe legăturile care legau pe plugar de moşie şi care obligau pe proprietar să acorde teren plugarului, reducîndu-i totodată acestuia durata de muncă, pe cînd legea din Moldova, transformînd în muncă dijma plătită de ţăran, sporea şi mai mult povara impusă plugarului.

Este neîndoielnic că această stare de lucruri, care necesită unele îmbunătăţiri chiar şi în Muntenia impune de urgenţă o nouă organizare în Principatul vecin.

Deşi constată această necesitate, reprezentanţii Marii Britanii, Rusiei şi Sardiniei recunosc că, din cauza raporturilor existente între această problemă şi viaţa internă a ţării, a drepturilor şi a uzanţelor în vigoare, precum şi a antecedentelor istorice, rezolvarea ei trebuie să fie lăsată exclusiv pe seama ţării înseşi. Această părere se bazează, de asemenea, pe ideea că, dacă se înfiinţează în Principate consilii judeţene, aceste organe alese vor găsi mijloacele de a constata faptele, de a împăca interesele aflate în conflict şi de a facilita astfel realizarea acordului dorit.

Totuşi, sus-menţionaţii reprezentanţi, deşi se abţin de a se ocupa mai departe de această problemă, sînt de părere că, date fiind ideile ce se propagă în Moldova şi care ar putea compromite liniştea publică, una din primele măsuri ale Congresului ar fi să invite viitorul guvern al ţării de a se ocupa imediat de problema agrară.

Cu acest prilej, reprezentantul Sardiniei împărtăşeşte convingerea exprimată de colegii săi din Austria, Franţa şi Prusia, că, pentru ca această problemă să poată fi rezolvată, este necesar, în primul rînd, ca ţara să capete un guvern puternic constituit.

Reprezentantul britanic, deşi apreciază utilitatea suprimării oricărei munci obligatorii şi oricărei îngrădiri în relaţiile dintre plugari şi proprietarii moşiilor, adaugă că el nu poate fi de acord cu ideea formulată de reprezentanţii Austriei, Franţei şi Prusiei, şi anume cu împroprietărirea plugarului cu terenul pe care-l munceşte astăzi, căci, impunînd o atare schimbare, s-ar viola (după părerea sa) principiul proprietăţii şi cu vremea s-ar aduce un prejudiciu însemnat ţăranului, proprietarului şi chiar agriculturii. De altfel, această măsură nu ar putea avea decît un efect trecător, căci terenurile acordate astfel ţăranilor ar ajunge atît de îmbucătăţite după o generaţie, încît nu ar mai aduce nici un beneficiu deţinătorilor lor şi ar trece atunci în alte mîini. Or, în această situaţie, nemaiavînd drepturile ce i se acordă actualmente, ţăranul va trebui fie să accepte condiţii şi mai grele decît cele de acum, fie să ceară pentru copiii săi o lege agrară nouă, similară celei de care va fi beneficiat el însuşi. În felul acesta se va perpetua, între cele două clase ale societăţii, lupta căreia dorim, în clipa de faţă, să-i punem capăt pentru totdeauna, printr-o împăcare oarecare a părţilor. Recunoscînd şi el absoluta necesitate de a ameliora situaţia ţăranilor din cele două Principate şi de a găsi mijloacele cele mai potrivite pentru a-i lega de ţară şi constatînd, pe de altă parte, gravitatea problemei, dificultăţile ce ţin de rezolvarea ei şi inconvenientele ce s-ar putea ivi de pe urma cutărei sau cutărei măsuri, aplicată fără o examinare amănunţită şi aprofundată a drepturilor, a necesităţilor şi a intereselor aflate în conflict şi chiar a împrejurărilor locale, reprezentantul Turciei se abţine de la exprimarea vreunei opinii în această privinţă.

Clasa clerului, *constituită în comitet, şi-a formulat dezideratele speciale în 12 puncte, care au fost adoptate de majoritatea membrilor săi.*

Aceste deziderate, fiind prezentate Divanului în şedinţa din 1 ianuarie 1858 (protocolul nr. 30), au suferit acolo — ca urmare a propunerilor făcute de doi deputaţi care nu aparţineau clasei clerului — cîteva modificări importante, printre altele cele privind clerul catolic.

Sus-amintitele deziderate, votate astfel de către Divanul Moldovei, constituie următoarele 14 puncte:

„1. Biserica independentă (autocefală) şi ortodoxă a Moldo-României, fiind şi membră a Sfintei Biserici universale şi apostolice a Orientului, al cărei făuritor şi stăpîn este Domnul Dumnezeul nostru Isus Christos, mărturiseşte şi păstrează, fără a le schimba întru nimic, toate dogmele şi sfintele

canoane apostolice și sinodale, precum și sfintele tradiții, respectînd întrutotul credința Bisericii orientale.

În acest scop, în caz de nevoie, pentru a păstra unitatea de credință, Sfîntul Sinod va putea, dacă va găsi de cuviință, să se consulte cu Biserica ecumenică asupra dogmelor.

2. Organizarea învățămîntului teologic la un nivel care să îngăduie clerului, atît bisericesc cît și mirean, să dobîndească cunoștințele cuprinse în cursurile de filozofie și de teologie.

3. Organizarea tagmei călugărești în condiții care să o facă folositoare statului și religiei, potrivit sfintelor canoane.

4. Toate ierarhiile și funcțiile ecleziastice vor fi acordate pe bază de erudiție și moralitate, dovedite prin fapte și merite recunoscute.

5. Potrivit sfintelor canoane ale Bisericii și drepturilor sale **ab antiquo**, clerul mirean și bisericesc, împreună cu Sfîntul Sinod, și anume prin intermediul reprezentanților extraordinari aleși în toate județele episcopiilor vacante, va lua parte la alegerea mitropolitului și a episcopilor din eparhiile respective.

6. Toți funcționarii ecleziastici, fără excepție, vor fi salariați. Ei se vor bucura de aceleași drepturi ca și ceilalți cetățeni, în virtutea legii electorale care va fi votată de Adunările reunite ale celor două Principate. În afară de aceasta, terenurile care sînt alocate parohiilor sătești, conform Regulamentului organic, le vor fi lăsate și pe viitor. Este de la sine înțeles că, de îndată ce salariul preoților de la sate va fi stabilit în mod satisfăcător, proprietarii funciari vor fi descărcați de obligația ce apasă astăzi asupra lor de a le asigura întreținerea și că atunci numai casele și grădinile care aparțin actualmente ecleziasticilor vor trebui să rămînă la dispoziția parohiilor. De aceleași salarii și de alte avantaje materiale care vor fi asigurate clerului parohiilor ortodoxe, se vor bucura și parohiile catolice.

7. Averile bisericești — cu alte cuvinte ale episcopiilor, ale tuturor mănăstirilor, fără deosebire, ale schiturilor și ale bisericilor parohiale — nu vor alcătui decît un singur fond, administrat de Ministerul Cultelor.

Egumenii mănăstirilor nu vor avea dreptul, sub nici un pretext, să ia în arendă, pe socoteala lor, pămînturile aparținînd bisericii, astfel încît, pe viitor, ei să se poată consacra exclusiv înaltei misiuni ce le este încredințată. Bugetul cheltuielilor anuale va fi întocmit de către Sinod și Ministerul Cultelor, apoi supus controlului Adunării legislative, asemenea tuturor gestiunilor de bunuri publice. După acoperirea salariilor slujitorilor spirituali și a nevoilor bisericești, excedentul va fi folosit la dezvoltarea învățămîntului public și a altor instituții de binefacere (principiu recunoscut și prin art. 6, paragraful C din Legea privitoare la administrarea averilor bisericești).

8. Toate catedrele de învățămînt religios din școlile de stat, atît la orașe, cît și la sate, precum și din toate școlile particulare, vor fi ocupate de preoți.

9. Regulamentele speciale și statutele eparhiilor, mănăstirilor, seminariilor, consistoriilor, bisericilor parohiale vor fi întocmite de către Sfîntul Sinod; totuși, pentru a avea putere de lege, ele vor trebui să fie confirmate de guvern, și anume: cele de resort administrativ vor fi supuse șefului statului, iar cele de resort legislativ vor fi dezbătute și votate de către Adunarea legislativă, iar apoi supuse, ca orice altă lege, aprobării principelui.

10. Fără nici o excepție, egumenii tuturor mănăstirilor din țară și superiorii seminariilor nu vor fi niciodată numiți din rîndul străinilor și nici din rîndul celor care au fost hirotonisiți în străinătate, fără încuviințarea Bisericii autohtone.

11. Toate bisericile, și toate mănăstirile țării vor ține, în primă instanță, de jurisdicția episcopilor din eparhiile respective, iar în instanța de apel, de jurisdicția Sinodului.

12. Nici o persoană din tagma bisericească nu va putea fi nici condamnată, nici destituită din funcțiile sale fără a fi judecată în prealabil, conform legilor și canoanelor.

13. Pe viitor, mitropoliții și episcopii vor fi aleși din rîndul tuturor membrilor clerului bisericesc și călugăresc, necerîndu-se candidaților decît virtuțile și condițiile spirituale impuse de sfintele canoane, precum și erudiția teologică.

14. Fiind exclusiv de competența țării, conform rezervei făcute de Adunare în ședința din 3 octombrie (procesul-verbal nr. 5), rezolvarea problemei mănăstirilor închinate Locurilor Sfinte este lăsată pe seama viitorului guvern al țării, în plenitudinea autonomiei sale".

Înainte de a începe să examineze în mod special fiecare dintre puncte, reprezentanții Austriei, Franței, Marii Britanii, Prusiei și Sardiniei consideră de datoria lor să remarce că aceste deziderate se întemeiază, în cea mai mare parte, pe ipoteza unirii celor două Principate într-un singur stat, pe crearea unui guvern constituțional și pe constituirea unui Sinod pentru Biserica autocefală moldo-valahă.

Întrucît primele două eventualități se situează în afara sferei de competență a Comisiei și întrucît cea de-a treia este strîns legată de cele dintîi, depinzînd, de asemenea și de condiții care nu permit, în clipa de față, să se aprecieze cît este de acceptabilă, susmenționații reprezentanți nu sînt în măsură să se angajeze în evaluarea acelor deziderate ale Divanului Moldovei, cuprinse în cele 14 puncte de mai sus, care depind mai direct de amintitele eventualități.

Presupunînd Biserica moldo-română ca independentă și Sinodul ca fiind constituit în Principatele Unite, **primul punct** îl autorizează pe acesta din urmă să se consulte, în privința dogmelor, cu Biserica ecumenică (de la Constantinopol).

Ipoteza menționată pune acest prim punct în afara sferei de competență a Comisiei.

Cel de-al **doilea punct**, care pledează în favoarea ameliorărilor învățămîntului teologic în Biserica greacă orientală, formulează un deziderat pe cît de legitim, pe atît de general resimțit, dat fiind că mai ales acest sector al învățămîntului — atît de esențial pentru a antrena masa populației pe calea progresului și a civilizației — a fost pînă acum pe de-a întregul neglijat și necesită imperios o reformă radicală.

Reprezentanții Austriei, Franței, Marii Britanii, Prusiei și Sardiniei nu pot, așadar, decît să recomande a se lua în considerare acest deziderat al Divanului Moldovei.

Cel de-al **treilea punct**, referitor la organizarea tagmei călugărești a Bisericii orientale, merită desigur atenție, atît din cauza marelui număr de ecleziastici care aparțin acestei tagme în Moldova, cît și a foarte marilor fonduri bănești afectate instituțiilor mănăstirești, instituții care, pînă în clipa de față, nu corespund decît într-o foarte mică măsură scopului pentru care au fost înființate. Ce e drept, cîrmuitorii Moldovei au introdus, în decursul ultimului secol, cîteva reforme la mănăstirile existente în acest Principat, dar aceste reforme nu au corespuns decît foarte puțin îndestulărilor adevăratului țel pentru care ctitorii întemeiaseră și înzestraseră mănăstirile respective.

Reprezentanții amintiți sînt de părere că, înainte de toate, ar trebui să se constate, de urgență și pe cît este cu putință, care sînt îndatoririle, atît religioase cît și lumești care au fost stabilite fiecăreia dintre aceste mănăstiri de către ctitorii lor.

Cel de-al **patrulea punct** cuprinde dezideratul ca toate ierarhiile și funcțiile să fie atribuite exclusiv pe baza meritelor, a erudiției și moralității candidaților, deziderat a cărui înfăptuire nu ar putea fi decît aplaudată de reprezentanții Austriei, Franței, Marii Britanii, Prusiei și Sardiniei.

Cel de-al **cincilea punct** propune să modifice procedeul de alegere a mitropolitului și episcopilor, așa cum a fost practicat pînă acum, lăsînd aceste alegeri pe seama exclusiv a clerului eparhiei și a Sinodului.

Conform Regulamentului organic în vigoare (cap. IX, secțiunea III, art. 411) alegerea mitropolitului și a episcopilor se face de către Adunarea generală ordinară, laolaltă cu marii boieri (de rangul întîi) care nu sînt membri ai acestei Adunări.

Procedeul de alegere a acestor ierarhi, propus de către Divanul Moldovei ar modifica, așadar, în mod radical procedeul aplicat pînă acum în această privință, procedeu care, conform celor arătate în articolul menționat, se întemeiază pe drepturile și uzanțele țării.

Dezideratul de mai sus al Divanului Moldovei — bizuindu-se în principal pe constituirea unui Sinod pentru Principatele unite într-un singur stat — se referă implicit la modificările ce ar urma să fie aduse Constituției țării, iar această ipoteză nefiind de natură a face obiectul deliberărilor Comisiei, aceasta se abține de a se pronunța asupra măsurii în care este admisibil dezideratul respectiv.

Cel de-al **șaselea punct** se subîmparte în următoarele patru deziderate:

a) „Toți funcționarii ecleziastici, fără excepție, vor fi salariați".

Înfăptuirea acestui deziderat — strîns legat de cel enunțat la punctul al șaptelea (care tinde să ia episcopilor și celorlalți ierarhi ecleziastici averile cu care sînt înzestrați și să le pună sub administrația nemijlocită a guvernului) — pare a prezenta multe inconveniente, deoarece ar pune pe episcopi și pe ceilalți ierarhi ai bisericii sub dependența completă a guvernului. Deși se constată necesitatea unei îmbunătățiri a situației preoților din parohii, pare totuși probabil că — dat fiind marele număr de preoți care alcătuiesc tagma clerului mirean în Moldova — veniturile realizate de averile bisericești s-ar prea putea să nu fie suficiente pentru o salarizare convenabilă, de vreme ce mulți preoți sînt întreținuți de proprietarii funciari.

Reprezentanții Austriei, Franței, Marii Britanii, Prusiei și Sardiniei sînt de părere că această delicată problemă, care se leagă de atîtea interese deosebite și de drepturile de proprietate, nu va putea fi rezolvată decît după o înțelegere prealabilă între viitorul guvern și autoritățile ecleziastice ale Principatului.

b) „Funcționarii bisericești se vor bucura de aceleași drepturi ca ceilalți cetățeni în virtutea legii electorale care va fi votată de Adunările reunite ale celor două Principate".

Comisia se abține de a se pronunța asupra acestei hotărîri, care depinde de viitoarea Constituție a țării.

c) „În afară de acesta (salariul), terenurile care, sînt alocate parohiilor sătești, conform Regulamentului organic, le vor fi lăsate și pe viitor. Este de la sine înțeles că, de îndată ce salariul preoților de la sate va fi fost stabilit satisfăcător, proprietarii funciari vor fi descărcați de obligația ce apasă astăzi asupra lor de a le asigura întreținerea și că atunci numai casele și grădinile care aparțin actualmente ecleziasticilor vor trebui să rămînă la dispoziția parohiilor".

Sus-menționații reprezentanți consideră de datoria lor să observe: că în Moldova, întreținerea preoților de la sate cade, din vremuri străvechi, în sarcina proprietarilor funciari; că Regulamentul organic (cap. III, secțiunea VII, anexa B) a stabilit precis parcelele de teren pe care proprietarii satelor sînt datori a le acorda — libere de orice clacă, dijmă sau plată — preoților, diaconilor și țîrcovnicilor care slujesc în biserici, la toate vînzările și cumpărările de moșii obligația amintită fiind considerată totdeauna ca inerentă proprietății și contribuind, cu titlu oneros, la evaluarea și la fixarea prețului unui asemenea domeniu.

După părerea reprezentanților Austriei, Franței, Marii Britanii, Prusiei și Sardiniei, nu există nici un motiv întemeiat pentru a scuti pe proprietari de această obligație.

d) „De aceleași salarii și de alte avantaje materiale, care vor fi asigurate clerului parohiilor ortodoxe, se vor bucura și parohiile catolice".

Oricît de drept și de echitabil ar fi principiul consacrat prin această hotărîre, sus-amintiții reprezentanți sînt totuși de părere că nu se poate lua nici o hotărîre în această privință, decît în urma unei înțelegeri cu clerul catolic din Moldova și a consimțămîntului său.

Reprezentanții sînt de părere, de asemenea, că principiul sus-menționat trebuie aplicat, deopotrivă și fără excepție, confesiunilor creștine de orice rit recunoscut.

Cel de-al **șaptelea punct** *conține trei deziderate:*

a) „Averile bisericești — cu alte cuvinte ale episcopilor, ale tuturor mănăstirilor fără deosebire, ale schiturilor și ale bisericilor parohiale — nu vor alcătui decît un singur fond, administrat de Ministerul Cultelor".

În ceea ce privește averile cu care au fost înzestrați episcopii, ierarhii mireni ai Bisericii și parohiile, reprezentanții Austriei, Franței, Marii Britanii, Prusiei și Sardiniei și-au exprimat deja punctul lor de vedere.

De un mare număr de ani încoace, majoritatea averilor aparținînd mănăstirilor neînchinate sînt administrate direct de Ministerul Cultelor.

Considerînd de datoria lor să remarce că sus-menționata hotărîre a Divanului Moldovei pare a urmări să includă în măsura generală propusă și averile aparținînd episcopiei și parohiilor catolice din Moldova, reprezentanții Austriei, Franței și Sardiniei nu ezită să declare că o asemenea măsură nu poate fi discutată fără consimțămîntul prealabil al autorităților Bisericii catolice competente.

b) „Egumenii mănăstirilor nu vor avea dreptul, sub nici un pretext, să ia în arendă, pe socoteala lor, pămînturile aparținînd Bisericii".

Această hotărîre, urmărind să înlăture un abuz care dă loc la grave inconveniente, întrunește întreaga adeziune a reprezentanților Austriei, Franței, Marii Britanii, Prusiei și Sardiniei.

c) „Bugetul cheltuielilor anuale va fi întocmit de către Sinod și Ministerul Cultelor, apoi supus controlului Adunării legislative, asemenea tuturor gestiunilor de bunuri publice. După acoperirea salariilor slujitorilor spirituali și a nevoilor bisericești, excedentul va fi folosit la dezvoltarea învățămîntului public și a altor instituții de binefacere".

Această hotărîre presupune constituirea unei Adunări legislative, crearea unui Sinod pentru Principatele Unite și secularizarea tuturor averilor bisericești, fără excepție, probleme asupra cărora reprezentanții nu consideră că trebuie să se pronunțe.

Cel de-al **optulea punct** *conține dezideratul ca învățămîntul religios să fie rezervat în exclusivitate ecleziasticilor.*

Această hotărîre pare a fi atît de firească, încît nu are nevoie de vreun sprijin.

În cel de-al **nouălea punct,** *Divanul exprimă dezideratul ca regulamentele speciale și statutele eparhiilor, mănăstirilor, seminariilor, consistoriilor, bisericilor parohiale să fie întocmite de către Sinod; cele de resort administrativ să fie supuse șefului statului, iar cele de resort legislativ Adunării legislative spre a fi dezbătute și votate.*

Aceste deziderate se întemeiază pe aceeași ipoteză ca și cele de la punctul al șaptelea, subpunctul c.

Din motivele expuse mai sus, așadar, reprezentanții Austriei, Franței, Marii Britanii, Prusiei și Sardiniei nu pot, nici de această dată, formula vreo opinie.

Cel de-al **zecelea punct** *propune ca, fără nici o excepție, egumenii tuturor mănăstirilor din țară și superiorii seminariilor să nu fie numiți din rîndul străinilor și nici din rîndul celor care au fost hirotonisiți în străinătate, fără încuviințarea Bisericii autohtone.*

Reprezentanții Austriei, Franței, Marii Britanii, Prusiei și Sardiniei se abțin să-și dea părerea asupra acestei hotărîri, strîns legată de problemele dezbătute astăzi între Biserica de la Constantinopol și guvernele locale. Ar dura prea mult să se intre aici în amănunte, ce-și vor găsi un loc mai firesc în acea parte din raport care se ocupă în mod special de treburile Bisericii autohtone.

Cel de-al **unsprezecelea punct** *cuprinde dezideratul ca toate bisericile și mănăstirile țării să țină, în primă instanță, de jurisdicția episcopilor din eparhiile respective, iar în instanța de apel, de jurisdicția Sinodului.*

În privința Sinodului, reprezentanții amintiți nu pot decît să se refere la rezerva lor, formulată mai sus.

Toate bisericile care nu aparțin mănăstirilor depind deja, fără nici o excepție, de episcopii din eparhiile respective.

Pentru a exercita controlul asupra mănăstirilor, Regulamentul organic (cap. IX, secțiunea III, art. 416) a înființat o comisie specială, alcătuită din patru ecleziastici și patru boieri, sub președinția mitropolitului. Această comisie a încetat însă să mai funcționeze, fără a fi corespuns scopului pentru care fusese creată.

Cel de-al **dolsprezecelea punct** *cuprinde dezideratul ca nici o persoană din tagma bisericească să nu poată fi nici condamnată, nici destituită din funcțiile sale fără a fi judecată în prealabil.*

Regulamentul organic în vigoare în Moldova (cap. IX, secțiunea III, art. 413) declara inamovibili numai pe mitropolit și pe episcopi, în afară de cazul unei abateri săvîrșite în exercițiul îndatoririlor lor spirituale și politice. Același articol precizează cu exactitate forma și modul cum ar fi judecați, în eventualitatea unui asemenea caz.

Dezideratul de mai sus urmărește așadar, în mod evident, ca și ceilalți funcționari bisericești să se bucure de dreptul de inamovibilitate.

Acestor funcționari nu li s-ar putea, totuși, acorda un asemenea drept decît diminuînd, în mod radical, autoritatea episcopilor și slăbind și mai mult disciplina ecleziastică, deja deficitară în aceste țări; dar la mijloc fiind numai o problemă de disciplină, rezolvarea ei revine exclusiv Bisericii.

Reprezentanții Austriei, Franței, Marii Britanii, Prusiei și Sardiniei se abțin, prin urmare, să formuleze vreo părere în această privință.

Cel de-al **treisprezecelea punct** *exprimă dezideratul ca mitropolitul și episcopii să fie aleși din rîndul tuturor membrilor clerului bisericesc sau călugăresc.*

În ceea ce privește alegerea episcopilor, acest deziderat este conform cu dispoziția Regulamentului organic (cap. IX, secțiunea III, art. 411), el neurmărind, așadar, decît să extindă dispoziția și în legătură cu alegerea mitropolitului.

Referitor la alegerea acestuia, Regulamentul organic (cap. IX, secțiunea III, art. 412) prevede că mitropolitul Moldovei trebuie să fie ales din rîndul episcopilor din eparhiile țării.

Această dispoziție a Regulamentului se întemeiază pe uzanța aplicată în Moldova din timpuri străvechi.

Dar reprezentanții Austriei, Franței, Marii Britanii, Prusiei și Sardiniei consideră că problema va putea fi rezolvată numai după statornicirea instituțiilor viitoare ale țării, în care autoritățile bisericești își vor avea, fără îndoială, proprii lor reprezentanți.

Cel de-al **patruspreze celea punct,** *în sfîrșit, cuprinde dezideratul ca rezolvarea problemei mănăstirilor închinate Locurilor Sfinte, fiind exclusiv de competența țării, să fie lăsată pe seama viitorului guvern al țării, în plenitudinea autonomiei sale.*

Problema mănăstirilor închinate formează, de aproximativ un secol și jumătate, obiectul unor necurmate discuții și tranzacții între cîrmuitorii Moldovei și autoritățile ecleziastice din Orient, de care depind aceste mănăstiri.

Comisia își rezervă dreptul de a reveni asupra acestei importante teme în capitolul din raportul care se va ocupa de problemele bisericești.

Reprezentantul Turciei își exprimă părerea că multiplele și delicatele probleme ce fac obiectul acestor deziderate merită o examinare serioasă și aprofundată, care trebuie lăsată pe seama unei înțelegeri între guvern și autoritățile bisericești. Cît despre ultimul punct, care are contingențe cu drepturile Bisericii din Constantinopol și cu ale celorlalte biserici din Imperiul otoman, reprezentantul Turciei nu poate accepta pretenția Divanului Moldovei de a încredința viitoarei Adunări rezolvarea acestei probleme. Prin însăși natura sa, ea urmează să fie discutată și rezolvată de Sublima Poartă și Principate.

Opinia separată a reprezentantului Rusiei. *Dezideratele comitetului bisericesc au fost prezentate, dezbătute, amendate și adoptate definitiv foarte repede de către majoritatea Divanului, în ședința din 20 decembrie stil vechi. Discutarea lor nu a ocupat nici măcar o ședință întreagă. Este o pripeală regretabilă față de o temă care impune o deliberare serioasă. Într-adevăr, este vorba, nici mai mult, nici mai puțin, decît de modificarea principiilor fundamentale de organizare bisericească, a procedeului de alegere a episcopilor, a disciplinei ecleziastice, a administrației etc. Din grabă s-a ajuns chiar la o contradicție în formularea acestor deziderate și anume la art. 6. S-a produs, de altfel, un fapt ce merită să fie relevat, pentru a se aprecia mai bine valoarea acestui document. Textul prezentat de majoritatea comitetului bisericesc, așa cum a fost consemnat în procesul-verbal nr. 30 al Divanului Moldovei, nu corespunde cîtuși de puțin celui ce figurează în procesul-verbal nr. 31 ca fiind definitiv adoptat de către majoritatea Adunării și al cărui text a fost analizat aici. Lucrul se explică prin amendamentele introduse cu prilejul discutării documentului votat de comitet, articolele 6, 7 și 9 fiind radical modificate, iar două articole noi, 13 și 14, fiind adăugate de către majoritatea Divanului. Dar procesul-verbal se mărginește să constate adoptarea formulei definitive de către majoritatea Adunării, fără a da măcar cifra acestei majorități, pe cînd în documentele anterioare ale Divanului Moldovei vedem că figurează toate numele celor ce au votat pentru sau contra. S-ar putea, așadar, ca documentul despre care este vorba și care are drept titulatură „Deziderate ale comitetului bisericesc" să nu fi fost votat de nici unul dintre membrii acestui comitet. Independent chiar de acest viciu de formă, care anulează documentul ca emanînd din partea clerului, obiectul său pare prea complex și prea dependent de organizarea politică a țării pentru a sluji la motivarea unei păreri. Autoritatea sinodală — care a format deja obiectul unui deziderat precedent al Divanului, în legătură cu dezideratul Unirii — este considerată ca un fapt împlinit. La fel se întîmplă și cu drepturile revendicate de Divan pentru Adunarea legislativă. Astfel dezideratele, atribuite pe drept sau pe nedrept comitetului bisericesc, se întemeiază, în ansamblul lor, pe o ipoteză. Punctul 14, referitor la mănăstirile închinate Locurilor Sfinte, trece în competența exclusivă a viitoarei Adunări legislative a Moldovei o problemă care este bilaterală prin însăși natura ei și care are contingențe cu interesele Bisericii din Constantinopol, din Alexandria, din Antiohia, din Ierusalim, ca și cu ale Muntelui Athos, ale Muntelui Sinai și ale altor Locuri Sfinte, ale căror drepturi sînt totuși garantate. Cu toate acestea, în limitele ce-i sînt impuse de aceste rezerve, reprezentantul Rusiei recunoaște că dezideratele figurînd sub numerele 1, 2, 3 și 8 sînt pe deplin legitime și practice, fiind de altfel pe de-a întregul conforme cu spiritul instituțiilor actualmente în vigoare.*

Micii proprietari, *întruniți în comitet de clasă, au formulat două deziderate speciale, asupra cărora Divanul a deliberat în ședințele sale din 20 și 21 decembrie (protocolurile nr. 30 și 31).*

Primul *dintre aceste deziderate se subîmparte în următoarele trei puncte:*

„1. Organizarea comunelor în general.

*2. Alegerea de membri ai judecătoriilor [comunale — **n.r.**] trebuie să se efectueze de către comunități libere și independente.*

3. Drepturile și îndatoririle judecătoriilor comunale vor fi precizate printr-o lege specială".

Această propunere, care nu a întrunit unanimitatea voturilor nici măcar în sînul comitetului, a fost dezbătută în Divan cu o oarecare grabă, care dovedea că Adunarea nu a găsit de cuviință să intre în amănuntele problemei. Divanul s-a mărginit să observe doar că propunerea micilor proprietari confundă două principii complet diferite: comunele rurale și judecătoriile sătești.

*În privința **primului** punct, comunele rurale, s-a arătat că organizarea lor are contingențe atît de mari cu problema proprietății țărănești încît, prin însăși natura sa, nu poate fi abordată separat. În privința celui de-al **doilea** și de-al **treilea** punct al propunerii, referitoare la judecătoriile rurale, art. 319, secțiunea II, cap. VIII al Regulamentului organic prevede textual: „În fiecare parohie, judecătoria sătească, destinată conflictelor de importanță restrînsă dintre țărani, va fi alcătuită din preot și trei jurați, aleși în fiecare an de comună din rîndul locuitorilor cei mai înstăriți, al celor din categoria de mijloc și al celor săraci, cîte un ins de fiecare categorie".*

Cerînd ca alegerile pentru aceste judecătorii să se facă de către comunitățile libere și independente, micii proprietari nu fac altceva decît să revendice ceva ce Regulamentul organic le-a și acordat. Se pare că este mai de grabă vorba de punerea în aplicare a legii în vigoare, decît de necesitatea unei legi noi.

Propunerea nu a fost însușită de Adunarea generală a Divanului, unde numai 31 membri au votat pentru, 9 s-au declarat împotrivă, iar 30 s-au abținut.

Comisia nu poate decît să constate faptul; ea trebuie să admită că problema comunelor rurale este pe de-a întregul legată de cea a proprietății și că reorganizarea judecătoriilor sătești depinde, la rîndul său, de organizarea comunei însăși.

*Cel de-al **doilea** deziderat al comitetului de clasă al micilor proprietari a fost formulat astfel:*

*„Adunarea generală a țării să aibă datoria de a numi o comisie — alcătuită din 18 membri ai săi, cinstiți și competenți, care, de-a lungul unui interval suficient, vor fi însărcinați să primească plîngerile celor nedreptățiți [de organele judiciare — **n.r.**]. Toate plîngerile pe care comisia le va găsi întemeiate, cu alte cuvinte toate sentințele ce se vor dovedi că nu au respectat legile și regulile de procedură, ci s-au bazat pe instruiri arbitrare și ilegale, fiind ca atare nule, vor trebui să fie casate, iar bunurile readuse la **statu quo,** adică la situația de dinaintea violării legii sau a punerii în aplicare a sentinței inechitabile. Cei ce se vor socoti îndreptățiți vor avea dreptul să se plîngă și să se adreseze, conform legilor, tribunalelor competente".*

Nici acest deziderat nu a găsit un ecou mai puternic decît primul la toți membrii comitetului însuși. El este precedat de considerente care se străduie să demonstreze că drepturile de posesiune ale micilor proprietari (răzeșii) au avut de suferit din partea marilor proprietari, ale căror moșii sînt vecine. După cum afirmă micii proprietari, moșierii influenți au reușit adesea, mai ales cu prilejul schimbării domnului, să deposedeze pe răzeși de o parte din pămînturile lor, fie prin măsuri arbitrare, fie prin sentințe ilegale. Pentru a dovedi această situație, reclamanții au trebuit să se refere la perioade anterioare Regulamentului organic.

Prin apel nominal și cu o majoritate de 55 voturi contra 11 (4 s-au abținut de la votare), Adunarea generală a hotărît că nu este cazul să se discute propunerea.

Comisia nu poate decît să aprobe această decizie; o revizuire pe o perioadă nedefinită de timp a sentințelor judecătorești nu ar face decît să pună sub semnul îndoielii toate condițiile actuale ale proprietății.

Comitetul orașelor *a abordat cîteva probleme de interes general pentru toate orașele și de un interes special pentru orașul Galați, ca port principal al Moldovei. Toate dezideratele de interes general se referă la o dezvoltare a regimului municipal, la situația evreilor stabiliți sau dorind să se stabilească la orașe și la impunerea comercianților străini, locuind la orașe, cu toate taxele aplicate comercianților autohtoni.*

*Dezideratul privitor la orașul Galați se referă la menținerea acestui oraș în regim de **porto-franco,** precum și la construirea în acest port a unui antrepozit pentru mărfurile de orice natură.*

Dezbătînd în ședința Adunării generale din 21 decembrie (procesul-verbal nr. 31) dezideratele Comitetului orașelor, Divanul a adoptat în unanimitate propunerea domnului Mavrogheni, susținută de cîțiva deputați și astfel concepută:

„Toate punctele cuprinse în acest raport (al comitetului amintit) și privind îndeosebi dezvoltarea regimului municipal, care reprezintă un element de bunăstare morală și materială pentru orașe precum și alte reforme de un interes cu totul local, Adunarea le consideră ca fiind probleme de competența exclusivă a viitoarei Adunări".

La rîndul său, Comisia nu poate decît să aprobe lăsarea acestor proiecte pe seama hotărîrilor ce le va lua viitoarea putere legislativă.

După discutarea tuturor problemelor puse pe ordinea de zi în diverse rînduri, Divanul și-a încheiat lucrările printr-o nouă adresă de mulțumire către Puterile garante. În acest ultim document, Divanul înfățișează, totodată, în amănunțime, intențiile care l-au călăuzit în atitudinea pe care a socotit de cuviință să o adopte.

Comisia își încheie în acest fel prima parte a sarcinii sale care consta în constatarea și cercetarea hotărîrilor adoptate de către Divanurile ad-hoc ale Munteniei și Moldovei.

Un corespondent englez al domnilor români

Dr. PAUL CERNOVODEANU

Păstrată în două masive mape în arhivele din oraşul Leicester şi rezumată în două volume tipărite de Comisia manuscriselor istorice la Londra în 1913, corespondenţa diplomatică a lordului Winchilsea, ambasador al Angliei la Poarta otomană între anii 1660-1669, conţine o serie de materiale de un deosebit interes privitoare la ţările române. Cercetată încă de acum un sfert de veac de profesorul Eric Tappe[1] spre a urmări afacerile negustorului scoţian Patrick Simson în Moldova pe la mijlocul sec. XVII, această arhivă[2] conţine şi 42 scrisori în limbile latină şi italiană schimbate de lordul Winchilsea cu domnii Moldovei Ştefăniţă Lupu, Eustratie Dabija, Gheorghe Duca şi Iliaş III Alexandru, cu Grigore I Ghica al Ţării Româneşti şi cu principele Mihail I Apafi al Transilvaniei în decursul anilor 1661-1668; alte 29 misive, din aceeaşi perioadă, adresate unor personalităţi din Anglia, Polonia şi Imperiul otoman, conţin şi ele amănunte privind situaţia celor trei ţări române.

Avîntul luat de expansiunea comercială engleză în bazinul răsăritean al Mediteranei încă din perioada elizabetană şi dobîndirea unui loc de frunte în rîndul naţiunilor occidentale, cu care turcii efectuau tranzacţii economice, explică interesul crescînd acordat acestei regiuni a continentului european de către regatul insular, mai ales după restauraţia Stuarţilor în 1660.

La insistenţele Companiei Levantului, regele Carol II Stuart s-a grăbit să reînnoiască legăturile Angliei cu Poarta, mult slăbite în timpul războiului civil şi al Protectoratului lui Oliver Cromwell[3]. Pentru aceasta, a desemnat un nou ambasador la Constantinopol în persoana lui Heneage Finch, lord Winchilsea, aparţinînd unei familii care a dat ţării sale un număr însemnat de oameni politici şi diplomaţi în sec. XVI-XVII.

În urma instrucţiunilor primite din partea guvernului şi a Companiei Levantului de a asigura consolidarea intereselor economice engleze în Mediterana orientală şi de a redobîndi la Poartă prestigiul micşorat în deceniile precedente, Winchilsea a căutat — printre altele — să stabilească raporturi cordiale şi cu domnii ţărilor române. El le-a promis protecţia şi intervenţia suveranului său în apărarea lor împotriva abuzurilor şi corupţiei dregătorilor otomani, în schimbul înlesnirii şi asigurării unui trafic lesnicios pentru comercianţii englezi în Principate. Astfel, la cîtăva vreme după sosirea sa la Constantinopol, diplomatul britanic transmitea dragomanului (tălmaciului) său Antonio Perone, dispoziţia „de a se împrieteni cu kapuchebaiele, adică agenţii Ţării Româneşti şi ai Moldovei"; într-un raport trimis secretarului de Stat Sir Edward Nicholas, la 19 decembrie 1662, ambasadorul recunoştea următoarele: „Îndată după venirea mea [aici], am considerat cinstea [acordării] acestei ambasade destul de puţin însemnată în comparaţie cu ocupaţiile din Anglia, dar acum [ea] s-a ridicat în ochii mei, după ce am început să mă ocup de treburile domnilor Moldovei şi ai Ţării Româneşti şi de protecţia Bisericii ortodoxe, călduros recomandată mie de patriarhii de Constantinopol, Ierusalim şi Antiohia".

Dintr-o scrisoare adresată lui Ştefăniţă Lupu la 27 iulie 1661, aflăm despre rugămin-

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 7/1971.
[2] Vezi **Magazin istoric**, nr. 12/1974.
[3] Vezi **Magazin istoric**, nr. 10/1971.

tea formulată de lordul Winchilsea de a i se îngădui trecerea corespondenței sale diplomatice în Polonia prin Moldova, prevalîndu-se și de prietenia cu tatăl domnului, fostul voievod Vasile Lupu, care pe atunci trăia în mazilie la Constantinopol. Satisfăcut de acceptarea cererii sale, Winchilsea a scris din nou lui Ștefăniță Lupu la 30 august, exprimîndu-și gratitudinea pentru bunăvoința arătată și

Sigiliul Companiei Levantului

oferindu-i, totodată, la caz de nevoie, serviciile sale pe lîngă dregătorii Porții.

Moartea timpurie a lui Ștefăniță vodă, răpus de tifos la 19 septembrie 1661, nu a pus, însă, capăt acestei corespondențe, ci ea a fost continuată de succesorul domnului, Eustratie Dabija. Între cele cinci scrisori primite de la Winchilsea între 27 martie 1662 și 6 iunie 1663, relevăm ca fiind mai interesante misivele din 16 aprilie 1662, prin care diplomatul a cerut protecția pentru negustorul englez John Bonithon trimis în Moldova, și cea din 6 iunie 1663, conținînd recomandarea unui călător francez La Forrest, amic al lordului, ce urma să treacă prin Moldova în drumul său spre Polonia. După moartea lui Eustratie Dabija (11 septembrie 1665), dornic să-și demonstreze influența obținută la Poartă și prestigiul de care se bucura în fața dregătorilor otomani, ambasadorul britanic a hotărît să susțină candidatura la tronul Moldovei a protejatului său, Iliaș Alexandru, fiul fostului domn în ambele principate, Alexandru Iliaș. Dar Winchilsea a întîmpinat greutăți neașteptate, iar turcii au preferat să numească domn pe rumeliotul Gheorghe Duca, la insistențele compatriotului său, Panaiotis Mamona, ajuns mare dragoman al Porții.

După numai cîteva luni, însă, Duca s-a compromis printr-o intrigă urzită cu hanul tătarilor din Crimeea, Adil Ghirai și a fost mazilit. Winchilsea a obținut, în sfîrșit, cîștig de cauză, iar sultanul și marele vizir au admis înscăunarea lui Iliaș Alexandru în Moldova. Proaspătul voievod și-a exprimat recunoștința față de influentul diplomat

Eustratie Dabija...

englez într-o scrisoare adresată din Adrianopol la 11 mai 1666. De altfel, și lordul Winchilsea era foarte satisfăcut de succesul obținut, scriind la 20 mai, vărului său Sir John Finch, reprezentantul regelui Angliei la curtea marelui duce de Toscana: „Am avut o izbîndă deosebită, reușind [să obțin] numirea unui

... și Mihai Apafi, doi dintre corespondenții români ai lordului Winchilsea

domn al Moldovei care este prietenul meu [...]. Sultanul și marele vizir i-au acordat acestuia mai multă cinste ca de obicei și am trimis pe dragomanul meu, Signior [Giorgio] Draperis, să asiste la ceremonia [de învestitură] la Adrianopol [...]. Numirea acestui domn a adus nu puțină cinste Maiestății Sale în aceste părți și a micșorat îndrăzneala dușmanilor noștri...". Folosul cel mai însemnat pe care îl aducea numirea lui Iliaș Alexandru era asigurarea transmiterii scrisorilor spre Anglia, ceea ce prezenta o certă însemnătate politico-diplomatică în acea epocă.

Corespondența ambasadorului britanic cu domnul Moldovei a continuat într-un ritm susținut, atingînd probleme destul de variate: despre bunăvoința arătată dragomanilor ambasadei Giorgio și Nicolo Draperis sau Antonio Perone, care mai toți au călătorit cu felurite treburi în Moldova, fiind primiți cu deosebită cuviință de domn, despre medicul curții din Iași, italianul Giovanni Mascellini din Pesaro, strămutat mai tîrziu în Turcia și atașat pe lîngă marele vizir ș.a. Iliaș Alexandru a încercat să-și manifeste recunoștința față de Winchilsea prin felurite atenții: la 2 octombrie 1666, i-a trimis un butoi cu vin

vechi de Cotnari și la 2 februarie 1667, șase cai, iar mai tîrziu și alte daruri, mai substanțiale, în bani și bijuterii. Nu toate au ajuns, însă, în mîinile ambasadorului, care s-a plîns de altfel domnului, la 22 aprilie 1668, că nu primise niciodată sumele pe care i le trimisese. Pricina — după cum s-a descoperit mai tîrziu — consta în faptul că majoritatea darurilor prețioase oferite de Iliaș vodă lordului Winchilsea fuseseră însușite în mod abuziv de puțin scrupulosul dragoman al ambasadei, Giorgio Draperis. Nu numai Iliaș Alexandru s-a arătat deosebit de atent față de ambasador; și soția sa, Domnica Cantacuzino, se adresa în termeni curtenitori soției diplomatului englez, contesa de Winchilsea.

Rezidentul britanic primea uneori de la domn și informații de ordin politic. Astfel, la 26 ianuarie 1667, Winchilsea înștiința pe vărul său Sir John Finch, după știrile primite de la Iliaș Alexandru, despre victoriile obținute de cazaci, care, sprijiniți de tătari, au înfrînt pe regele Poloniei. Prevăzător, spre a ocroti în continuare pe Iliaș vodă, la 19 martie 1667, ambasadorul a recomandat dragomanului său aflat la Adrianopol următoarele: „dacă șederea ta acolo ar putea fi de vreun folos domnului Moldovei, acționează așa după cum crezi de cuviință". De asemenea, la 23 aprilie, Winchilsea scria negustorului englez Thomas Gardin aflat la Liov: „Te rog să-mi dai de știre despre tot ce afli [acolo], dar să-mi scrii în așa chip, încît să nu aducă supărări domnului Moldovei în cazul în care turcii ar intercepta scrisoarea, deoarece există unele gelozii din pricina supărării polonilor pentru marile pierderi suferite".

La 24 februarie 1668, Paul Rycaut, consulul englez la Smirna și viitorul istoric al Imperiului otoman, scria lordului Winchilsea, că prietenul ambasadorului, colonelul italian Giuseppe Detti, călător în Orient, se despărțea de o caravană persană la Erzerum și urma să se îndrepte spre Moldova, luînd calea Gruziei; pentru aceasta, trebuia prevenit domnul de la Iași. În sfîrșit, la 22 aprilie 1668, diplomatul englez trimitea ultima scrisoare, cunoscută nouă, lui Iliaș vodă Alexandru, înștiințîndu-l că fusese rechemat de regele său la Londra, încă de la 19 decembrie 1667, și că în locul său urma să sosească la Poartă un alt ambasador — este vorba de Sir Daniel Harvey — exprimîndu-și speranța că va fi în măsură a-l recomanda prieteniei și protecției succesorului său. Dar Iliaș n-a mai apucat să se bucure de acest sprijin, fiind mazilit în noiembrie 1668 și înlocuit cu vechiul său rival Gheorghe Duca.

(Continuare în numărul viitor)

. Clio anunță . Clio anunță . Clio anun

■ Colocviu româno-englez

În iulie a.c. a avut loc în casa de creație a Academiei R.S. România de la Căciulați un colocviu de istorie româno-englez, organizat de Secția de istorie si arheologie a Academiei de Științe Sociale și Politice, după ce acum doi ani, la Cambridge, s-a ținut un colocviu similar organizat de către Centrul Marea Britanie-Europa de Răsărit.

Istoricii britanici au fost reprezentați prin: D. Obolensky (Universitatea Oxford), H. Trevor-Roper (Oxford), H. Seton-Watson (Londra), A. Milward (Manchester), Trevor J. Hope (Oxford).

Din delegația română au făcut parte prof. Mihai Berza, dr. Maria Holban, dr. doc. Cornelia Bodea, dr. Paul Cernovodeanu, dr. Al. Duțu și cercetătorii Beatrice Marinescu și Andrei Pippide.

Tema colocviului a fost: Relații româno-engleze între sec. XVI și primul război mondial. *S-au ținut zece comunicări (4 engleze și 6 române) care au îmbrățișat subiecte de istorie politică, economică și culturală, legate de perioada umanismului și iluminismului (M. Holban, H. Trevor-Roper, A. Pippide, Al. Duțu), de legăturile economice româno-engleze în primele decenii ale veacului XIX (P. Cernovodeanu), de mișcarea națională română în perioada revoluției de la 1848 și a Unirii (C. Bodea, Trevor J. Hope), de problema independenței de stat a României (B. Marinescu), de începutul industrializării României (A. Milward), de desăvîrșirea unității naționale (H. Seton-Watson).*

Discuțiile au fost substanțiale, iar problemele relațiilor istorice au fost cercetate în cadrul istoriei europene.

Simpozionul a reliefat momente esențiale ale legăturilor multilaterale româno-engleze, insistînd asupra sec. XIX, cînd aceste legături se cristalizează puternic, căpătînd un conținut dinamic în contextul situației internaționale complexe generate de revoluția de la 1848, războiul Crimeii, Unirea Principatelor și războiul pentru independența de stat a României. Prof. D. Obolensky, șeful delegației britanice, a ținut să sublinieze, la încheierea sesiunii, că istoricii englezi au avut nu numai prilejul de a-și îmbogăți cunoștințele de istorie românească, ci au avut de aflat lucruri noi privitoare la istoria Angliei..

Ioana URSU

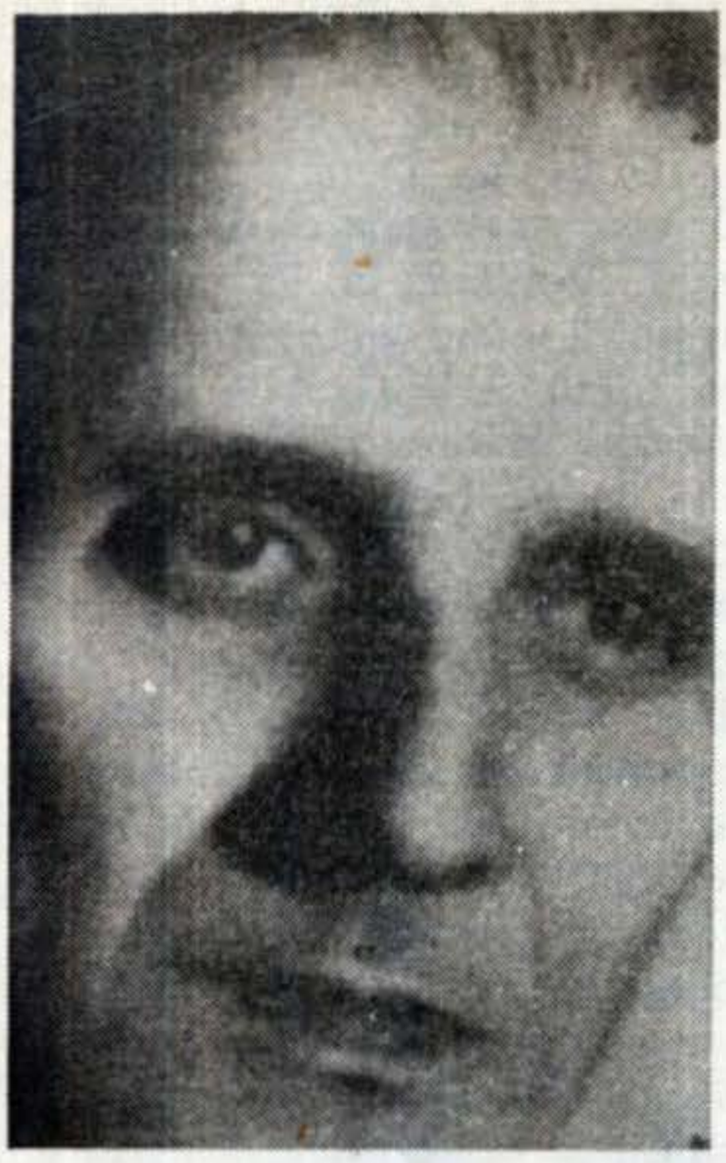

Scarlat Callimachi:

Strămoșii mei au fost răzeși

Pregăteam aceste consemnări pentru tipar, cînd am primit vestea încetării din viață a militantului și scriitorului comunist Scarlat Callimachi (20 septembrie 1896 - 2 iunie 1975). Deși suferind, acceptase — după cum ne-a spus „din simpatie și admirație pentru Magazin istoric**" — să evoce pentru cititorii revistei noastre cîteva din momentele activității sale, consacrate slujirii idealurilor de libertate socială și națională ale poporului nostru.**

Pornisem discuția printr-o mărturisită uimire. Mi se părea neobișnuită biografia „Prințului roșu", omul care, urmînd un întreg proces de transformări lăuntrice, trecuse de partea celor mulți și asupriți, înscriindu-se în rîndurile luptătorilor devotați cauzei poporului. O biografie cu care nu mulți prinți se pot mîndri. Am înțeles, pe parcursul convorbirii, că totuși nu putea fi neobișnuită viața unui om care și-a urmat cu consecvență chemarea conștiinței. Pentru Scarlat Callimachi, membru al Partidului Comunist Român din 1932, această chemare a însemnat revoluția socialistă, în care a crezut și la înfăptuirea căreia a luat parte, alături de toți comuniștii români, de toți fiii devotați ai acestui popor.

— Nu văd nimic ieșit din comun în viața mea — **mi-a răspuns la o întrebare de început.** Poate și pentru că am trăit-o așa cum am simțit, cum am crezut de cuviință că trebuie trăită. Spui neobișnuit și te gîndești probabil că în familia mea, care a dat țării patru domnitori și un mitropolit, eu am făcut într-un fel „opinie" separată, neurmîndu-mi și necrezînd în destinul meu de prinț.

— Cine erau acești înaintași?

— Erau, la origine, răzeși din ținuturile Orheiului. Prin secolele XVI-XVII, unii dintre strămoșii mei au ajuns să se ridice la cîteva trepte boierești. Cel mai cunoscut dintre înaintașii mei, Scarlat Callimachi, cu care împart amîndouă numele, a fost între 1806 și 1819 de mai multe ori domn al Moldovei.

...Mă întrebi ce drum ar fi trebuit să urmeze descendentul unei asemenea familii? Admițînd că putea fi și altfel, ce-aș fi făcut în condiția mea de prinț? Aș fi urmat studiile primare și secundare — cum am și făcut; m-aș fi înscris la o facultate — cum am și făcut, la Drept și, apoi, aș fi intrat în politică — cum, la fel, am și făcut.

— Dar în ce fel de politică?

— Eu am ales linia politică pe care mi-a dictat-o conștiința. Nu am acceptat și nu am vrut să accept niciodată nedreptățile, josniciile, umilințele condiției umane. La fel ca mulți din intelectualii țării mele nu am putut, nu aveam dreptul să rămîn nepăsător cînd vedeam cum cei mai mulți dintre semenii mei sufereau sub apăsarea unor regimuri de exploatare. Cît eram tînăr, pînă în 1907, mi se păreau îndepărtate problemele sociale. Le citeam în gazete sau în cărți și le înțelegeam cu totul altfel. Întîmplările din 1907 mi-au deschis însă brusc și dureros ochii către o realitate dramatică, în care lupta pentru dreptate, pentru libertăți nu era numai o idee ci, în primul rînd, o acută necesitate. Nu pot vorbi de această perioadă de început din viața mea, fără să evoc amintirea unui om care lucra în casa părintească — era un fel de intendent — și care mi-a procurat primele cărți de literatură socială — în special rusă. Datorită acelor cărți am văzut că nu e totul să trăiești în puf, să ai ce mînca, să petreci și să te străduiești a nu vedea ce se întîmplă în jurul tău. Atunci am aflat, pentru prima dată, de familia Ulianov, de executarea lui Alexandru Ulianov și de genialele idei revoluționare ale fratelui său, Vladimir Ilici.

Tot din acea perioadă, de început, pot spune că s-a născut și interesul pentru cercetarea istoriei poporului meu, pasiune pe care am încercat s-o materializez în cîteva lucrări, printre care: **Pagini inedite despre Moldova, Însemnările unui călător străin din întîia parte a veacului al XIX-lea** și un volum **Dimitrie Cantemir. Viața și opera în imagini.**

Intrînd apoi în maturitate, am cunoscut oameni feluriți, de orientări și convingeri politice diferite. Am înțeles că, în fond, te definești și te manifești ca om, îți afirmi și îți valorifici calitățile umane cu care ești înzestrat, în funcție de poziția pe care o iei față de această luptă a poporului.

Am avut, personal, norocul și fericirea să mă apropii destul de timpuriu — prin intermediul unor prieteni și cunoscuți — de mișcarea socialistă și comunistă, în sînul căreia am activat, îndeplinind diverse sarcini.

— Cu un alt prilej ați relatat cititorilor noștri amintiri din anii interbelici[1]. În această perioadă, sub conducerea Partidului Comunist Român, în țara noastră s-a realizat un larg front de luptă antifascist. Care a fost activitatea dv. în acea perioadă?

— Au fost numeroase acțiunile organizate împotriva fascismului care amenința România, împotriva tuturor orientărilor din viața politică a țării care ar fi favorizat elementelor fasciste rasiste accesul la putere. În acest larg front de luptă, dispăreau diferențierile politice de oricare alt ordin. Realizarea frontului popular antifascist — acțiune în care s-a vădit din plin justețea și clarviziunea liniei politice a P.C.R. — a fost unul din marile acte politice din istoria interbelică a României, asupra căruia istoricii de azi au datoria de a stărui.

Aș vrea să amintesc în acest cadru — ele înscriindu-se în orientarea luptei antifasciste — acțiunile organizate de P.C.R. în vederea stabilirii de raporturi trainice, prietenești, bazate pe cunoaștere și înțelegere între țara noastră și Uniunea Sovietică. Nu era deloc ușor, în acei ani, să fii simpatizantul Uniunii Sovietice. Cu toate acestea, în presa comunistă, legală și ilegală, în cea democrată au apărut o serie de relatări — inserate cu multe sacrificii și riscuri — despre viața și succesele oamenilor muncii sovietici în uriașa experiență istorică cu totul necunoscută pe care-o traversau, nouă și unică pentru întreaga lume.

În continuare, evocînd perioada luptei antifasciste, împotriva acțiunilor organizațiilor extremiste de dreapta, împotriva înfeudării țării Germaniei hitleriste, discuția noastră s-a purtat în jurul activității publicistice desfășurate de Scarlat Callimachi în presa vremii, printre care publicațiile Facla **și** Chemarea **precum și revista internațională** Clarté. **Scarlat Callimachi a inițiat și condus cîteva publicații antifasciste, între care un loc important l-a ocupat ziarul** Clopotul, **apărut la Botoșani și care a fost unul din organele legale ale mișcării antifasciste din România, organizată și condusă de Partidul Comunist Român. În paginile** Clopotului **au semnat N.D. Cocea, Petre Constantinescu-Iași, Ilie Cristea, T. Arghezi, M. Cruceanu. În** Clopotul **din 28 iulie 1933, sub titlul** Căderea Babilonului, **într-o virulentă pagină de ziar, Scarlat Callimachi a demascat procesul intentat luptătorilor greviști de la Grivița. Denunțat autorităților, a fost arestat și condamnat, în apărarea sa ridicîndu-se numeroși intelectuali progresiști din București, Cluj, Timișoara, Iași etc.**

În 1933, la crearea Comitetului național antifascist, Scarlat Callimachi s-a numărat printre conducătorii organizației.

— Una din plenarele Comitetului, a avut loc la mine acasă. Cu acel prilej, am avut marea bucurie de a lua contact cu puternica personalitate a tînărului, pe atunci, revoluționar Nicolae Ceaușescu. Felul său matur de a pune problemele, curajul și dîrzenia sa revoluționară au produs o puternică impresie asupra tuturor celor care am fost prezenți la acea ședință.

Pentru activitatea sa, la fel ca mulți alți militanți ai partidului, în anii dictaturii militaro-fasciste, Scarlat Callimachi a fost internat în mai multe lagăre.

— La Miercurea Ciuc, Caracal, Tg. Jiu am cunoscut și trăit din plin, alături de ceilalți tovarăși, ani de detenție. Un lucru care m-a impresionat foarte mult a fost faptul că zilele petrecute în lagăr ne-au fost de multe ori ușurate de omenia soldaților puși să ne păzească. Erau oameni simpli, necăjiți și care nu vedeau, nu aveau cum să vadă, în noi, acei dușmani aprigi, de temut, amenințători de care li se tot vorbise. Dincolo de poruncile și ura zbirilor, simțeam simpatia și înțelegerea profund omenească a soldaților care ne păzeau. Poporul era astfel, și în acele împrejurări, cu noi.

— Ceilalți membri ai familiei cum au privit activitatea dv?

— La început, ca o ciudățenie. Apoi, cînd au văzut că era o activitate pornită din convingere, nu m-au condamnat, nu mi-au stat în cale. Existența mi-o cîștigam ca salariat al mamei mele, care mă plătea pentru munca de întocmire a unei ediții din discursurile bunicului meu, Vernescu.

Am avut, în schimb, norocul de a se afla în preajma mea, permanent, un alt ajutor neprecupețit, soția mea, Dida Solomon-Callimachi, ea însăși activînd în cadrul organizațiilor antifasciste, progresiste. A acceptat, alături de mine, riscurile unei vieți bogate mai mult în lupte și riscuri de tot felul. Am avut și multe satisfacții, desigur greu de înțeles pentru cei ce n-au trăit efectiv clocotul acelor ani zbuciumați. Cea mai mare satisfacție o constituie faptul că, după trei decenii de viață nouă, socialistă pe pămîntul României, vedem cum idealurile luptei noastre au prins trup, s-au materializat. Sentimentul încercat e mai mult decît bucurie, mai mult decît satisfacție. E conștiința neirosirii vieții noastre, conștiința că această viață se află contopită cu ceea ce va continua să dăinuiască pentru totdeauna: împlinirile poporului român cu o istorie atît de zbuciumată și nobilă.

Ioan LĂCUSTĂ

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 9 și 10/1970.

Septembrie 1914

BĂTĂLIA DE PE MARNA

FERDINAND FOCH
mareşal al Franţei

După cum se ştie, în primul război mondial, Germania a aplicat o versiune modificată a planului întocmit de generalul Alfred von Schlieffen (fostul şef al Marelui stat major în perioada 1891-1906): în esenţă era vorba de a ţine în şah forţele ruse pe Frontul de Răsărit, cu un minimum de trupe ale Reichului şi de a arunca întreaga greutate a armatei de uscat asupra Franţei, pentru a o zdrobi printr-o victorie fulger.

Prevăzînd că francezii vor ataca în segmentul sudic al frontului, între Belfort şi Sédan, pentru a pătrunde în Alsacia şi Lorena, anexate de Wilhelm I după războiul din 1870-1871, Schlieffen concepuse o acţiune de diversiune în zona respectivă — simularea unei retrageri — în paralel cu o ofensivă de mare amploare pe flancul german drept (septentrional). Un număr de cinci armate urmau să pivoteze în jurul zonei fortificate Thionville-Metz, ca o gigantică seceră, cu mînerul înfipt acolo şi cu lama trecînd razant prin Belgia, Olanda şi nordul Franţei, pentru a coborî apoi spre sud şi a ajunge cu vîrful la o considerabilă distanţă la vest de Paris. Din clipa aceea, francezii ar fi fost învăluiţi şi sortiţi nimicirii, strînşi între presiunea din spatele flancului lor stîng şi fortificaţiile germane din Alsacia-Lorena.

În august 1914, planul a fost pus în aplicare de urmaşul autorului său, generalul Helmuth von Moltke, care i-a adus o serie de retuşuri: germanii au violat neutralitatea Belgiei, dar nu şi a Olandei şi au trimis mai multe trupe decît preconiza Schlieffen pe Frontul de Est (200 000 oameni) şi în Alsacia-Lorena (500 000). Rezultatele s-au dovedit nefavorabile, mai ales sub două aspecte: a) cele două armate de la extremitatea de nord a flancului drept (care erau şi cele mai puternice) au trebuit să se înghesuie într-un coridor mult mai îngust; b) ofensiva a antrenat numai 60 la sută (1 500 000 oameni) din totalul forţelor de uscat ale Kaiserului, în loc de 90 la sută, prevăzute de Schlieffen.

În faza iniţială, francezii dispuneau de un total de 1 300 000 oameni, cărora li se adăugau cele 5 divizii ale Corpului expediţionar britanic (100 000 oameni), denumit pe scurt B.E.F. (British Expeditionary Force). **În 1911, generalul francez Victor Michel, care ghicise intenţiile viitorului inamic, a propus aşa-numitul „Plan XVI", preconizînd traversarea Belgiei, pentru a o lua înaintea germanilor. Dar proiectul a fost respins şi Michel înlocuit în funcţie de generalul Joseph C. Joffre, care a elaborat „Planul XVII": o ofensivă avea să se desfăşoare pe două direcţii în Alsacia-Lorena, la nord şi la sud de zona Thionville-Metz, în vreme ce două armate erau gata de dizlocare spre nord-vest, dacă inamicul ataca Belgia.**

Dispozitivul german cuprindea de la nord (Köln) la sud (Alsacia) Armatele 1-7. La francezi, ordinea era inversă; la extremitatea sudică se afla Armata „Alsace", urmată de Armatele 1, 2, „Lorraine", 3, 4 şi 5, capătul flancului stîng (nordic) fiind asigurat de B.E.F.

Iată, pe scurt, etapele primei luni de război pe Frontul de Vest:

3-20 AUGUST 1914: unităţi din Armata 2 germană (comandant — generalul Karl von Bülow) invadează Belgia pe coridorul dintre munţii Ardeni şi frontiera olandeză. La 16 august, Liège, una din cele mai puternice fortăreţe ale Europei, capitulează. Armatele 1 (generalul Alexander von Kluck) şi 2 forţează rîul Meuse şi ocupă oraşul Bruxelles.

8-22 AUGUST: armatele franceze „Alsace" (general Paul Pau), 1 (general Auguste Dubail) şi 2 (general Nöel de Castelnau) lansează ofensive în Alsacia şi Lorena, dar armatele germane 7 (general Josias von Heeringen) şi 6 (prinţul Reprecht al Bavariei) le resping pînă la Nancy, oraş care este apărat cu succes de Corpul 20 armată francez, comandat de generalul Ferdinand Foch.

20-25 AUGUST: în plină ofensivă de ambele părţi, armatele franceze 3 (general Pierre Ruffey) şi 4 (general Fernand de Langle de Cary) se ciocnesc de armatele

germane 4 (ducele Albrecht de Württemberg) şi 5 (prinţul moştenitor Wilhelm), exact în zona de implantare a „mînerului de seceră". Francezii sînt respinşi dincolo de Meuse, păstrînd pe malul ei drept doar fortăreaţa Verdun.

22-23 AUGUST: în nord, armatele germane 1, 2 şi 3 (general Max von Hausen), care formează „tăişul secerii", înaintează pe direcţia vest şi sud-vest, iniţiind mişcarea de învăluire proiectată. Conform „Planului XVII", este trimisă în Belgia armata franceză 5 (general Charles Lanrezac), care încearcă să organizeze apărarea în unghiul dintre rîurile Sambre şi Meuse, dar trebuie să se retragă. Bülow ocupă fortăreaţa belgiană de la Namur.

23 AUGUST: B.E.F. (feldmareşal Sir John French), avînd la stînga Armata 5 franceză intră în Belgia. Kluck loveşte puternic B.E.F. lîngă oraşul Mons, dar englezii deşi depăşiţi numeric, rezistă cu îndîrjire, pînă ce retragerea lui Lanrezac îi obligă să-şi părăsească şi ei poziţiile.

Un bilanţ în acest moment arată că „Planul XVII" a capotat lamentabil şi că toate operaţiile ofensive ale francezilor au eşuat, cu pierderi de aproximativ 300 000 morţi, răniţi şi prizonieri. Dar moralul trupelor se menţine ridicat şi Joffre îşi pregăteşte contralovitura — un fel de anti-Schlieffen: Armatele 1 şi 2 trebuie să reziste cu orice preţ la Verdun şi Nancy, pe cînd Armatele 3, 4 şi 5, precum şi B.E.F. urmează să-şi continue retragerea spre sud-vest. Din unităţi aparţinînd flancului drept şi rezervelor, Joffre formează două noi armate: 6 (general Michel J. Maunoury) — care se concentrează la vest de flancul drept german, mai întîi lîngă Amiens, apoi la Paris şi în jurul Capitalei, şi 9, în fruntea căreia este avansat Foch, şi care ocupă poziţii între Armatele 4 şi 5, în vederea unei contraofensive proiectate să se lanseze atunci cînd cele patru armate ale flancului stîng aliat vor ajunge pe aliniamentul general rîul Somme-Verdun.

Moltke se şi consideră învingător, supraestimîndu-şi succesele. Dar legăturile sale cu cele şapte armate funcţionează defectuos şi informaţiile pe care le capătă sînt incorecte sau tardive. Convins că în Lorena este stăpîn pe situaţie, trimite acolo Armatele 6 şi 7 — destinate iniţial întăririi forţei de şoc de pe flancul drept — şi continuă să atace la Nancy, sperînd să obţină astfel o dublă încercuire a trupelor franceze. Situaţia neaşteptat de critică pe Frontul de Est, unde ruşii au iniţiativa, îl determină să dizloce într-acolo două corpuri de armată, a căror lipsă se va resimţi profund cu prilejul bătăliei de pe Marna.

25-27 AUGUST: sub presiunea Armatei 1 germane, B.E.F. rezistă cu dîrzenie lîngă oraşul Le Cateau, evitînd încercuirea urmărită de Kluck.

29-30 AUGUST: venind în ajutorul englezilor — deşi angajată în lupte grele cu Armata 2 germană — Armata 5 franceză se întoarce cu 90° spre vest, lovind flancul sting al lui Kluck. Operaţia nu reuşeşte, dar Corpul 1 de armată francez (general Louis Franchet d'Espérey) contraatacă unităţile Armatei 2 germane lîngă localitatea Guise şi obţine primul succes tactic al francezilor. Alarmat, Bülow cere ajutor lui Kluck.

30 AUGUST - 2 SEPTEMBRIE: apelul îl pune pe comandantul Armatei 1 germane în faţa unei dileme — să acţioneze mai departe conform planului Schlieffen sau să vină în sprijinul Armatei 2? Incapabil să stabilească legături constante cu Moltke, convins că B.E.F. a încetat practic să mai reprezinte vreun pericol, ignorînd existenţa noii Armate 6 franceze şi deducînd că acum la extremitatea flancului stîng inamic se află sectorul apărat de Armata 5 franceză, Kluck optează pentru cea de-a doua soluţie, luînd direcţia sud-est. Drept urmare, în loc de a ajunge la vest de Paris, aşa cum cere planul Schlieffen, Armata 1 germană ocupă, în ziua de 2 septembrie, oraşul Château-Thierry, situat pe rîul Marna, la est de Capitală.

1-2 SEPTEMBRIE: aflînd, graţie recunoaşterilor aeriene, de schimbarea direcţiei de atac a germanilor, Joffre abandonează proiectul său iniţial de contraofensivă de pe aliniamentul Somme-Verdun şi ordonă Armatei 5 să-şi continue retragerea, pentru a scăpa definitiv de primejdia încercuirii, iar Armatelor 6 şi 9 de a-şi desăvîrşi concentrarea în zonele stabilite.

3-4 SEPTEMBRIE: Moltke aprobă cu întîrziere schimbarea de direcţie a lui Kluck, dar îi cere să protejeze flancul drept al Armatei 2, care devine vîrful de lance al ofensivei germane. Armata 1 a înaintat mult mai repede decît Armata 2 a lui Bülow şi, dacă s-ar supune ordinului primit de la Marele stat major, Kluck ar trebui să aştepte două zile, ceea ce le-ar permite francezilor să-şi reorganizeze apărarea. În noua dilemă ce i se pune, Kluck — avid de glorie rapidă — îşi continuă înaintarea la sud de Marna, lăsîndu-şi expus flancul drept, la est de Paris.

La 4 septembrie, Joffre transmite ordinul de contraofensivă: Armata 6 va ataca pe direcţia est, spre Château-Thierry, B.E.F. se va îndrepta de la sud de Marna spre nord-vest, Armatele 5 şi 9 vor fi gata în orice clipă de a trece la contraatac, Armata 4 va rezista pe poziţii urmînd de asemenea să contraatace la momentul cuvenit, iar Armata 3 va lovi pe direcţia vest, dinspre Verdun. Toate aceste operaţii vor alcătui împreună celebra bătălie de pe Marna.

Sub comanda provizorie a generalului Joseph S. Galliéni, comandantul militar al Parisului, Armata 6 atacă la 5 septembrie flancul drept al lui Kluck, pe direc-

ția rîului Ourcq, afluent al Marnei. După două zile de lupte îndîrjite, Kluck își dă seama de primejdie, ordonă retragerea Armatei 1 la nord de Marna și o trimite spre vest, într-o succesiune de violente contraatacuri, care amenință direct Parisul. Numai întăririle trimise în grabă la 9 septembrie de Galliéni — parte din ele în taxiurile Capitalei — izbutesc să zăgăzuiască înaintarea germană.

8 SEPTEMBRIE: operînd pe direcția vest, Armata 1 germană se îndepărtează și mai mult de Armata 2, a lui Bülow, care își continuă înaintarea spre sud. În această breșă, contraatacă B.E.F., în vreme ce Armata 5 franceză, în fruntea căreia Franchet d'Espérey l-a înlocuit pe Lanrezac, lovește Armata 2 germană pe cursul rîului Petit Morin. Tot împotriva lui Bülow luptă mai spre est, în mlaștinile St.-Gond, Armata 9 a lui Foch, pe care o atacă, din flancul drept, Armata 3 germană a lui Hausen. Și mai spre est, la Vitry-le-François, Armatele 4 franceză și germană sînt angajate într-o crîncenă dar nedecisă încleștare. În pădurea Argonne, Armata 3 franceză, acum sub ordinele generalului Maurice Sarrail, ține în șah Armata 5 germană, a prințului Wilhelm, în vreme ce la Nancy și de-a lungul frontierei alsaciene, Armatele 1 și 2 franceze rezistă cu succes loviturilor date de Armatele 6 și 7 germane (merită de subliniat faptul că Schlieffen se pronunțase categoric împotriva unor astfel de operații în acest sector).

Trimis de Moltke să verifice situația de pe front, locotenent-colonelul de stat major Richard Hentsch ajunge la Cartierul general al Armatei 2 în noaptea de 8 spre 9 septembrie, tocmai cînd o operație ofensivă a lui Franchet d'Espérey îi amenință flancul drept. Hentsch aprobă propunerea lui Bülow de a se replia și, a doua zi, îi ordonă lui Kluck, în numele lui Moltke, să efectueze o mișcare similară. Cîteva ore mai tîrziu, Moltke însuși ordonă o retragere generală a forțelor sale pe aliniamentul Noyon-Verdun, retragere care se realizează în cinci zile. La 14 septembrie, Kaiserul Wilhelm II numește în fruntea Marelui stat major pe generalul Erich von Falkenhayn, care îl înlocuiește pe Moltke.

Deși pe plan tactic s-a încheiat nedecis, bătălia de pe Marna a fost o netă victorie strategică a aliaților. Numeroși istorici militari îi acordă ponderea principală în desfășurarea și rezultatele primului război mondial, considerînd-o cea mai hotărîtoare bătălie a Europei după cea de la Waterloo. Dar fiecare dintre tabere înregistrase deja pierderi de peste 500 000 soldați și ofițeri: un milion de morți, răniți și prizonieri în numai o lună de zile. Și necruțătorul măcel abia începea!

Publicăm în acest număr cîteva pagini din memoriile mareșalului Ferdinand Foch, în care autorul descrie luptele duse de Armata 9 franceză, aflată sub comanda sa în prima bătălie de pe Marna, la începutul lunii septembrie 1914.

V. F.

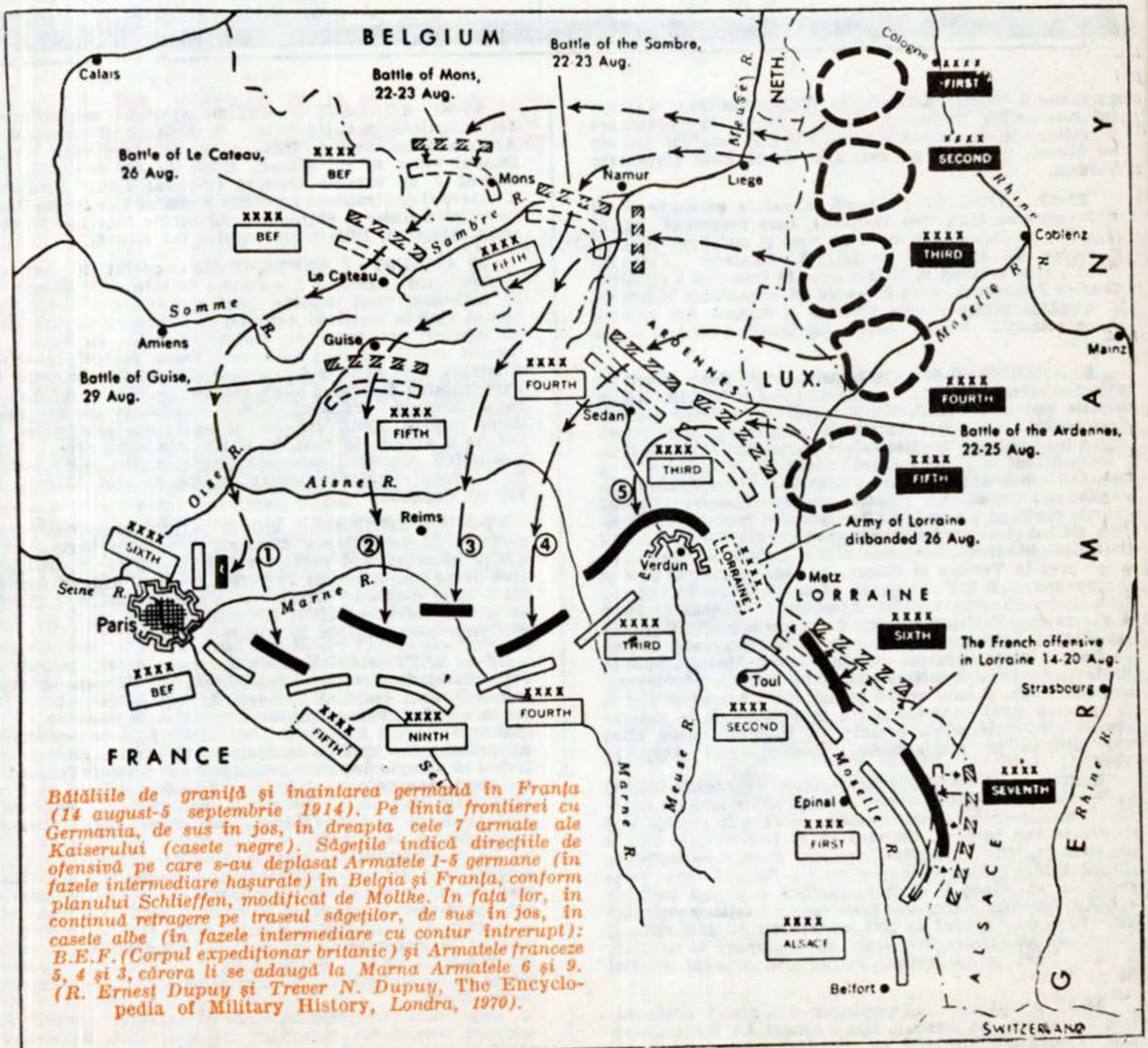

Bătăliile de graniță și înaintarea germană în Franța (14 august-5 septembrie 1914). Pe linia frontierei cu Germania, de sus în jos, în dreapta cele 7 armate ale Kaiserului (casete negre). Săgețile indică direcțiile de ofensivă pe care s-au deplasat Armatele 1-5 germane (în fazele intermediare hașurate) în Belgia și Franța, conform planului Schlieffen, modificat de Moltke. În fața lor, în continuă retragere pe traseul săgeților, de sus în jos, în casete albe (în fazele intermediare cu contur întrerupt): B.E.F. (Corpul expediționar britanic) și Armatele franceze 5, 4 și 3, cărora li se adaugă la Marna Armatele 6 și 9. (R. Ernest Dupuy și Trever N. Dupuy, The Encyclopedia of Military History, *Londra, 1970).*

Mareşalul Ferdinand Foch

6 septembrie: o zi cumplită

După ce mi-am petrecut noaptea la Plancy, începînd din dimineaţa de 6 septembrie, mi-am instalat punctul de comandă la Pleurs.

Ocuparea unor posturi înaintate la Toulon-la-Montagne şi Vert-la-Gravelle, pe malul nordic al mlaştinilor de la Saint-Gond, pe care o ordonasem în dimineaţa precedentă, fusese realizată de către Divizia 17. Divizia marocană, însă, însărcinată să ocupe Congy, nu reuşise să pună mîna pe această localitate. Împotriva noastră intraseră în scenă forţe aparţinînd unei alte armate germane, decît aceea care mă urmărea direct. Înaintînd pe urmele Armatei 5 franceze, vecină cu noi, Armata 2 germană ajunsese în ajun, la prînz, la linia Montmirail-Vertus. Avansul obţinut i-a permis să pună stăpînire pe anumite puncte-cheie, printre care şi Congy, pe care îl ţintisem şi eu. Începînd din dimineaţa de 6, această armată a pornit la atac sprijinită de o puternică pregătire de artilerie.

Brigada Blondlat a încercat să se menţină pe malul de nord al mlaştinilor, dar în faţa violenţei atacului inamic şi a tăriei canonadei sale, a fost nevoită să se retragă spre sud. Regimentul 135 infanterie din Divizia 17, care ocupase Toulon-la-Montagne, a fost atacat violent şi împins şi el la sud de mlaştini.

Inamicul a vrut apoi să-şi treacă prin căile de acces din zona mlaştinilor forţe importante, dar a fost blocat de tirul precis al bateriilor Diviziei 17.

La căderea nopţii, germanii erau pe malul sudic al mlaştinilor. În faţa lor se aflau Divizia 17 şi Divizia marocană. În linia a doua, în regiunea Mont-Août-Fère-Champenoise, Divizia 52 din rezervă ţinea sub foc căile de ieşire dinspre mlaştini.

În stînga frontului armatei noastre, Divizia 42 se stabilise, în după-amiaza de 5, în regiunea Mondement, împingîndu-şi avanposturile pe linia Villeneuve-les-Charleville, Soizy-aux-Bois, Saint-Prix cucerită cu preţul unei lupte aprige. Din primele ore ale dimineţii de 6, artileria inamică a intrat în acţiune bombardînd platoul de la Villeneuve şi pădurea de la Grandes-Garennes, pe care Regimentul 162 o ocupase pe la ora 8. Puţin după aceea, germanii au trecut la atac pe întreg frontul Diviziei 42. În tot cursul zilei s-au dat lupte crîncene în jurul pădurii de la Branle şi pentru satul Villeneuve, care a trecut de trei ori dintr-o mînă în alta. Pe seară, Corpul 10 armată, aparţinînd Armatei 5 (vecina noastră din stînga) a ocupat Charleville, degajînd o parte din Divizia 42 şi permiţîndu-i să menţină Villeneuve. De partea sa dreaptă, Divizia 42 a fost angajată într-o luptă la fel de îndîrjită. După ce a respins mai multe atacuri germane asupra pădurii de la Grandes-Garennes, Regimentul 162 s-a retras către ora 11 pe liziera de nord a pădurii de la Saint-Gond.

Pentru a restabili situaţia, Divizia marocană a primit ordinul să atace imediat Saint-Prix cu două batalioane. Sub focul puternic al artileriei duşmane, aceste batalioane, împreună cu Regimentul 162, au reuşit să ocupe ferma Montalard, dar nu au putut trece dincolo de ea. Către ora 18.30, pe frontul Diviziei 42 lupta a încetat. La căderea nopţii, ea îşi menţinea poziţiile ocupate cu o zi înainte.

La dreapta armatei, Corpul 11 a dus şi el lupte dîrze cu inamicul. Stabilite pe rîul Somme, pe linia Morains-le-Petit — Lenharrée — Haussimont, trupele aveau misiunea să acopere flancul drept al Armatei 9, mai ales împotriva forţelor germane venind din zona Châlons.

Către amiază, germanii au pornit atacul de infanterie, ocupînd Normée şi Ecury. Apărătorii localităţii Morains, ameninţaţi de a fi încercuiţi, s-au retras. În dreapta au căzut în mîinile duşmanului şi Vassimont şi Haussimont. La ora 17, linia de pe Somme era pierdută, în afară de localitatea Lenharrée, care rezista. În această situaţie, comandantul Corpului 11 a ordonat recucerirea poziţiilor pierdute. Vassimont şi Haussimont au fost reocupate, dar, în stînga, Divizia 21, extenuată, nu a putut relua atacul. Normée, Ecury şi Morains au rămas în stăpînirea duşmanului.

Ziua a fost cumplită, dar Armata 9 şi-a îndeplinit misiunea. A suportat un atac violent din partea Armatei 2 germane, care a izbit cu Corpul 10 în regiunea Saint-Prix şi cu Corpul de gardă la Bannes, Morains-le-Petit şi Normée. Pe rîul Somme, de la Normée şi Lenharrée la Sommesous am primit şocul aripii drepte a Armatei 3 germane.

Din fericire, veştile sosite din celelalte părţi ale frontului au fost deosebit de îmbucurătoare. La ora 13.30, Corpul 10 al Armatei 5 ne-a înştiinţat că nu mai are în faţă pe inamic şi că acesta se retrage spre Montmirail. În cursul serii am aflat că celelalte corpuri ale Armatei 5 continuă ofensiva şi că Armata 6 susţine la vest la Ourcq o bătălie care, pînă în prezent, este încununată de succes.

9 septembrie: balanţa victoriei înclină spre noi

În zorii zilei de 9, inamicul şi-a dublat violenţa atacurilor. Revărsîndu-şi mai întîi forţele în stînga noastră, el a hărţuit avanposturile Diviziei marocane, ajungînd apoi pînă la satul şi castelul Mondement, pe care le-a ocupat.

Ora 6. Comandantul Corpului 9 a pus la dispoziţia generalului Humbert, coman-

dantul Diviziei marocane, singura rezervă ce i-a mai rămas, Regimentul 77 infanterie, care se găsea, însă, la Saint-Loup, la două leghe depărtare; ajutorul său se va lăsa deci aşteptat.

Pentru a cîştiga timp, generalul Humbert a obţinut de la generalul Grossetti, comandantul Diviziei 42, două batalioane de vînători de munte şi artileria diviziei. Marocanii şi-au întărit astfel rezistenţa în pădurile de la sud de Mondement şi s-au menţinut eroic pe poziţii pînă la sosirea Regimentului 77 infanterie. Acesta a apărut către ora 11. De altfel, orice pericol era înlăturat. La ora 14, Regimentul 77 a atacat Mondement, împreună cu rămăşiţele unui regiment de zuavi din Divizia marocană. Atacul a eşuat însă sub focul puternic al mitralierelor postate la grilajul şi ferestrele castelului din Mondement. Sub focul tunurilor, la ora 18.30, Regimentul 77 a pornit din nou la asalt şi a înfrînt pe inamic; la ora 19, colonelul Lestoquoi, comandantul regimentului, a trimis acest raport scurt şi elocvent: „Am cucerit satul şi castelul Mondement, unde mă instalez în timpul nopţii".

Restul trupelor Corpului 9 a dus şi el lupte grele cu inamicul. De cum s-a luminat de ziuă, Brigada 103 din Divizia 52 de rezervă, care în seara zilei precedente ajunsese la jumătatea drumului dintre Connantre şi Fère-Champenoise, a reluat atacurile, dar nu a reuşit să înainteze prea mult. La scurt timp, contraatacată, brigada a fost respinsă şi s-a retras spre Connantre, sub un foc ucigător. Comandantul corpului, generalul Dubois a ordonat Diviziei 17 să se menţină cu orice preţ pe linia: Mont-Août — ferma Nozet — ferma Sainte-Sophie, care făcea legătura în dreapta cu Divizia 52 rezervă.

La ora 13.30, sub presiunea duşmanului, unităţile Diviziei 52 rezervă, care ocupau Mont-Août, s-au retras, antrenînd în mişcarea lor şi Divizia 17; ultima s-a regrupat pe linia: Cota 144 (la trei kilometri de Linthes) — ferma Sainte-Sophie, unde a oprit pe inamic.

Concomitent, germanii au atacat şi Corpul 11 armată, cucerind localităţile Corroy şi d'Ognes, respingînd Divizia 18 în pădurile de la sud de Gourgançon. Pe extrema dreaptă a frontului armatei, Divizia 9 cavalerie, ameninţată de o infiltrare a cavaleriei germane în valea rîului Huitrelle, a fost nevoită şi ea să se replieze.

Din fericire, în stînga frontului, Divizia marocană a continuat să reziste eroic pe înălţimile de la Mondement; mai tîrziu, Corpul 10 a respins pe inamic, cucerind poziţia Bannay-Baye.

În aceste condiţii, Cartierul general al armatei a putut să-şi îndrepte întreaga atenţie asupra zonei Fère-Champenoise, unde inamicul părea că îşi sleise forţele. Aici am decis angajarea unui atac decisiv, marcat prin intrarea în luptă a Diviziei 42.

Aceasta pornise la drum, conform ordinelor date, spre zona Linthes—Linthelles. La orele 15.45 i-am transmis comandantului diviziei ordinul de atac în direcţia Euvy. Am ordonat apoi Corpului 11 să atace pe linia Connantray-Montépreux, alături de Divizia 42; Corpului 9 să se pregătească pentru executarea ofensivei indicate, la nord de Divizia 42; Diviziei 51 de rezervă să atace în zona Saint-Prix—Baye; Corpului 10 să participe la ofensiva Diviziei 51 rezervă, atacînd la nord de mlaştinile Saint-Gond, pe direcţia vest-est.

Este vorba deci de un contraatac vast, dus de la vest spre est, asupra localităţii Fère-Champenoise şi împrejurimilor sale, care trebuia să înceapă în această seară. Deşi obosite, trupele noastre erau gata de luptă, odată cu intrarea în linie a Diviziei 42. Lor li se opuneau forţele inamice epuizate de eforturile grele din zilele precedente şi împinse spre sud de propriile lor succese, într-un moment în care sistemul german de forţe era în întregime zdruncinat, iar la vest de mlaştinile Saint-Gond chiar destrămat. În această ultimă zonă, Corpul 10 cîştiga cu iuţeală teren, în timp ce mai la nord, Corpul 1 ajungea la şoseaua La Chapelle-Champaubert.

Ora 18. Canonada răscolea întregul front al armatei. Se apropia noaptea. Sosise clipa, în care, printr-un plus de energie şi agresivitate, să înclinăm balanţa victoriei spre noi. Avînd în stînga Divizia 42, ostaşii Corpului 9 au pornit la atac. Ei au înaintat încet prin pădurile din faţa lor, presărate cu cadavre şi răniţi din garda prusacă, mărturie incontestabilă a pierderilor provocate de tirul artileriei noastre. Noaptea cobora pe nesimţite, dar avansam; grupuri inamice se retrăgeau dintr-o pădure în alta, trăgînd într-una focuri de armă. Pornind de pe linia Linthes-Linthelles, Divizia 42 a înaintat pe şoseaua principală care duce de la Connantre spre Fère-Champenoise.

La miezul nopţii, comandantul Corpului 9 a raportat că a ocupat ferma Nozet şi căile de acces spre ferma Sainte-Sophie, că moralul trupelor sale e neobişnuit de ridicat şi că înaintarea continuă. Zorii zilei de 10 septembrie au găsit Corpul 9 în localităţile Morains-le-Petit şi Fère-Champenoise; în acest timp, Divizia 42 înainta pe coama dintre Connantre şi Connantray. Mai la sud, Corpul 11 a urmat mişcarea, în timp ce, la dreapta armatei, Divizia 9 de cavalerie s-a deplasat înainte, spre Mailly, iar Corpul 21 al Armatei 4 (vecină cu noi) se afla la 4 kilometri de Sompuis. Din această clipă, Armata 9 în întregimea ei se afla în marş spre Marna, în regiunea Châlons.

Peste tot, pe căile de acces din Fère-Champenoise se înregistrează urmele încercărilor grele la care a fost supus inamicul, semnele retragerii sale grăbite, dezordonate. Am făcut numeroşi prizonieri şi am capturat materiale de război şi provizii.

10 - 12 septembrie: Parisul a fost salvat

În dimineaţa de 10 septembrie la ora 5, înaintarea a fost reluată. Singurele piedici au fost cele provocate de materialele abandonate de inamic sau de obstacolele ridicate de el, în anumite puncte. Cîteva patrule germane de cavalerie s-au retras fără luptă.

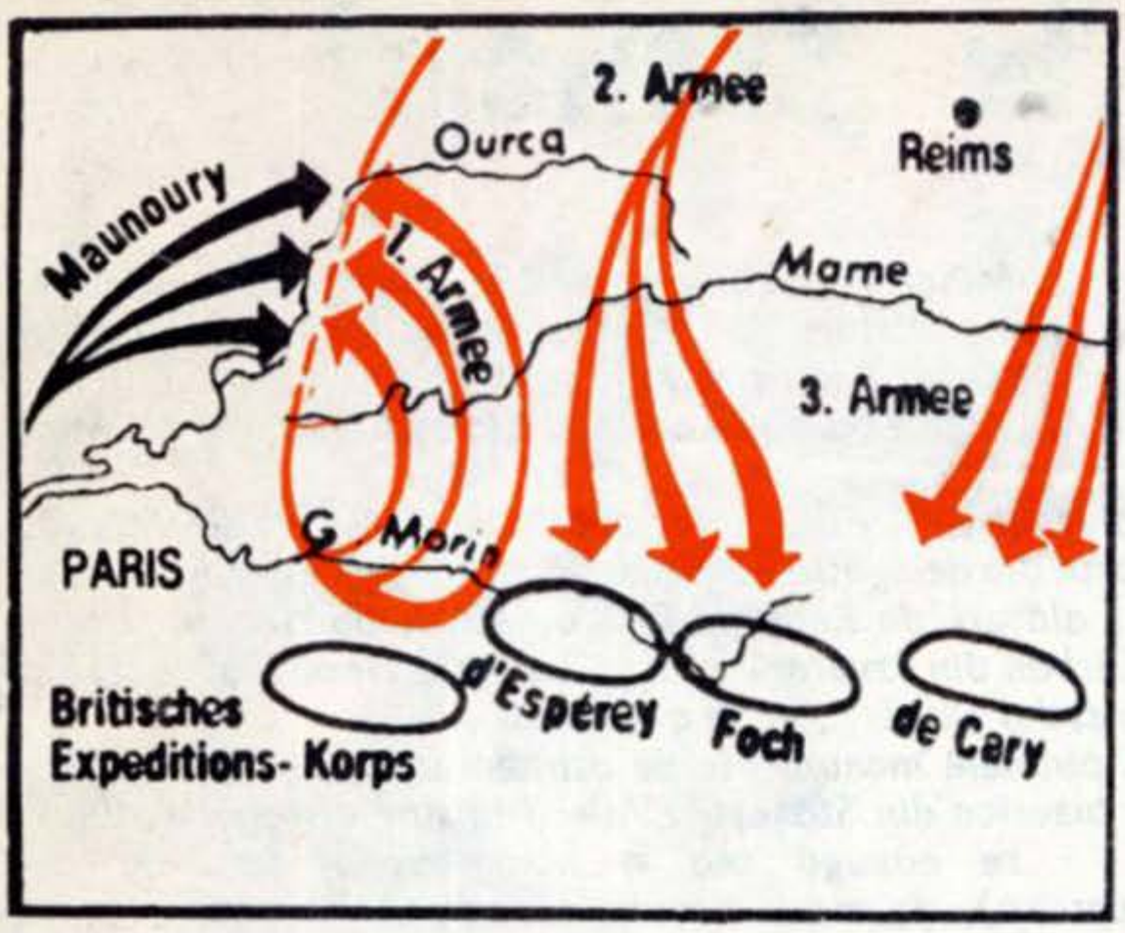

7 septembrie: replierea Armatei 1 germane (săgeți roșii) după contraofensiva Armatei 6 franceze, comandate de generalul Maunoury (săgeți negre)

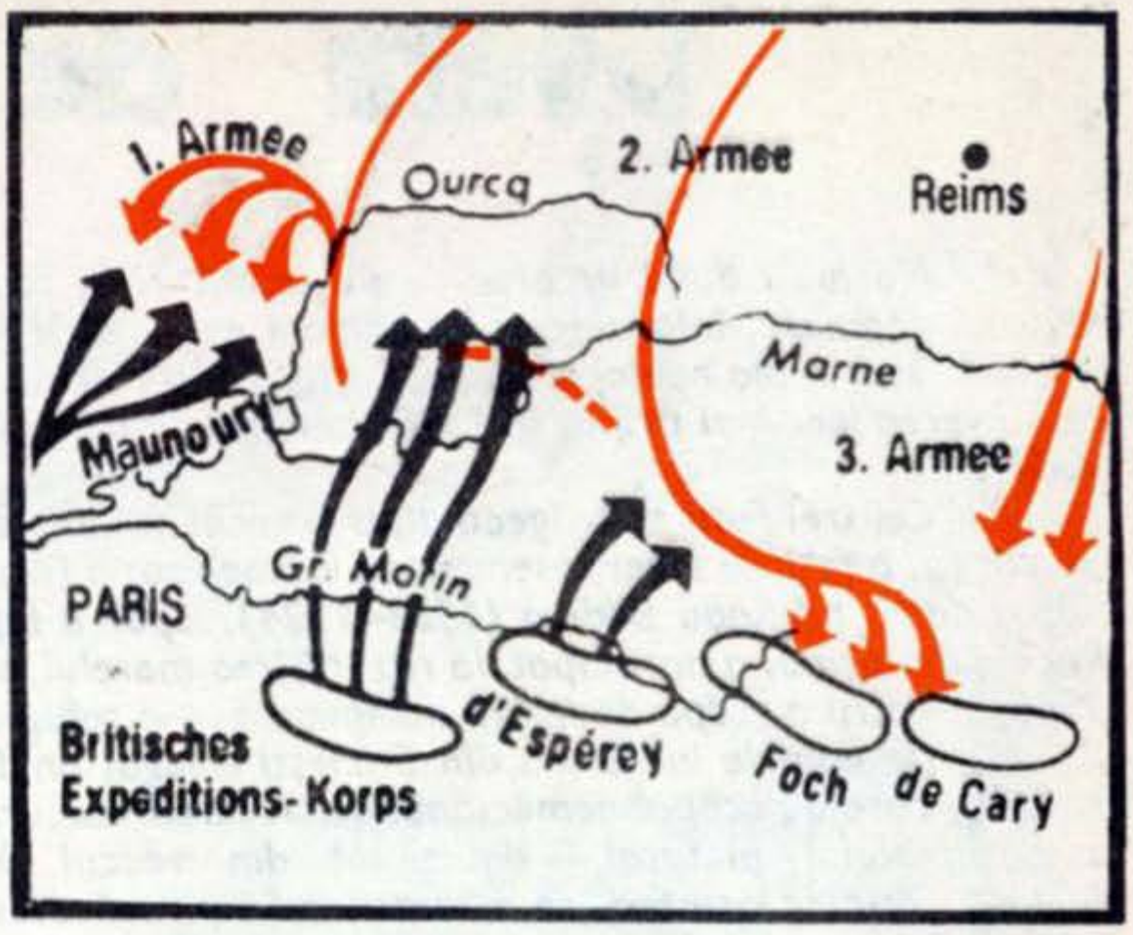

9 septembrie: contraofensiva aliaților pe Marna: B.E.F. și Armatele 6 (Maunoury) și 5 (d'Espérey) franceze în plină acțiune (după săptămînalul vest-german Der Spiegel)

La amiază mi-am mutat cartierul general la Fère-Champenoise. Germanii au prădat tot orașul. De prin case au fost scoși inamicii care n-au putut fugi la vreme. În gara încă în flăcări, l-am găsit pe generalul comandant al Corpului 9. De aici am dat ordin ca, în cursul zilei de 10, vîrfurile coloanelor să ajungă pînă la localitatea Soude.

Marșul a continuat pe întregul front; spre sfîrșitul după-amiezii, însă, luptele angajate ici și colo cu ariergărzile inamice n-au mai permis o înaintare la fel de rapidă ca dimineața, deoarece dușmanul acționa cu o mare parte a artileriei sale. La căderea nopții, Armata 9 a ajuns la linia generală: Ecury-le-Repos—Lenharrée-Poivres—Sainte-Suzanne.

În stînga noastră, trupe ale Armatei 5 au atins rîul Marna, la Dormans, fără să fi intrat încă în legătură cu noi. În dreapta armatei 9, Corpul 21 din Armata 4 și-a continuat drumul spre Sompuis.

Am hotărît ca în ziua următoare, 11 septembrie, la ora 5, toate coloanele noastre să continue urmărirea inamicului. Intenționam să acționez astfel: în timp ce Corpul 1 din Armata 5 va trece Marna la Dormans, Corpul 10 al aceleiași armate, dislocat în ziua de 11 la Armata 9, se va îndrepta spre Épernay, cu misiunea să curețe de germani masivul forestier dintre cele două armate și să pună stăpînire pe importantul punct de trecere de la Épernay.

Încă din seara zilei de 10 ne ciocnirăm cu ariergărzile germane; noaptea, unele din ele fuseseră înghesuite la Clamanges și Trécon. În dimineața de 11, șoseaua era, însă, liberă și Armata 9 nu a întîlnit nici o rezistență. Am ordonat trupelor să ajungă cît mai curînd la rîul Marna și să pună mîna, încă în cursul zilei, pe punctele de trecere pe malul celălalt. Cu toate că inamicul nu opunea rezistență, marșul coloanelor era, totuși, destul de lent. La oboseala trupelor, se adăuga ploaia neîntreruptă care îngreuna terenul.

La sfîrșitul zilei de 11, în stînga noastră, Corpul 10 al Armatei 5 a ajuns la Épernay trecîndu-și avangărzile peste rîul Marna; Corpul 9 al trupelor aflate sub comanda mea a atins și el valea Marnei, în zonele Plivot și Athis; Divizia 42 infanterie se afla în regiunea împădurită la nord de Germinon-Velye, iar Corpul 11 pe linia Thibie—Ecury-sur-Coole. Corpul de cavalerie și-a trimis detașamente spre trecerile peste Marna, la Châlons și în amonte, găsind intacte doar podurile de la Châlons, Sogny și Sarry.

În ziua de 12, ora 13, am intrat la Châlons și mi-am instalat Cartierul general la Prefectură. Toată dimineața, orașul a fost traversat, într-o ordine perfectă, de coloanele Corpului 11, ca și de artileria și convoaiele Diviziei 42 infanterie și ale Corpului 9. La hotelul „Preasfintei născătoare de Dumnezeu" unde am luat cina, personalul servise cu o noapte înainte o masă copioasă comandanților superiori ai armatei inamice, în frunte cu prințul de Saxa.

Bătălia de pe Marna s-a terminat. A fost cu adevărat o mare victorie, opera aceluia care o pregătise încă din 24 august 1914: generalul Joffre. Imediat după eșecurile noastre de la frontieră, el și-a dat seama de greșelile comise la începerea ostilităților. Constatînd intențiile, în sfîrșit, limpezi, ale inamicului, de a manevra de-a lungul Belgiei, și observînd lipsa de pregătire a anumitor comandanți, Joffre n-a ezitat să-și repartizeze altfel forțele, să-și formeze în vest o armată de manevră, să reorganizeze comandamentul, să prelungească retragerea pînă la momentul prielnic. Odată ivit acest moment, generalul Joffre a combinat judicios ofensiva cu defensiva, dînd o lovitură nimicitoare inamicului.

Parisul, inima țării, era salvat printr-o victorie, la reușita căreia Joffre își trimisese trupele, convins fiind că acolo se decide soarta bătăliei. Acum, planurile inamicului s-au năruit și, odată cu ele, prestigiul armatei germane.

Dvera de la Stănești

Nu mult după urcarea sa pe tronul Țării Românești, Mihai Viteazul a schimbat aproape toți dregătorii sfatului domnesc, înlocuindu-i cu oameni noi, îndrăzneți și loiali, în stare să-l sprijine în realizarea marilor sale planuri. În fruntea noului sfat, s-au aflat cei trei frați Buzești, Preda, Radu și Stroe, vestiți prin vitejie și puternici prin averea lor. Mai tîrziu, în 1598, în lupta cu turcii la Vidin, „multă bărbăție arătară Buzeștii înaintea lui Mihai vodă".

Cei trei frați se trăgeau dintr-o veche familie de boieri olteni[1]. Bunicul lor după mamă, Giura din Stăneștii de Vîlcea, a fost un boier însemnat la vremea sa; a făcut parte din delegația boierilor pămînteni care ceruse sultanului ca domn pe Radu Bădica (1523-1524), apoi a luptat, alături de Radu de la Afumați, împotriva turcilor și, în cele din urmă, a participat la răzvrătirea marelui ban Șerban din Izvorani contra lui Radu vodă Paisie (1535-1545); pentru a scăpa de mînia domnească, s-a refugiat în sudul Dunării, unde a și murit.

De numele lui Giura din Stănești e legat unul din puținele monumente de arhitectură religioasă din secolul XVI, care au scăpat nemăcinate de trecerea veacurilor: biserica din Stănești[2]. Valorii în sine a monumentului și a ansamblului pictural — datat tot din veacul XVI — i se adaugă cea a numeroaselor danii de opere de artă. Printre acestea, se remarcă o frumoasă dveră (perdea), de mari dimensiuni, aflată în prezent în patrimoniul Muzeului de Artă al Republicii Socialiste România. Ea a fost lucrată în anul 1602, din porunca lui jupan Preda Buzescu, pe atunci mare ban al Craiovei în domnia lui Radu Șerban (1602-1610). Brodată pe mătase roșie, cu fir de mătase colorată, argint și aur, dvera de la Stănești reprezintă, în partea inferioară, îngenuncheați, pe donatorii ei: Preda Buzescu și soția sa Cătălina. Preda este îmbrăcat într-un anteriu argintiu, cu mînecile strîmte terminate cu manșete și un conteș de material auriu, cu găitane pe piept. Poartă barbă bogată. Capul îi este descoperit, iar părul tăiat scurt. Chipul îl arată a fi la vîrsta deplinei maturități.

Soția banului Preda Buzescu, Cătălina, este și ea reprezentată pe broderia de la Stănești, în poziție de rugă, ca și soțul său. E îmbrăcată cu un sarafan de mătase albastră și cu un conteș de catifea cu fir și cu găitane pe piept. Mînecile cămășii sînt strînse pe brațe și terminate cu manșete brodate. Părul e acoperit cu o scufie de fir, peste care se observă un văl argintiu legat sub bărbie. Gulerul conteșului și scufia sînt înfrumusețate cu o garnitură de mătase roșie.

Portretul Cătălinei este unul din cele mai izbutite realizări ale genului în arta medievală românească. Linia feței este pură, ochii negri, migdalați, sînt subliniați de sprîncene frumos arcuite; gura, roșie, frumos conturată. Din toată înfățișarea personajului se degajă calm și grație. Artistul a fost preocupat să confere modelului trăsături particulare menite a-l singulariza, a-l scoate din tiparele tradiționale impersonale ale portretisticii epocii.

Dvera de la Stănești face parte din cele patru broderii muntene cu portrete de boieri (în afară de ea, în țară nu se păstrează decît epitrahilul cu portretul lui Barbu Craiovescu și al soției sale Negoslava, epitrahil aflat tot în patrimoniul Muzeului de Artă al R.S. România[3]). Existența unor astfel de portrete de boieri este o caracteristică a broderiilor din Muntenia, în Moldova negăsindu-se decît portrete brodate ale membrilor familiilor domnitoare. Trebuie reținut modul veridic în care au fost redate chipurile pe lucrările de tipul celei de la Stănești.

---

[1] Vezi *Magazin istoric*, nr. 2/1968.
[2] Vezi *Magazin istoric*, nr. 11/1970.
[3] Celelalte două se găsesc în Grecia și Iugoslavia și reprezintă pe Preda Buzescu și Cătălina, împreună cu copiii lor, Barbu și Mara, iar cealaltă pe Stroe Buzescu și soția sa, Sima.

Marin Matei POPESCU

PLANȘELE NOASTRE

① O broderie lucrată în anul 1602 din porunca lui jupan Preda Buzescu... **(Dvera de la Stănești,** p. 32)

② Ieniceri și călăreți otomani forțînd trecerea unui rîu.

③ Miniatură persană din epoca timuridă. Personajul central pare a fi Timur Lenk **(„Fulgerul" la picioarele „Stăpînului fulgerului și trăsnetului"**, p. 36)

④ Bucureștiul la sfîrșitul secolului XIX. Stampă de epocă **(„Strămoșii mei au fost răzeși"**, p. 24)

+ ЖѲПАИ ГРЕДА ВЕБАКРАДЕЦКІ: НЖѲПАЧЦА·ЕГОК

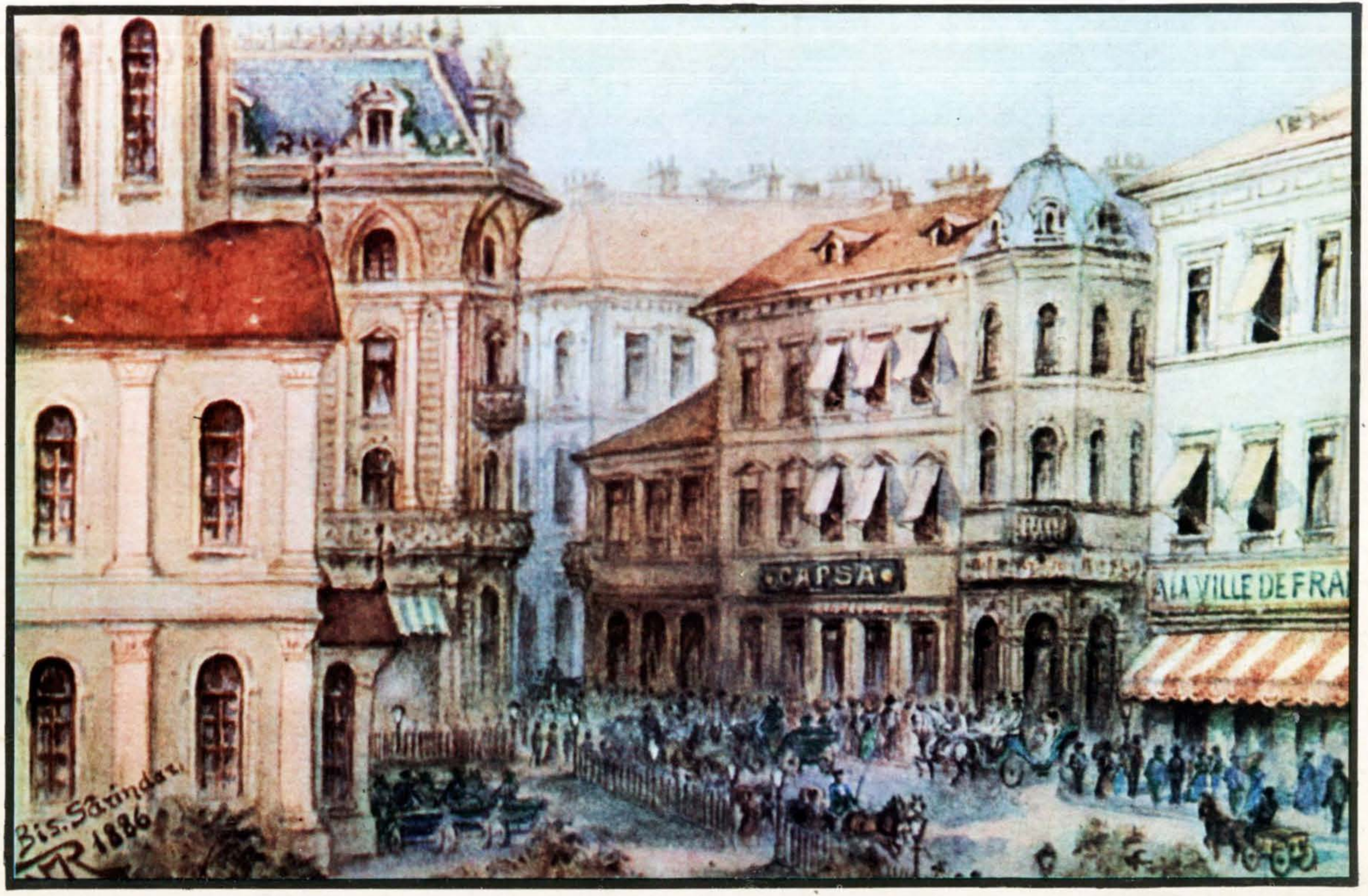
CAPSA
A LA VILLE DE FRA
Bis. Sárándai
1886

Zîmbete din cronic

Rubrică redactată cu concursul cititorilor

Voltaire... rege

În timpul unei petreceri, la care avea mai mulți invitați, printre care și Voltaire, regele Frederic II le adresă următoarea întrebare:

— Dacă ați fi regele Prusiei, ce-ați face?

— Aș vinde cît mai repede regatul, i-a replicat Voltaire. Iar banii i-aș cheltui desigur la Paris, a continuat după o clipă marele filozof.

Virgil STĂNESCU,
Pitești

Alt rol

În 1890, Ion Ghica (1817-1897) se întorcea de la Londra, unde îndeplinise funcția de ministru plenipotențiar[1]. La gară, printre cei veniți să-l întîmpine, se afla și Petre Sfetescu, avocat și om politic pe care-l cunoscuse la un curs de dicțiune, organizat în 1877, cînd Ghica fusese numit director general al teatrelor.

— Cum mai merge, îl întrebă Ghica, recunoscîndu-l.

— Mulțumesc, Excelență, sînt procuror.

— A, foarte bine. Și în ce piesă joci acum? continuă zîmbind Ghica.

Andrei CIUREA,
Zărnești

Poetul la război

Într-o clipă de răgaz pe cîmpul de luptă, poetul Antagoras făcuse un foc și frigea o bucată de carne. Întîmplător, a trecut pe acolo regele Antigone.

— Ce crezi tu, Antagoras, Homer cînd a descris vestitele lupte ale lui Agamemnon și-a pierdut vremea frigînd pastramă? îl întrebă batjocoritor regele.

— Dar vă închipuiți că Agamemnon a cîștigat toate luptele pierzîndu-și vremea să vadă cine frige pastramă pe cîmpul de luptă? i-a răspuns Antagoras.

I. CIUTESCU,
București

O singură literă...

Într-o publicație franceză din sec. XVIII, a apărut următoarea informație care a stîrnit o vie emoție: „Le roi Louis XV est depuis 8 jours au château de Fontainebleau; hier, il s'est *pendu* dans la forêt". Zețarul a cules în loc de *perdu* (pierdut) *pendu* (spînzurat), așa că cititorii au aflat uimiți: „Regele Ludovic XV se află de 8 zile la Castelul Fontainebleau; ieri s-a spînzurat în pădure".

Radu BUTOIU,
Com. Traian, Jud. Brăila

De-ale nemuritorilor...

În decursul timpului, în jurul celebrei Academii franceze (înființată în 1635 de către Richelieu) s-a format o întreagă literatură anecdotică. Vorbele de duh, multe din replicele adeseori tăioase ale unora dintre cei 40 „nemuritori"[2], s-au perpetuat peste ani, constituind o inepuizabilă sursă de umor.

Prezentăm cititorilor noștri cîteva din acestea:

După recepția sa la Academie, scriitorul și filozoful Fontenelle (1657-1757) a spus: „Nu mai există acum în Franța decît 39 persoane care au mai mult spirit decît mine"

Navigatorul francez Bougainville (1729-1811), rugîndu-l pe Charles Duclos (1704-1772) să-i mijlocească intrarea la Academie, i-a dat de înțeles că, fiind atins de o boală incurabilă, ar lăsa foarte curînd locul său vacant. Celebrul memorialist i-a răspuns: „Îmi pare rău, dar nu-i de resortul Academiei să primească ultima spovedanie".

Greu de răspuns

Un veleitar într-ale literaturii i-a trimis lui Racine o tragedie, solicitîndu-i părerea. După ce a citit lucrarea, marele dramaturg i-a scris autorului: „Greutatea nu este de a face o tragedie ca aceasta, ci de a răspunde celui care a făcut-o".

Decît punga...

Un alchimist care se lăuda că a găsit mijlocul de a face aur a solicitat o recompensă Papei Leon X (1475-1521) care trecea drept protector al artelor și științelor. Papa a acceptat.

Peste cîteva zile, alchimistul s-a prezentat la Vatican să-și ia banii promiși. Nu mică i-a fost dezamăgirea cînd, surîzînd, Papa îi dădu... o pungă goală, spunîndu-i: „Din moment ce aurul îl știți prepara, cred că nu vă lipsește decît punga în care să-l păstrați".

E. Paraschivoiu,
București

---

[1] Vezi *Magazin istoric*, nr. 9/1971.

[2] În Franța, membrii Academiei — al căror număr este de 40 — sînt cunoscuți și sub numele de nemuritori *(immortels)*.

○ premieră arheologică

Sanctuarul de istorie și artă veche românească de la Streisîngeorgiu

Dr. RADU POPA

Cu aproape cincizeci de ani în urmă, printr-un articol intitulat **Cea mai veche ctitorie de nemeși români din Ardeal (1408-1409),** publicat în 1927, după ce a fost comunicat la Academie în ședința publică din 14 mai 1926, Nicolae Iorga scotea din anonimat o modestă bisericuță de piatră aflată la marginile Țării Hațegului, la Streisîngeorgiu, pe malul drept al Streiului. Datarea se întemeia pe leatul 6917 (1408-1409) înscris la sfîrșitul pisaniei zugrăvite în cadrul tabloului votiv de pe peretele răsăritean al unui mic turn interior. În tabloul votiv sînt reprezentați jupanii Lațcu și Cîndreș, precum și jupanița Nistora și Vlaicu, soția și fiul lui Cîndreș. Primele două dintre personajele numite sînt consemnate și în documente de cancelarie din anii 1377-1409, făcînd parte din pătura superioară a cnezilor hațegani despre care am avut prilejul să scriem chiar în paginile acestei reviste[1].

Tabloul votiv este în mod evident repictat în 1743, personajele purtînd costume din secolul XVIII și tot atunci pare a fi fost repictată și pisania care, deși nu lasă îndoieli în legătură cu anul, cuprinde totuși unele cuvinte neclare printre care și un fragment interpretat de N. Iorga ca pomenind pe un strămoș al ctitorilor, diacul Litovoi.

Întemeindu-se pe criterii stilistice, pe prezența unui altar de plan dreptunghiular și a turnului interior care imită într-o formă stîngace și nefuncțională turnurile cu tribună din bisericile nobiliare, istoricii de artă au atras ulterior atenția asupra faptului că monumentul este sensibil mai vechi, de la sfîrșitul sec. XIII sau începutul sec. XIV și că afirmația din pisanie, după care această „mănăstire" ar fi fost înălțată în 1408-1409 de către jupanul Cîndreș, nu poate corespunde adevărului. În această privință sînt de acord toți specialiștii din domeniul istoriei artei și arhitecturii, atît cei români (V. Vătășianu, Gr. Ionescu, V. Drăguț etc.) cît și cei străini. Dar cercetările recente făcute asupra monumentului au depășit pînă și cele mai optimiste așteptări, așezînd bisericuța de la Streisîngeorgiu într-o situație excepțională, de cel mai vechi monument românesc de piatră sigur datat. Situație excepțională doar deocamdată, desigur, deoarece descoperirile de la Streisîngeorgiu deschid perspective interesante și promițătoare

Biserica din Streisîngeorgiu (vedere dinspre vest). Tinda din partea anterioară a fost adăugată în sec. XVIII

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 11/1972.

asupra cercetărilor viitoare din această zonă şi din cele învecinate.

Cercetările de la Streisîngeorgiu au fost iniţiate la începutul acestei veri de către Direcţia Patrimoniului Cultural Naţional, în colaborare cu Institutul de arheologie din Bucureşti, ca etapă pregătitoare a lucrărilor de restaurare. Acţiunea se înscrie într-un plan mai amplu vizînd valorificarea numeroaselor monumente medievale româneşti din părţile Haţegului şi ale Hunedoarei şi totodată o mai bună cunoaştere a istoriei românilor transilvăneni la începuturile evului mediu. De la bun început, săpăturile arheologice au scos la lumină piese cu datare certă, constînd din podoabe de argint şi de sticlă, din fragmente ceramice provenind de la oale, cu forme şi decoraţiuni caracteristice acestei vremi, ca şi din monede. O parte a acestor piese a fost găsită în altarul bisericii, ca şi în morminte, care, în raport cu biserica, sînt ulterioare momentului înălţării acesteia.

Confirmînd datarea impusă de săpăturile arheologice, cercetările întreprinse paralel asupra pereţilor monumentului au dus la descoperiri pentru care calificativul de senzaţional nu ni se pare exagerat. Sub tencuielile cu văruială simplă din sec. XVIII, se află un ansamblu de pictură murală destul de bine păstrat, ocupînd o mare parte a pereţilor altarului. Calitatea lor artistică este excepţională. Picturile sînt însoţite de o pisanie zugrăvită sub fereastra din axul altarului, înscrisă într-un chenar de motive geometrice şi florale. Textul slavon este dispus pe zece rînduri şi începe cu data: „La leatul.6. mii. şi. 8. sute. şi. 20. şi. 2.“, an socotit de la „facerea lumii“ şi din care scăzînd 5508 sau 5509 obţinem data de 1313-1314. În continuare, pisania vorbeşte despre hramul bisericii, despre un cneaz cu numele de Ba-

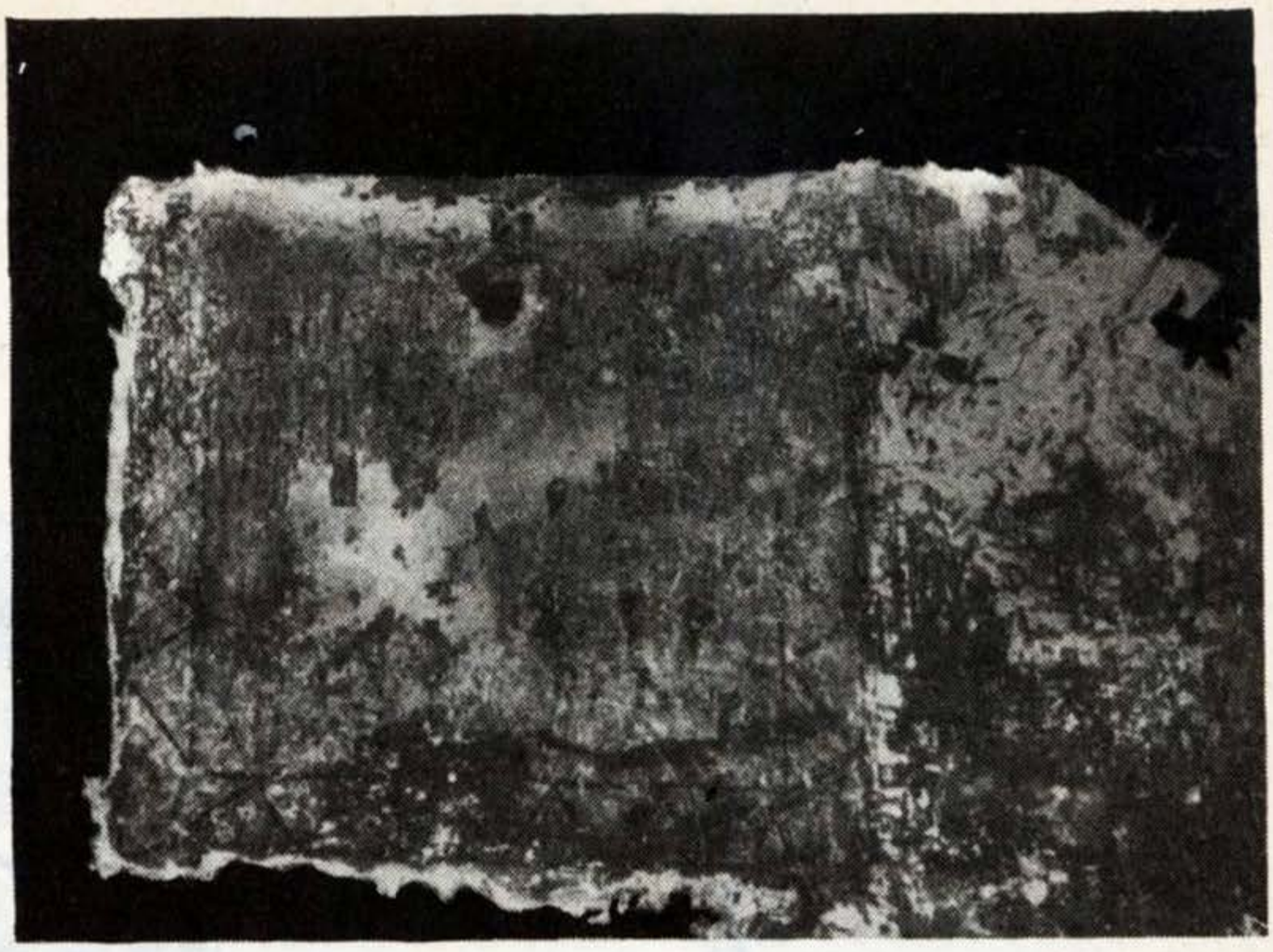

Pisania din 1313-1314 zugrăvită în altarul bisericii, în timpul lucrărilor de curăţire

lea, despre un preot cu numele de Naneş, iar în final cuprinde semnătura zugravului. Iar pisania şi ansamblul de pictură murală despre care a fost vorba nu sînt aşternute pe cel mai vechi, ci pe cel deal doilea strat de tencuială!!! Porţiuni din primul strat de tencuială, purtînd şi el un decor de pictură murală, au fost puse deja în evidenţă prin cîteva sondaje făcute pe perete.

Indiferent de surprizele pe care le mai poate aduce dezvelirea integrală a picturii din 1313-1314, cercetarea, în limitele posibilităţilor, a picturilor primului strat şi continuarea săpăturilor arheologice din monument şi din împrejurimi, cîteva dintre rezultate au deja caracter de certitudine iar valoarea lor pentru istoria românească poate fi de pe acum subliniată. **Sîntem azi la Streisîngeorgiu în posesia unui ansamblu de pictură murală de factură bizantină mai vechi cu cel puţin o jumătate de veac decît cunoscutele picturi ale bisericii domneşti din Curtea de Argeş. Pictura care se vede astăzi la Streisîngeorgiu pe primul strat, anterioară unei date certe, este mai veche decît tot ceea ce există în acest domeniu în ţara noastră.**

Pe de altă parte, **pisania amintită are valoarea şi semnificaţia unui document anterior momentului în care izvoarele scrise consemnează întemeierea Ţării Româneşti.** De fapt, documente mai vechi provenind din mediul românesc, în care românii să scrie despre ei, nu se cunosc deocamdată pe teritoriul de la nord de Dunăre. Pentru Ţara Haţegului, după informaţia din 1247 cuprinsă în **Diploma cavalerilor ioaniţi** şi după cele două ştiri de la sfîrşitul sec. XIII referitoare la campania împotriva voievodului oltean Litovoi, care ar putea să aibă implicaţii locale, această pisanie reprezintă prima ştire explicită asupra realităţilor istorice de aici. Ea dă consistenţă şi greutate izvoarelor de altă natură, în primul rînd celor arheologice. Cercetările care sînt în curs în această zonă, ce a adăpostit cîndva inima Daciei libere şi apoi centrul provinciei romane Dacia, vor aduce fără îndoială multe informaţii, noi şi importante, referitoare la istoria poporului român din perioada anterioară cristalizărilor sale statale definitive.

„FULGERUL" LA PICIOARELE „STĂPÎNULUI FULGERULUI ȘI TRĂSNETULUI"

ALBERT CHAMPDOR

La hotarul dintre secolele XIV și XV, cel de-al doilea Imperiu mongol se întindea de la frontierele Chinei pînă la cele ale Egiptului, din India pînă la Marea Neagră. Întemeietorul și conducătorul lui era Timur Lenk (1336-1405), adică Timur cel Șchiop, căruia europenii i-au spus Tamerlan. Dincolo de granițele apusene ale acestui imens Imperiu mongol se aflàu teritoriile stăpînite, în acea perioadă, de sultânul turc Baiazid I (1347-1403), supranumit Fulgerul, cel care învinsese la Nicopole (1396) pe cavalerii polonezi, unguri și francezi, își extinsese imperiul prin noi acaparări teritoriale și asediase cu îndîrjire Constantinopolul[1].

Două imperii puternice, doi cîrmuitori temuți, avizi de glorie, dar mai ales de cuceriri. În vara anului 1402 a avut loc între ei o înfruntare decisivă, cu urmări dintre cele mai neașteptate. Reproducem, cu unele prescurtări, relatarea acestei uriașe încleștări de forțe după volumul: Albert Champdor, Tamerlan, **apărut în editura pariziană Payot.**

Titlul și subtitlurile articolului aparțin redacției Magazin istoric.

G.P.T.

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 8/1971.

Ciocnirea între Imperiile otoman și mongol nu se mai putea înlătura. Cei doi adversari așteptau cu nerăbdare ocazia să-și măsoare puterile. Ca bun adept al califului Ali [ginerele lui Mahomed — întemeietorul islamismului], Tamerlan îi ura pe turci. Atacînd pe Baiazid, conducătorul mongol continua opera lui Genghis-Han care, în fruntea hoardelor lui dezlănțuite, zdrobise pe vestiții turci selgiucizi[1] ieșiți din bîrlogurile lor muntoase ca să intre în slujba califilor abbasizi[2] și apoi să le ia puterea.

Pe urmele armatei fantomă

În cursul Divanului care trebuia să proclame ca sfînt războiul ce se pornea împotriva trufașului Baiazid, marii demnitari mongoli s-au arătat șovăitori. Adevărata cauză a șovăielilor era însă legată de dorința lor de a se bucura în tihnă de bogățiile jefuite în Damasc. Cîțiva dintre ei au obiectat că se temeau de urmările supărătoare ale acestei campanii, întrucît astronomii consultați nu citiseră în stele decît prevestiri rele. Dar Tamerlan, cu capacitatea lui de prevedere, le-a arătat că războiul la care se hotărîse, cu toată vîrsta înaintată pe care o avea, era absolut necesar, dacă nu voiau ca puterea mongolilor, pe care el o restabilise și care îi fusese preocuparea permanentă a vieții, să fie amenințată în viitor de întreprinzătorii turci. De asemenea, le-a făgăduit solemn că, de îndată ce Baiazid va fi la picioarele lui, se vor înapoia la Samarkand [pe atunci capitala Imperiului mongol]. Nu avea oare și el nevoie de odihnă, după atîtea marșuri călare din țară în țară și de răgazul necesar pentru a se ocupa de cîrmuirea Transoxianei natale, de care-l cuprindea dorul uneori? Ca să combată prevestirile rele pe care le invocau emirii, a chemat pe astrologul său personal, pe care-l consulta întotdeauna înainte de a lua o hotărîre importantă, și acesta, de față cu toată curtea mongolă, i-a spus: „În constelația Berbecului va apărea o cometă și dinspre răsărit va veni o armată imensă, care va cuceri Asia Mică și va trînti la pămînt stindardele unei alte armate mari". Aluzia era limpede: armata venită din răsărit trebuia să fie neapărat armata lui Tamerlan. Cît despre prima profeție, toți astronomii din epoca aceea au semnalat apariția unei comete uriașe, ce s-a putut vedea timp de trei luni și care s-a îndreptat dinspre răsărit spre apus.

Strălucita biruință a sultanului Baiazid asupra forțelor creștine în bătălia de la Nicopole schimbase direcția politicii externe a otomanilor, care, lăsîndu-i în pace pe mongoli, găsiseră în Armenia pretextul de care aveau nevoie ca să lupte împotriva influenței lor. Baiazid făcea parte din aceeași seminție ca și Tamerlan, avea aceeași religie. Ambii reprezentau aceeași forță dinamică a nomazilor din Turan [regiune de deșert și semideșert din Asia Centrală], de pe urma căreia Islamul a tras cele mai de seamă foloase. În cartea sa **Imperiul mongol și Tamerlan,** Michael Prawdin scrie: „Drumurile lor nu erau identice, pentru că planurile de cucerire ale Turciei erau îndreptate spre apus, spre Europa, iar Tamerlan, urmașul lui Genghis-Han, nu avea nici un interes în Asia Mică". Pentru Tamerlan, sultanul Baiazid era doar un fiu necredincios al aceleiași patrii turanice, care se corcise în mediul arabo-bizantin și împotriva căruia trebuia să lupte chiar în propria lui țară. Pentru Baiazid, care visa să-și pună pe cap coroana cea grea a împăraților greci, Tamerlan nu era decît o căpetenie de trib din Turanul sălbatic, venit din adîncurile Asiei barbare. Corespondența dintre cei doi cîrmuitori este concludentă. Se insultau și se blestemau în termeni elocvenți, dar foarte puțin diplomatici.

La începutul primăverii anului 1402 Tamerlan a pătruns în Asia Mică, prin cîmpia de la Erzengian și prin Sebasta, unde și-a trecut în revistă armata. Un anumit număr de escadroane aveau stindarde roșii; platoșele, șeile, valtrapurile, scuturile și armele, toate erau roșii. Un alt corp de oaste era galben, iar altul alb. Un regiment purta zale, iar altul platoșe. După șase zile de marș au ajuns la Cezareea din Capadocia. Aflînd de năvălirea mongolilor, Baiazid a dat ordin trupelor sale să le iasă înainte. Dar avangarda lui a încercat în zadar să ia contact cu dușmanul, care rămînea nevăzut. Nicăieri n-a fost găsită urma celor 500 000 mongoli, pe care nu-i puteai prinde cum nu poți prinde vîntul și noaptea. Baiazid a alergat la Sebasta. Acolo n-a găsit pe nimeni. A sosit la Cezareea din Capadocia, socotind că, în sfîrșit, va pune mîna pe Tamerlan. Dar acesta nu mai era acolo. Trebuia oare să se învîrtească mereu în cerc prin Asia Mică, urmărind această uriașă armată fantomă, care dispărea ca prin minune de îndată ce i se părea că o zărește? Oare se deschidea pămîntul și o înghițea imediat ce el, Baiazid Fulgerul, învingătorul bulgarilor, macedonenilor, al cruciaților francezi, unguri, polonezi, se ivea în fața ei, în fruntea ienicerilor săi, al căror nume fusese urlat cu spaimă de atîtea popoare? A trimis cercetași în toate părțile, a mărșăluit cu armata lui în toate direcțiile, însă fără să dea de Tamerlan și de hoardele lui. Deodată, tocmai cînd pierduse speranța să mai întîlnească pe mongoli, au sosit la el niște mesageri turci înnebuniți de frică, venind de la Ankara. Tamerlan se afla în fața orașului, vechea capitală a Galatiei sub împăratul Nero, metropola patriarhatului de Constantinopol, celebră prin ruinele unui templu zidit de împăratul August, care pusese să i se graveze testamentul pe șase din stîlpii lui.

Oștile marii bătălii

Ce se întîmplase? De la Sebasta, Tamerlan se îndreptase spre miazăzi, avînd grijă să se depărteze de orașele situate în drumul său, ca să nu i se vădească prezența și,

---

[1] Denumire sub care sînt cunoscute trei dinastii turcomane descendente din legendarul Selgiuc (sec. X).

[2] Dinastie de 37 califi arabi din Bagdad, care au domnit între cca. 750 și 1258. Din această dinastie a făcut parte și Harun ar-Rașid (vezi **Magazin istoric,** nr. 6/1972).

despărţit mereu de armatele lui Baiazid prin fluviul Kizil Irmak, îşi grăbise mersul spre apus, pe drumuri ocolite, greu de folosit. Mulţumită acestei manevre geniale, făcută cu scopul de a nu i se cunoaşte mişcările, Tamerlan se găsea acum, cu numeroasa lui cavalerie, cu pedestraşii, elefanţii de război şi maşinile de asediu, în spatele lui Baiazid, într-un loc prielnic pe care-l alesese ca să dea bătălia, o cîmpie întinsă străbătută de cursul unei ape, pe care avusese grijă să pună stăpînire. Şi, în timp ce oamenii săi se odihneau aşteptînd pe turci, Baiazid gonea spre Ankara cu trupele

Arcaş turc călare

În p. 36: *Tamerlan, „Stăpînul fulgerului şi trăsnetului" (dreapta) şi prizonierul său, Baiazid, zis „Fulgerul"*

lui sleite de oboseală, lipsite de apă, prost plătite şi nemulţumite pentru că 5 000 ostaşi muriseră de sete şi de insolaţie, în primele zile de iulie, cînd căldura era covîrşitoare.

Tamerlan şi-a împărţit armata în trei corpuri. Aripa stîngă, încredinţată unuia din feciorii săi, era formată din contingentele din Horasan, din bactrieni, războinici crînceni, coborîtori din sciţi, din sogdieni veniţi de pe podişurile Asiei de Sus şi din hircanieni, vînători de tigri, precum şi din alte populaţii originare de pe ţărmurile Caspicei. Aripa dreaptă cuprindea 30 000 călăreţi persani şi tot atîţia georgieni, frumoşi, cruzi şi prădalnici, aproape 40 000 oameni recrutaţi din Armenia, din munţii Caucaz, din Kabulistan, Kandahar şi India. Căpetenia lor era emirul Şeic Nurredin. În sfîrşit, cei 100 000 oameni din corpul principal, comandat chiar de Tamerlan, era alcătuit din trupele de frunte, provenite din Transoxiana şi din Djagatai, formate din masageţi care beau lapte de iapă şi pe care Cirus n-a putut să-i învingă, din circasieni a căror principală ocupaţie era negoţul cu robi, din siberieni şi samoezi. 50 elefanţi cu turelele lor pline de arcaşi trebuiau să izbească armata duşmană şi să-şi croiască drum prin deselе sale rînduri.

Trupele mongole erau mai bine echipate ca oricînd. Călăreţii aveau cai iuţi, acoperiţi cu platoşe de piele lăcuită, în roşu sau negru. Fiecare om avea două arcuri şi o tolbă de săgeţi, apărată împotriva umezelii de o învelitoare. Coifurile uşoare şi practice erau prevăzute cu o fîşie ţintuită, care apăra ceafa. Numai garda lui Tamerlan purta scuturi. În afară de sabie, ostaşii din cavaleria grea aveau la centuri toporişti, laţuri şi frînghii de tras maşinile de război sau carele. Raniţele erau mici: în ele păstrau traista de ovăz pentru cai, gamela, ceară, pile de ascuţit vîrfurile săgeţilor şi corzi de schimb pentru arcuri.

Baiazid şi-a orînduit armata în chip de semilună, după obiceiul otomanilor. Aripa dreaptă, numărînd 40 000 călăreţi croaţi, înveşmîntaţi în negru şi cu platoşe de fier, plus 10 000 pedestraşi, era comandată de cumnatul său. Aripa stîngă o pusese sub comanda fiului său cel mai vîrstnic, care avea la dispoziţie trupele din Pamfilia, Capadocia şi Pont, în număr de aproape 80 000 călăreţi şi 100 000 pedestraşi, Baiazid îşi păstrase centrul format din vestitul corp al ienicerilor[1], recrutaţi din tineri robi creştini şi care mai tîrziu au ajuns atît de puternici, încît au detronat o mulţime de sultani, după bunul lor plac. Această splendidă trupă de elită, care se acoperise de glorie pretutindeni, cuprindea contingentele auxiliare din Siria şi Mesopotamia, încredinţate celor trei fii ai săi: Musa, Isa şi Mustafa.

Cele două armate s-au găsit deci faţă în faţă, în ziua de 28 iulie 1402[2], pe cîmpia de la Ankara, unde aveau să se înfrunte în una din cele mai mari bătălii din istorie, atît prin numărul oamenilor angajaţi în luptă, cît şi prin urmările tragice pe care avea să le aibă asupra învinsului.

După zece ore de încleştare

Noaptea din ajunul acestei uriaşe încăierări dintre sultanul Baiazid Fulgerul şi Tamerlan, supranumit „Stăpînul fulgerului şi trăsnetului", noaptea aceasta de pomină a fost folosită de ambii conducători cu înfrigurare. Creierul lor era stăpînit de aceeaşi idee de dominare, amîndoi voind

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 3/1972.

[2] Nu toţi cronicarii indică aceeaşi dată a bătăliei de la Ankara. Marino Sanudo, în cartea lui intitulată **Vite de'duchi de Venezia**, o fixează la 28 iulie 1402, ca şi istoricul bizantin Phrantzes. Şeref-ed- Din o situează la 20 iulie 1402.

să întemeieze împărăţii legendare; pînă atunci, amîndoi fuseseră norocoşi în luptele lor de cucerire şi înrobire, dar acum, pe bună dreptate, se temeau de răsăritul soarelui, erau neliniştiţi la gîndul că norocul, plictisit să-i tot favorizeze, ar fi putut să-i părăsească în această luptă supremă.

Nici soldaţii din cele două tabere nu erau mai liniştiţi. Turcii îşi aminteau de cuceririle mongolilor, rosteau cu spaimă numele lui Tamerlan, despre ale cărui isprăvi auziseră deseori, ca şi de neînvinsa lui glorie pe care nimic nu o putuse zdruncina. Şi înşirau campaniile victorioase ale mongolilor, care înfruntaseră gerurile aspre ale drumurilor din Caucaz, ale stepelor din Rusia Centrală, înduraseră căldurile înăbuşitoare din îndepărtatele ţinuturi ale Indiei şi străbătuseră nesfîrşitele pustiuri kirghize, acele deşerturi ale morţii, unde — credeau ei — şuieratul vînturilor aduce celor vii blestemele umbrelor rătăcitoare din măruntaiele pămîntului. Cei cu care aveau să lupte a doua zi erau aproape de aceeaşi origine cu ei, învinseseră de curînd puterile creştine coalizate. Pentru ei, turcii rămîneau eroii din vestita bătălie de la Nicopole.

Chiar de la ivirea zorilor, Baiazid şi Tamerlan au străbătut călare frontul armatelor, cerîndu-le să lupte cu bărbăţie pînă la moarte. Bătălia hotărîtoare dintre mongoli şi turci a început pe la ora zece dimineaţa, la nord-est de Ankara pe locul numit Cibukabad, unde odinioară Pompei zdrobise pe Mitridate. Această încăierare la care, după aprecierile contemporanilor, participa aproape un milion de oameni, avea să dureze pînă la căderea nopţii. A fost îndîrjită, crunt, dusă cu încăpăţînare; abia spre seară a înclinat în favoarea mongolilor, după zece ceasuri de nesiguranţă, în care timp otomanii, cu toate că inferiori ca număr faţă de duşmanii lor, s-au bătut cu vitejia şi înverşunarea obişnuită. Copleşiţi de căldură, slăbiţi şi mai ales demoralizaţi de neaşteptata trădare, în plină luptă, a turcmenilor lui Aidin (acesta recunoscîndu-l pe Tamerlan, fostul său suveran, l-a părăsit pe Baiazid, atrăgînd după el şi contingentele auxiliare din Mesopotamia), armata otomană, cu toată strălucirea şi vitejia ei, cu toate isprăvile călărimii croate şi ale regelui ei, Ştefan, care au săvîrşit minuni de eroism, stîrnind admiraţia lui Tamerlan, armata aceasta, atît de temută de Europa creştină, a fost înfrîntă. Ea a cedat terenul pas cu pas, lăsînd 40 000 morţi pe cîmpia de la Ankara. Sub Baiazid au fost ucişi cîţiva cai. Sultanul a rămas pe cîmpul de luptă în mijlocul credincioşilor săi ieniceri pînă la căderea nopţii. S-a hotărît să fugă numai cînd a rămas cu puţini ostaşi şi a înţeles că gloria lui se prăbuşise.

Ioan, arhiepiscopul din Sultanieh, care a relatat şi cucerirea Damascului de către mongoli, a istorisit bătălia de la Ankara, la care a fost de faţă: „Pentru că el [Tamerlan] era mai puternic în număr şi vitejia oamenilor săi mai mare, porunci orînduirea de luptă, avînd în spate oastea şi toată tabăra lui. Turcul [Baiazid], care socotea să-i stea împotrivă, porunci oamenilor săi patru atacuri; dar cînd se apropie, căpetenia primului atac se înfricoşă de mulţimea pe care o văzu şi porni la fugă cu toţi oamenii lui; şi cînd turcul [Baiazid] îl văzu aşa, vru să-l facă să se întoarcă; dar el nu-i dădu ascultare şi fugi cu toţi ai lui. Atunci turcul porunci al doilea atac, care ţinu foarte mult, dar oamenii lui Temir Bey [Tamerlan] erau mai mulţi şi se făcu mare belşug de turci morţi, aceştia fiind socotiţi la mai bine de 15 000. Atunci începu al treilea atac al turcului, în care feciorii lui se bătură aşa că unii dintre ei îşi pierdură viaţa, iar alţii fugiră. Văzînd aceasta, turcul dădu al patrulea atac, condus chiar de el; şi cînd se văzu înfrînt, vru să fugă, dar nu mai putu, căci era înconjurat de duşmani din toate părţile. Şi aşa se văzu el prins în ziua de vineri, a 28-a zi din iulie, la ceasul 24. Şi s-a socotit şi numărat că de o parte şi de alta au murit mai bine de 40 000. Dar au murit mai mulţi turci ca ceilalţi. Şi mai mulţi au fugit, mai cu seamă cei doi feciori ai turcului, care au scăpat dezbrăcaţi, fără platoşe; şi numaidecît Temir Bey şi-a trimis pe mulţi din oamenii lui în oraşul capitală al turcului, adică la Brusa. După ce a luat palatul, a pus mîna pe toată avuţia turcului; şi a trimis această avuţie la Semercant [Samarkand], împreună cu o mare pradă de slugi şi robi. Şi aşa a început să potopească toată Turcia".

Urmărit de mongoli, Baiazid a fost curînd prins şi făcut prizonier cu toată curtea şi cu toate bogăţiile lui, printre care se afla şi un renumit exemplar din **Coran,** scris pe piele de gazelă. După opt luni de captivitate, sultanul a murit la Ak Şehir, în ziua de 9 martie 1403, în urma unui atac de apoplexie.

Purtarea lui Tamerlan faţă de captivul său nu se potriveşte deloc cu aceea pe care i-o atribuie contemporanul său Arabşah, dornic să-l ponegrească pentru că îngăduise jefuirea şi incendierea Damascului, crimă pe care nu i-a iertat-o niciodată. Şeref-ed-Dîn Ali, care a urmat pe mongoli în expediţia lor împotriva lui Baiazid şi a cărui cronică a fost scrisă după cele mai autentice amintiri, confirmate de numeroşi istorici, nu face nici o menţiune despre cruzimile cu care atîţia autori au încărcat conştiinţa lui Tamerlan. De altminteri, acelea de care s-a făcut vinovat în realitate au fost de ajuns ca să justifice faptul că popoarele i-au blestemat amintirea.

Selecţia şi versiunea românească
Gheorghe POPESCU TELEGA

Gravură de epocă cu presupusul sigiliu avînd inscripția „Horia, Rex Daciae"

HOREA, REX DACIAE

AL. DOBRE

O discuție se poartă de aproape un secol și jumătate, fără ca vreodată cercetările să fi fost duse pînă la capăt și adevărul scos la lumină. Desigur, celor care, într-un fel sau altul, au participat la această discuție nu li se poate reproșa nimic, în afara unei necunoașteri în profunzime a faptelor pe care s-au grăbit să le relateze. Grabă care a favorizat circulația unor versuri, adesea atribuite cîntărețului popular, defăimătoare la adresa unuia dintre martirii neamului, a unuia dintre conducătorii țărănimii noastre care a mers pînă la sacrificiul suprem pentru eliberarea socială și națională a celor mulți și asupriți. Este vorba de Horea, luminatul conducător al răscoalei de la 1784, om drept și credincios unor idealuri nobile, care, folosind toate mijloacele, a luptat pentru binele și fericirea patriei sale. În sălile de judecată, la somptuoasa curte imperială sau în fruntea cetelor țărănești înarmate, Horea n-a precupețit nimic pentru obținerea unei îmbunătățiri a vieții iobagilor.

Cinstindu-i memoria, poporul, care l-a urmat fără șovăire în cutezătoarea lui întreprindere, l-a trecut în legendă și i-a închinat cîntece, glorificîndu-l, păstrîndu-i figura peste veacuri ca simbol și stindard de luptă: „Pîn-a fost Horea-împărat / Domnii nu s-au desculțat / Nici în pat nu s-au culcat / Prînz la masă n-au mîncat".

Dar nobilii nu l-au iertat pe Horea nici după acel înfricoșător și sălbatic martiriu la care l-au supus. Amintirea faptelor sale bărbătești, rămasă vie în conștiința poporului, a continuat să amenințe putredul edificiu feudal: „Cînd Horea ieșea în deal / Grofii fugeau din Ardeal / Pînă fu Horea-mpărat / Grofii n-au dormit în pat / Numai pe pămînt uscat / Nici din blide n-au mîncat".

Cu forța armelor era greu de stăpînit focul ce mocnea. Era nevoie de o armă mai abilă, lăturalnică, dar eficace, pentru a-l compromite pe Horea, a-i păta coroana de martir și a-l scoate din inima iobagilor și această armă nobilii au crezut că poate fi defăimarea. Celor care au ales-o, li s-a părut că modalitatea cea mai facilă de a o mînui era folosirea versului de factură populară.

Asupra acestor încercări de pîngărire a memoriei martirului, de zdruncinare a încrederii în idealul pe care îl reprezenta personalitatea lui Horea ne vom opri în cele ce urmează, căci, uneori, asemenea versuri denigratoare au fost reproduse fără precizarea cuvenită restabilirii integrale a adevărului.

Documente referitoare la români și ale căror originale se află în arhivele Romei ne pun la dispoziție mai multe acte deslușitoare. În corespondența sa către autoritățile ierarhic superioare de la Vatican, nunțiul apostolic la Viena, Giuseppe Garampi, vorbind despre prinderea, prin trădare, a lui Horea, făcea următoarea precizare: „... Horea și Cloșca, cei doi capi ai răscoalei valahe, primul intitulîndu-se rege al Daciei[1], au fost arestați...". A doua zi, el revenea cu detalii: „Sigiliul folosit de primul [Horea — **n.n.**] reprezenta o cruce patriarhală cu o inimă străpunsă de o spadă. În cîmp, se putea citi: HORA R.D. — adică Rex Daciae. Împrejur, în limba valahă: Hora bibit et quiecit. Provincia buget et solvit" (raportul e în limba latină, așa că versurile au fost traduse, cu precizarea că, pe „sigiliul" respectiv, erau în limba română). Prelatul susținea că nimeni nu a apucat

[1] Vezi și **Magazin istoric**, nr. 5/1974.

să vadă acest sigiliu, deoarece Horea a avut prezența de spirit să-l arunce în foc, împreună cu alte documente, în momentul arestării. Se pune întrebarea: de unde cunoștea asemenea detalii nunțiul, care se afla tot timpul la Viena, în preajma împăratului, și în ce scop le reținea, pentru a fi trimise la Roma?

Ne-o spune însuși Garampi într-o altă corespondență: principalul lui informator era episcopul romano-catolic al Transilvaniei, Batthyany, angajat atunci într-o intensă campanie pentru atragerea românilor la unirea cu biserica Romei, unire care se anunța cu puțini sorți de izbîndă. Iar izbînda se profila cu atît mai depărtată, cu cît românii transilvăneni se uitau mai adesea cu nădejdea unirii spre țările surori — de aici și spectrul neliniștitor al reînvierii Daciei — decît spre înaltul pontif de la Roma. Amănuntul furnizat de Garampi e confirmat de unele documente numismatice: o serie de medalii, numite de unii cercetători contemporani, cu blîndețe, „satirice" și care corespund întocmai celei descrise de Garampi, pe care versurile românești au următoarea grafie: „Horia Be Si Hodinyestie. Czara Plinse Si Plietyeste".

Două elemente se cuvin a fi reținute; cel mai important este acela al atribuirii, lui Horea, a titlului de **rege al Daciei.** El ilustrează aspirația dintotdeauna a românilor de a se uni într-un singur stat, unire de care nobilii se temeau într-atît încît au vrut s-o compromită. Astfel, în calomnia lor față de Horea, ei au consemnat o stare de spirit reală, ceea ce, în seria atestărilor documentare a existenței acestui spirit de-a lungul veacurilor, este o mărturie prețioasă. Ei urmăreau, în același timp și compromiterea lui Horea în fața împăratului Iosif II, care se întîlnise de cîteva ori cu conducătorul românilor, îl ascultase și-l apreciase pentru calitățile sale. Căci însuși Iosif II, din rațiuni politice, rîvnea la titlul — care putea fi atît de folositor imperiului — de **Rex Daciae.** Cu numai doi ani în urmă, Iosif II acceptase propunerea țarinei Ecaterina II a Rusiei de a dezmembra Imperiul otoman și de a-l izola prin formarea unui stat de sine stătător, cu numele atît de scump românilor — Dacia — a cărui coroană urma să-i revină lui.

Cunoscînd aceste intenții, nobilii au mers la sigur. Faptul că afacerea „sigiliului" a fost atît de rapid cunoscută la Viena și Roma este semnificativ și limpezește scopul punerii în circulație a întregii înscenări. Acele două versuri denigratoare ca și povestea „sigiliului" erau destinate atît împăratului, cît și iobagilor cu gînd de revoltă la prima ocazie. Se încerca, astfel, să se demonstreze că Horea nu a fost un apărător al poporului, un conducător integru, ci un asupritor ca oricare altul. Dar stratagema defăimătoare n-a reușit decît în fața împăratului, care a dat cutremurătoarea osîndă. Poporul, însă, a continuat să-i cînte cu dragoste și veșnic respect pe cel ce l-a condus, cu bărbăție și sacrificiu de sine, în aspra confruntare, respingînd acele producții „literare" care înjoseau numele și memoria lui Horea.

. Clio anunță . Clio anunță . Clio anun

O oră între... ceasuri

Într-o sală a Palatului Culturii din Ploiești, unde este găzduită, temporar, expoziția „Ceasul de-a lungul vremii", însoțit de muzeograful Dumitru Nedelea, luam cunoștință cu unii dintre strămoșii ceasornicelor de astăzi. Nici dimensiunile, nici principiile de funcționare ale primelor instrumente de măsurat timpul nu erau obișnuite. Un ceas solar, un ceas arzător (trecerea timpului fiind indicată prin diminuarea progresivă a dimensiunilor unei lumînări), un ceas cu apă și alte ingenioase dispozitive de măsurare a timpului mi se păreau a veni dintr-o îndepărtată preistorie, deși nu erau mai vechi de cîteva sute de ani.

— Expoziția noastră, de fapt secție în cadrul Muzeului județean de istorie, *îmi relata directorul Muzeului, arheologul Victor Teodorescu,* încearcă să sugereze o imagine cît mai complexă a istoriei acestui atît de obișnuit accesoriu al vieții omului modern — ceasornicul. Exponatele — provenite din donații și achiziții — surprind, în intenția noastră, evoluția meșteșugului și artei ceasornicăriei de-a lungul timpului.

În sală — cele mai neobișnuite exponate, veritabile mărturii ale ingeniozității meșterilor ceasornicari români, francezi, ruși, austrieci, englezi etc.: ceas-tabacheră; ceas-umbrelă; ceas-brichetă; ceasuri montate (imperceptibil aproape) în pînza unor tablouri etc. Acestora li se adaugă o serie de alte aparate — bazate în principiu tot pe mecanisme de ceasornic — cum sînt: jucării mecanice, instrumente marinărești, cutii muzicale și multe altele.

— Unele din ceasurile din colecție, *continuă interlocutorul nostru,* au o semnificație istorică, deoarece au aparținut unor personalități de seamă ale poporului nostru cum ar fi Al. I. Cuza, Mihail Kogălniceanu, Nicolae Iorga, I.A. Bassarabescu, Ion Ghica, Teodor Aman, Peneș Curcanul. Avem, de asemenea, ceasuri care s-au aflat în posesia unor militanți din mișcarea comunistă și muncitorească din județul nostru. Majoritatea exponatelor sînt în stare de funcționare, deși unele au vîrste respectabile de secole, în preocupările noastre intrînd și recondiționarea tuturor aparatelor aflate în colecția muzeului.

Prezentăm cititorilor revistei noastre cîteva ceasuri istorice (coperta IV) reprezentative pentru măiestria și ingeniozitatea cu care sînt lucrate majoritatea exponatelor aflate în vitrinele expoziției din Palatul Culturii din Ploiești.

I.L.

SECRETELE „TUBULUI ALLOYS"

Dr. EUGEN PREDA

În iunie 1942, la Hyde Park (statul New York), între președintele S.U.A. F. D. Roosevelt și primul ministru al Marii Britanii, W.Churchill, a avut loc o convorbire enigmatică. Ea a reprezentat un punct nodal în strategia făuririi primei bombe atomice. În lunile următoare, între oficialitățile americane și engleze s-au purtat discuții complicate în vederea stabilirii colaborării pentru punerea la punct și fabricarea bombei[1].

Publicăm în continuare desfășurarea tratativelor care, pînă la urmă, s-au încheiat cu o înțelegere între cele două guverne.

Acordul de la Quebec

„Ar fi dificil să încredințăm altora fructele rezultatelor noastre ca parte a planurilor postbelice — a scris Bush lui Hopkins la 31 martie 1943 — cu excepția unui acord global asupra subiectului, acord care nu există în prezent". La Londra opinia existentă în rîndul oficialităților britanice a fost sintetizată în următoarea frază a lui J. Anderson: „Nu ne putem îngădui ca după război să înfruntăm viitorul fără această armă și să ne bizuim complet pe America dacă Rusia sau altă putere o dezvoltă la rîndul ei". Dar calculele privind costul și resursele necesare pentru un efort unilateral nu erau încurajatoare. Churchill s-a hotărît să facă un nou demers, de această dată direct la Roosevelt, iar prilejul i l-a oferit a treia Conferință anglo-americană de la Washington (12-25 mai 1943). Cabinetului de Război, Churchill i-a comunicat: „Președintele a fost de acord ca schimbul de informații asupra «Tubului Alloys» să fie reluat și întreprinderea să fie considerată comună. Am înțeles că ea se va întemeia pe faptul că această armă ar putea să fie creată la timp pentru actualul război și, prin aceasta, cade sub incidența acordului general referitor la schimbul reciproc de cercetări și invenții secrete[2]". În plus, atît Churchill cît și consilierul său științific, lordul Charwell, nu ezitau să-i prevină pe interlocutorii lor americani că Marea Britanie nu va evita să-și creeze arma sa atomică[3]. Totodată, premierul era dispus să plătească prețul de a căpăta printr-un acord statutul de partener, chiar junior. Cu prilejul trecerii în revistă a întregii probleme, la Londra, în iulie 1943, lui Stimson și Bush li s-au dat asigurări că britanicii nu urmăresc nici un interes comercial în exploatarea postbelică a energiei nucleare. A fost astfel ridicată ultima barieră și Churchill, împreună cu Anderson, au înmînat lui Stimson proiectul unui acord pentru a fi remis președintelui Roosevelt. Acest acord a fost semnat la Conferința de la Quebec, la 19 august 1943, de conducătorii guvernelor celor două țări și el a fost considerat într-atît de secret încît n-a fost menționat în nici unul din procesele verbale, de altfel, tot secrete, ale conferinței și de existența lui n-au știut decît un număr foarte mic de persoane. Acordul consemna ca, în vederea realizării cît mai rapide a „Tubului Alloys", să fie reunite „toate creierele și resursele britanice și americane.

1. Niciodată nu vom folosi această acțiune unul împotriva altuia.

2. Nu o vom folosi împotriva unei terțe părți fără consimțămîntul nostru mutual.

3. Nu vom transmite nici un fel de informație privind «Tubul Alloys» unei terțe părți fără asentiment mutual.

4. Avînd în vedere marea povară a producției suportată de Statele Unite [...], guvernul britanic recunoaște că orice avantaje postbelice cu caracter industrial și comercial urmează să fie tratate în termenii ce vor fi specificați de președintele Statelor Unite și de primul ministru al Marii Britanii. Primul minis-

---

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 8/1975.

[2] Într-o convorbire, la 30 iulie 1947, cu D. Lilienthal, președintele Comisiei S.U.A. pentru energia atomică, generalul D.D. Eisenhower, șeful Statului major al armatei americane, a explicat că poziția Marii Britanii se baza nu numai pe avansul inițial în problemele nucleare, dar și pe faptul că puseseră la dispoziție, printre altele, rezultatele obținute în domeniul radarului și al cercetărilor privind avioanele cu reacție.

[3] Practic, fără bunăvoința S.U.A., acest lucru nu era posibil deoarece între timp guvernele de la Washington și Ottawa ajunseseră la o înțelegere privind folosirea integrală a rezervelor de uraniu și uzinei de „apă grea" canadiene, de care ar fi depins orice proiect separat britanic.

tru renunță în mod expres la orice interes în aceste aspecte industriale și comerciale, dincolo de ceea ce președintele Statelor Unite consideră a fi satisfăcător și drept ...".

În acest scop s-a hotărît să fie constituit la Washington un comitet politic mixt[1]. Studii recente americane indică faptul că, după Quebec, Roosevelt nu mai era înclinat să urmeze opiniile politice ale consilierilor săi științifici și acționa mai ales prin consultări cu Churchill. Cum se explică această convertire? Istoricul american Martin J. Sherwin scrie că „bomba (atomică) trebuie privită așa cum o considerau înainte de Hiroshima factorii de decizie politică — ca o armă care ar putea fi folosită pentru a controla diplomația postbelică [...] Valoarea potențială a bombei pe plan diplomatic a început să modeleze politica (lui Roosevelt) în domeniul energiei atomice încă din prima parte a anului 1943 [...] Această politică se întemeia pe presupunerea că bomba poate fi folosită efectiv pentru garantarea planurilor postbelice și această presupunere a fost transferată de la Roosevelt la administrația Truman"[2].

Un aspect edificator l-a constituit poziția față de demersurile savantului Niels Bohr, care, după ce fugise din Danemarca ocupată de naziști, a ajuns la începutul anului 1944 în Statele Unite. Acesta i-a împărtășit unuia dintre intimii președintelui Roosevelt, judecătorul la Curtea Supremă Felix Frankfurter, convingerea că, dat fiind „extinsele cunoștințe științifice ale savanților sovietici crede că rușii au capacitatea de a-și construi propria lor armă atomică. Dacă între aliați [se înțelegeau S.U.A. — Anglia — U.R.S.S. — **n.a.**] nu va fi discutat controlul energiei atomice în timpul războiului [înainte de folosirea bombei — **n.a.**], o cursă a înarmărilor atomice se va dezvolta cu siguranță între aliați, după război". Frankfurter l-a asigurat că îl va avertiza pe Roosevelt, dar discuția n-a avut nici o urmare. În mai 1944, Churchill, personal, a respins ideile lui Bohr. „Nici măcar nu vorbeam aceeași limbă" — își reamintește savantul danez. La 3 iulie Bohr a făcut să fie remis un memoriu lui Roosevelt și Churchill în care își prezenta propunerile pentru „a preveni o cursă fatală a înarmărilor"[3].

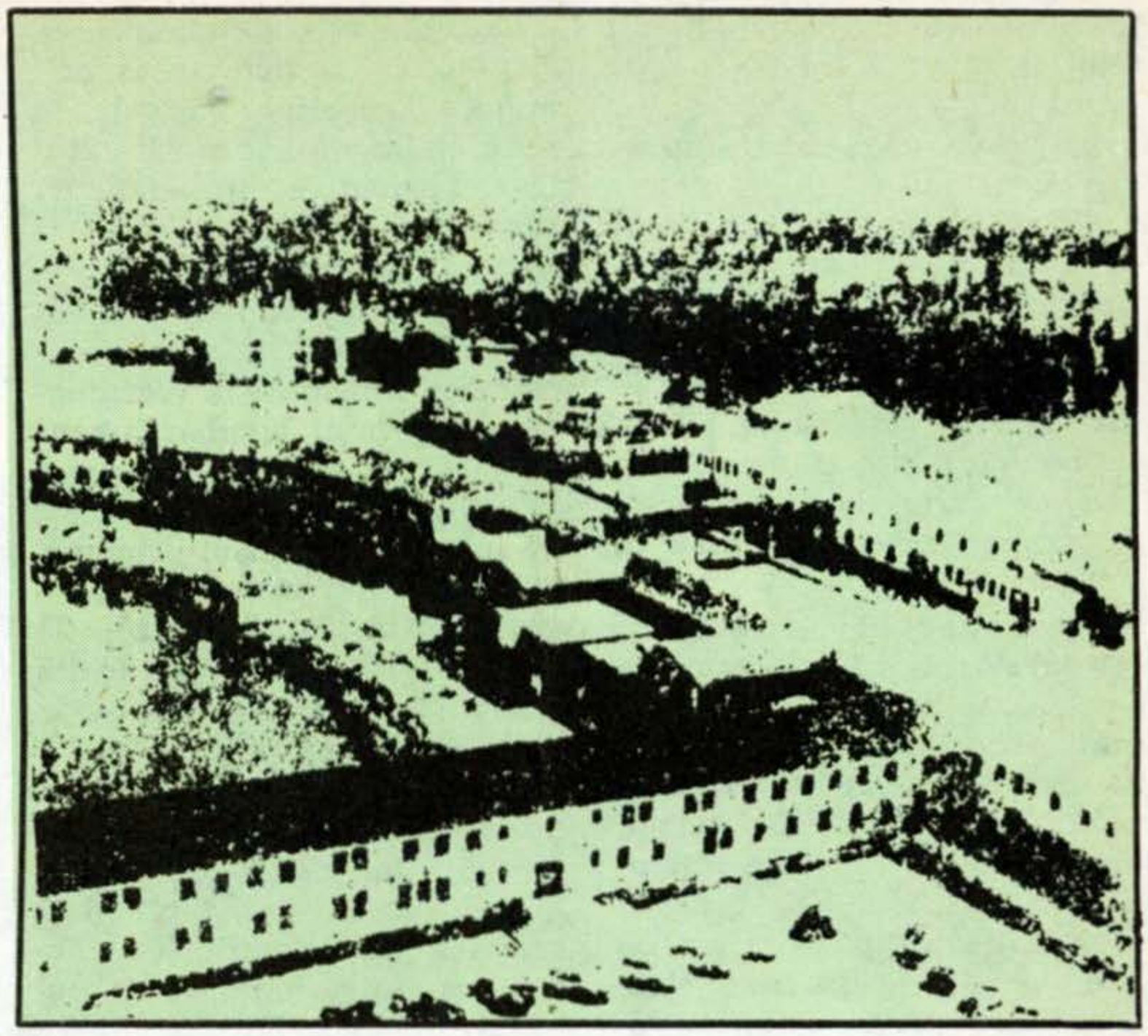

O imagine a superlaboratorului de la Los Alamos, S.U.A. Aici, în cel mai deplin secret, unii din cei mai mari fizicieni ai lumii lucrau cu febrilitate la construirea bombei atomice

Într-o convorbire cu Bohr, desfășurată la 26 august, Roosevelt i-a spus că va încerca să ia contact cu U.R.S.S. pe linia sugestiilor sale.

Hyde Park — II și după...

La numai 48 ore de la a doua Conferință anglo-americană de la Quebec, Roosevelt și Churchill și-au continuat convorbirile la Hyde Park. Cu acest prilej, la 19 septembrie, ei au semnat un **aide-mèmoire** care respingea poziția lui Bohr și preconiza măsuri „ca acesta să nu se facă răspunzător de scurgeri de informații, în special către Rusia", ceea ce echivala cu punerea sa sub o strictă supraveghere. În document se mai stabilea: „O deplină colaborare între Statele Unite și guvernul britanic în dezvoltarea «Tubului Alloys» pentru scopuri militare și comerciale va continua după înfrîngerea Japoniei, pînă

---

[1] Ulterior a fost semnat un acord prin care Statele Unite și Marea Britanie decideau să-și asigure controlul asupra rezervelor disponibile de uraniu și toriu, atît în timpul cît și după încheierea războiului. Chiar și în anul 1947, în rîndul oficialităților americane se considera că resurse bogate de uraniu se găseau numai în Canada și în actuala Republică Zair, pe atunci Congo, sub regim colonial belgian.

[2] Pe baza materialului de arhivă și a opțiunilor lui Roosevelt, deși atrage atenția că n-ar exista documente specifice, același autor trage concluzia că „larg răspîndita presupunere privind atitudinea substanțial diferită a lui Truman față de bomba atomică, în raport cu cea a lui Roosevelt, trebuie să fie revizuită".

[3] Memoriul lui Niels Bohr a apărut și în cartea lui R. Junk: **Mai strălucitor decît o mie de sori,** pp. 277-279.

în momentul în care se va renunța printr-o înțelegere comună [...] Cînd, în cele din urmă o bombă va fi disponibilă, ar putea, după o matură chibzuință, să fie folosită împotriva japonezilor, care trebuie să fie avertizați că un astfel de bombardament va fi repetat pînă ce vor capitula"[1]. Cîteva zile mai tîrziu, Bush și Connant îl informau pe Stimson că forța noii arme va putea fi demonstrată pînă la 1 august 1945[2].

Imediat după decesul lui Roosevelt, dosarele atomice au fost aduse. la cunoștința noului președinte H. Truman. A fost desemnat un comitet interimar pentru a formula recomandările privind folosirea armei atomice. Încă în aprilie 1945, după cum a scris Truman în memoriile sale, unul din consilierii apropiați, James Byrnes, i-a spus că bomba „ar putea, prea bine, să ne pună în poziția de a dicta termenii noștri la sfîrșitul războiului". După cum a notat în jurnalul său Stimson, la 6 iunie, Truman a propus ca experimentarea primei bombe atomice să coincidă cu Conferința americano-sovietobritanică la cel mai înalt nivel de la Potsdam.

Duminică 15 iulie, Truman a sosit la reședința sa de la Babelsberg, din apropierea Palatului Cecilienhof, unde avea să se desfășoare Conferința. A doua zi a primit comunicarea codificată că experiența primului dispozitiv nuclear de la Alamogordo, din deșertul New Mexico, se încheiase cu succes. După 24 ore a început conferința.

Filele următoare ale calendarului arată: 21 iulie — Stimson transmite la Washington ca primul bombardament să aibă loc după 1 august și cere să i se indice locul; 23 iulie — răspunsul propune, în ordine de preferință Hiroshima, Kokura, Nügata[3]; 24 iulie — Truman îi spune lui Stalin că Statele Unite posedă o nouă armă.

Relatarea lui Truman: „La 24 iulie, i-am menționat, în treacăt, lui Stalin că aveam o nouă armă de o forță destructivă neobișnuită. Premierul rus nu a manifestat nici un interes deosebit". **Relatarea amiralului W. D. Leahy:** „Președintele ne-a spus, mai tîrziu, că răspunsul lui Stalin nu sugera vreun interes special și că generalissimul nu părea să aibă vreo idee la ce se referea Truman. Era pur și simplu încă o armă și el spera să fie întrebuințată efectiv".

Relatarea lui W. Churchill: „La 24 iulie, după ce se încheiase ședința plenară și ne ridicaserăm cu toții de la masa rotundă și stăteam cîte doi sau trei, înainte de a ne despărți, l-am văzut pe președinte îndreptîndu-se spre Stalin și conversînd în doi, printr-un interpret... Știam ce urma să facă președintele... Pe cînd așteptam automobilele m-am găsit singur aproape de Truman... «Cum a mers?» m-am interesat. «N-a pus nici o întrebare», mi-a răspuns".

Mareșalul G.K. Jukov, alt martor ocular al scenei în care Truman i-a vorbit lui Stalin despre noua bombă, fără a folosi denumirea de arma atomică își reamintește: „Stalin a rămas impasibil, prefăcîndu-se a nu sesiza ceva deosebit în cuvintele lui Truman... Întorcîndu-se de la ședință, Stalin i-a relatat în prezența mea, lui Molotov, convorbirea avută cu Truman. Molotov spuse imediat: «Urcă prețul!» Stalin a început să rîdă: «Lasă-i să-l urce. Va trebui să-i spunem lui Kurceatov să urgenteze lucrările noastre». Am priceput să era vorba de bomba atomică"[4].

„Conferința de la Potsdam s-a încheiat la 2 august. Bomba a fost aruncată cu succes asupra Hiroshimei la 5 august ora 7.15 p.m. ora Washingtonului" (6 august 1945 a.m. — ora locală; telegrama cifrată adresată președintelui H. Truman, aflat la bordul navei de război „Augusta", cu care se întorcea în Statele Unite din Europa unde participase la Conferința de la Potsdam).

După trei decenii, „Tubul Alloys" continuă să fie prezent nu numai în paginile de istorie ci și în actualitatea internațională. A devenit o cerință vitală a tuturor popoarelor înfăptuirea dezarmării generale și, în primul rînd, a celei nucleare, lichidarea tuturor armamentelor de distrugere în masă. România s-a angajat să facă totul pentru a contribui la înfăptuirea acestui deziderat primordial al omenirii.

„Este necesar — se spune în Programul Partidului Comunist Român — să se oprească producția de arme nucleare și să se treacă la distrugerea stocurilor existente. Fiecare stat care deține arme nucleare să-și asume în mod solemn obligația de a înceta producerea de noi arme și de a trece la distrugerea celor existente — în cadrul unor acorduri corespunzătoare. Numai astfel se va putea împiedica proliferarea armelor atomice și înlătura cu adevărat pericolul unui război termonuclear distrugător".

---

[1] După o convorbire cu Roosevelt, Bush scria într-un memorandum, datat 25 septembrie 1944, că președintele crede că printr-un acord anglo-american asupra armei atomice pentru perioada postbelică „va putea fi controlată pacea lumii".

[2] Sursele de bază folosite în acest articol sînt: Michael Howard, **History of the Second World-War — The Grand Strategy,** vol. IV London, 1972 și Martin J. Sherwin, **The Atomic Bomb and the Origins of the Cold War: U.S. Atomic Energy Policy and Diplomacy, 1941-1945** în **The American Historical Review,** vol. 78, Number 4, October 1973. Au mai fost consultate: **Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers. The Conference of Berlin (The Potsdam Conference)** 1945 vol. II, 1960 precum și H.L. Stimson și Mc. George Bungy, **On Active Service in Peace and War,** New York, 1947.

[3] În memoriile sale Stimson scrie: „Cele două bombe atomice pe care le-am lansat [la Hiroshima și Nagasaki — **n.a.**] erau singurele de care dispuneam și ritmul de producție atunci era foarte mic".

[4] G.K. Jukov: **Amintiri și reflecții,** București, 1970, p. 800.

**HANSA: o alianță permanentă de cetăți, orașe și comunități,
încheiată cu scopul
„de a asigura cursul favorabil și succesul negoțului pe uscat și pe apă,
de a realiza o apărare eficientă"
— după cum se precizează într-un document din 1469.**

UN „IMPERIU" NORDIC AL NEGUSTORILOR

VICTOR IONESCU

Dacă în sudul continentului european, promotoarele comerțului medieval au fost puterile mediteraneene Veneția și Genova, în nord s-au afirmat o seamă de orașe germane — Lübeck, Bremen, Hamburg, Colonia ș.a., care își desfășurau activitatea pe apele și țărmurile mărilor Nordului și Baltică. Și primele, și celelalte se caracterizau printr-o trăsătură distinctă a evului de mijloc european, aceea a puternicei înfloriri economice și politice a orașelor. Dar, spre deosebire de puterile maritime italiene, care se găseau într-o permanentă rivalitate, orașele nordice s-au unit, formînd o ligă și asigurîndu-și astfel o deplină dominație economică în mările nord-europene, dominație pe care aveau să și-o mențină pînă în zorile epocii moderne.

La originile acestei uniuni de orașe — cunoscută sub denumirea de Hansa sau de Liga hanseatică — au stat asociațiile negustorilor nordici create în principalele noduri comerciale din

Kogge, navă hanseatică

Marea Baltică şi Marea Nordului. Prima uniune de acest gen s-a format în 1161 în insula Gotland (Suedia), cel mai important punct de legătură între regiunile orientale şi occidentale ale Europei nordice, şi s-a intitulat Universi mercatores Imperii Romani Gotlandium frequentantes **(Asociaţia negustorilor germani sezonieri în Gotland). Asociaţia avea în frunte un „oldermann" (bătrîn), ales anual de adunarea tuturor membrilor. În sec. XIII au fost aleşi patru „bătrîni", formînd un sfat şi reprezentînd negustori veniţi din Lübeck, Visby, Soest, Dortmund. Oldermannii primeau jurămîntul de credinţă pe care fiecare membru era dator să-l presteze, reglementau eventualele litigii, păstrau sigiliul asociaţiei, ornat cu flori de crin şi care purta inscripţia:** Sigillum Theutonicorum in Gutlandia frequentantium.

Activitatea acestei grupări negustoreşti s-a dezvoltat rapid, gotlandezii obţinînd stabilimente şi privilegii importante în toate ţările riverane, eliminînd, practic, concurenţa. Dar permanenta creştere a traficului comercial în nordul continentului a făcut ca, de pe la mijlocul veacului XIII, asociaţia gotlandeză să nu mai poată satisface întreaga cerere de mărfuri. Pe de altă parte, spre a putea proteja interesele comunităţilor, neglijate de Sfîntul Imperiu roman de naţiune germană, a cărui politică era orientată cu precădere spre Peninsula italică, a apărut, în aceeaşi perioadă, necesitatea creării unor ligi orăşeneşti. Şi astfel, în 1230 s-a încheiat o alianţă între oraşele Lübeck şi Hamburg (reînnoită în 1241 şi 1259) cu scopul mărturisit de a lupta împreună împotriva eventualilor agresori, de a-şi asigura accesul liber pe pieţele nordice. Acest an este considerat în istorie ca data întemeierii Hansei oraşelor germane, deşi denumirea de Hansă va apărea pentru prima dată mai tîrziu, într-un act imperial din anul 1266.

Hansa oraşelor s-a impus definitiv în faţa celei a negustorilor în 1299, cînd într-o decizie se arăta că: „Nu va mai sta la Gotland sigiliul negustorilor asociaţi cu care s-ar putea sigila un act ce n-ar fi valabil pentru celelalte oraşe". Din acel moment Hansa n-a mai avut niciodată un sigiliu propriu.

Grîu şi heringi, bere şi mătăsuri

După unii autori, uniunea oraşelor din nordul Europei cuprindea 199 localităţi prospere, printre care: Colonia (Köln), Deventer, Bremen, Hamburg, Dortmund, Münster, Visby, Magdeburg, Lübeck, Wismar, Rostock, Stralsund, Stettin (Szczecin), Thorn (Torun), Riga. Într-un document din sec. XV se specifică: „Hansa este doar o alianţă, care nu scoate oraşele de sub jurisdicţia seniorilor cărora le erau supuse anterior alianţei". Oraşul Lübeck, de exemplu, era supus Sfîntului Imperiu roman de naţiune germană, Visby — Suediei etc. Aşadar, Hansa era un organism lipsit de drepturi suverane, dar, aşa cum vom vedea, nu şi de forţă politică. Toate problemele legate de activitatea oraşelor-membre erau rezolvate de consiliile orăşeneşti căci, cum se arată în acelaşi document, uniunea hanseatică „nu este decît o asociaţie formată în vederea unei activităţi, în Hansă fiecare făcînd trafic pentru el, pierderile şi profiturile fiind proprii fiecăruia".

În ceea ce priveşte interesele comune unor grupe de oraşe hanseatice, ele erau dezbătute în diete zonale: lübecko-saxonă, westfalo-prusiană, gotlando-livonă. Singura instituţie specifică Hansei era Dieta generală (Hansetag), a cărei primă reuniune a avut loc în 1356. Hansetag-ul avea ca atribuţii principale ratificarea tratatelor comerciale sau a privilegiilor obţinute, iniţierea şi purtarea negocierilor cu partenerii străini, admiterea sau excluderea din ligă, deciderea acţiunilor de război şi pace.

Lipsa deplinei suveranităţi şi a personalităţii juridice, a instituţiilor comune (exceptînd Hansetag-ul), a unei flote şi armate au fost, desigur, punctele slabe ale Hansei. Dacă am lua ca termen de comparaţie fie şi antica Ligă ateniană, am vedea că aceasta dispunea de un tezaur unic, de flotă şi oaste, de statute riguroase. Nu este însă mai puţin adevărat că interesele Hansei erau în primul rînd economice şi că acestea au fost satisfăcute.

În ce consta comerţul nordic, pentru dominarea căruia hanseaticii au depus eforturi permanente? Principalele produse vehiculate erau materiile prime: fier şi cupru din Suedia, cereale din Pomerania şi Mecklemburg, piei, blănuri, ceară şi miere din Rusia, heringi din apele baltice şi ale Norvegiei, sare din Germania şi Franţa, lînă din Anglia, lemn din teritoriile Ordinului teutonic. Printre mărfurile finite, un loc aparte îl deţineau ţesăturile din Flandra. Singurele produse realizate chiar de hanseatici erau: berea, mătăsurile lübeckeze, armele, vasele de metal, săpunul. Exceptînd berea, toate aceste produse aveau o pondere mică în comerţul Hansei, care făcea, în principal, oficiul de mediator comercial între zonele estice şi vestice din Europa septentrională, punctele cheie ale acestui comerţ fiind Londra, Bruges, Bergen, Stockholm, Novgorod.

Pentru a-şi satisface interesele comerciale, hanseaticii au căutat să obţină privilegii în ţările din zona mărilor Baltică şi Nordului, privilegii prin care li se recunoştea negustorilor Hansei dreptul de a se grupa şi a-şi alege conducătorii, precum şi de a avea tribunal propriu, li se acordau concesiuni teritoriale, reduceri de taxe vamale şi asigurări pentru cazuri de jaf. Asemenea privilegii au fost obţinute în Danemarca, Rusia, Norvegia, Anglia, Suedia, Ţările de Jos.

De altminteri, încă în 1157, deci înainte de constituirea asociaţiei negustorilor din Gotland, o ordonanţă regală din Anglia cerea: „Henric, prin graţia lui Dumnezeu rege al Angliei [...] vă cer să păziţi, să vegheaţi şi protejaţi deopotrivă pe propriii mei supuşi şi

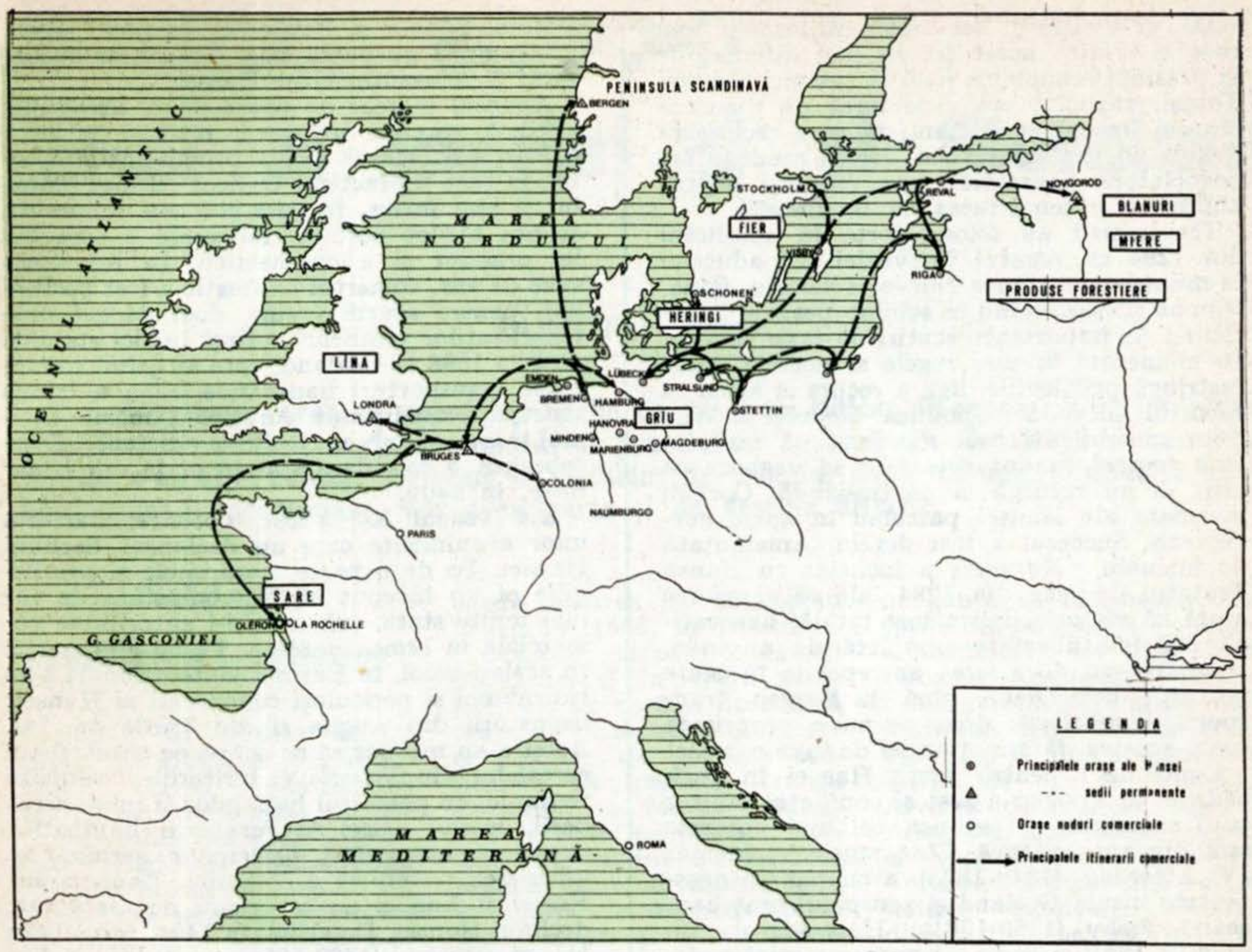

pe prietenii mei — supuși și negustori ai Coloniei — ca și bunurile și mărfurile lor".

Sediile permanente ale comerțului hanseatic de la Novgorod, Bruges, Londra și Bergen dispuneau de o organizare chiar mai riguroasă decît a unor orașe ale ligii. Aveau conducători, tribunale și sigilii proprii. La Novgorod, birourile Hansei erau împrejmuite de ziduri înalte, arătînd ca o mică cetate. StalhofuI, sediul din Londra — o impunătoare clădire pe malul Tamisei — avea o altă particularitate: oldermannul era englez, propus de hanseatici, dar învestit de rege, avînd funcția de mediator între negustori și autoritățile locale.

A fost firesc ca o activitate comercială atît de vastă, desfășurată în special pe căi maritime, să contribuie la dezvoltarea construcției de nave și să se sprijine, la rîndu-i, pe progresele acesteia. Din acest punct de vedere, Hansa a reprezentat, în nordul Europei, o etapă calitativ superioară navigației de tip viking, cu vase mici (drakkare). Încă din 1188, la Colonia au existat corăbii numite kogge, cu un deplasament de 200 tone, adică de zece ori mai mari decît cele anterioare, și cu dimensiuni de 30 m/7 m. Deși cu o singură pînză, aceste corăbii puteau atinge, cu vînt favorabil, o viteză de 10-15 mile pe oră, ceea ce însemna destul de mult pentru epoca respectivă. În sec. XIII-XIV, kogge a fost nava hanseatică prin excelență. Dar încă în veacul XIV a fost realizat un nou tip de navă comercială, holk, cu un deplasament de 300 tone și o suprastructură impresionantă, dispunînd de turnuri la prova și pupa. În sec. XV, corăbiile holk au înlocuit pe cele de tip kogge; nu pentru multă vreme însă, deoarece, la jumătatea aceluiași veac, au pătruns și pe mările nordului caravelele mediteraneene, care aveau să-și demonstreze calitățile și în largul oceanului.

Dacă în construcția de nave hanseaticii au avut o contribuție originală, în știința navigației n-au adus nimic nou. Harta, busola și compasul, folosite de italieni în sec. XIII, au pătruns mai tîrziu în nord. Pe Baltica, nota cu mirare italianul Fra Mauro, „se navighează nu cu harta marină sau cu compasul, ci cu sonda". Nu existau nici măcar coduri nautice, cunoștințele fiind transmise oral pînă în veacul XV, cînd au fost strînse într-o „Carte a mării".

De la ofensivă la defensivă

Înfiltrarea Hansei în toate țările nord-europene s-a desfășurat în perioada ei de ascensiune continuă, cuprinsă între sfîrșitul sec.

XIII și începutul sec. XV. Mijloacele prin care și-a atins acest țel au fost diferite, de la presiuni economice pînă la ciocniri armate. Totuși, războiul era considerat de membrii Hansei un mijloc extrem, la care recurgeau doar cînd diplomația nu dădea roade. Căci negociatorii hanseatici erau reputați pentru abilitatea și tenacitatea lor în discuții.

Hanseaticii au folosit forța în conflictul din 1284 cu regatul Norvegiei. Ei aduceau în muntoasa și săraca Norvegie cereale, făină, legume și bere, luînd în schimb pește și beneficiind de importante scutiri de taxe vamale. În momentul în care regele a încercat să le restrîngă privilegiile, liga a recurs la arma sa favorită, blocada economică. Reuniți la Wismar, membrii Hansei au decis să nu mai facă comerț cu norvegienii și să vegheze ca alții să nu recurgă la contrabandă. Corăbii înarmate ale Hansei patrulau în apele norvegiene. Succesul a fost deplin. Amenințată de foamete, Norvegia a încheiat cu Hansa Tratatul de pace din 1294, ale cărui clauze arată că victoria ligii a fost totală, hanseaticii primind libertate completă de a vinde, cumpăra sau de a avea antrepozite în toate porturile norvegiene, pînă la Bergen, transportînd mărfurile doar pe nave proprii. Și toate acestea, fără nici un fel de taxe vamale!

Concludent pentru forța Hansei în perioada ei de apogeu a fost și conflictul militar cu Danemarca, pe atunci, cel mai puternic stat din zona baltică. Cînd regele Waldemar IV Atterdag (1340-1375) a ocupat pe neașteptate insula Gotland și prosperul oraș hanseatic Visby (1360-1361), Hansetag-ul, reunit în 1361, a decis întreruperea oricăror legături cu danezii și recucerirea posesiunilor sale pe calea armelor, fixînd o taxă specială pentru finanțarea războiului.

În aprilie 1362, o flotă a ligii compusă din 52 kogge a pornit către Copenhaga. Șeful expediției a făcut însă greșeala de a-și împărți forțele, debarcînd un număr de oșteni care să asedieze cetatea daneză Helsingborg. Profitînd de această eroare tactică, Waldemar IV a lovit prin surprindere, distrugînd 12 corăbii. În urma acestei ciocniri s-a încheiat un armistițiu, flota hanseatică retrăgîndu-se. Conflictul a continuat însă în stare latentă, pînă în 1367, cînd Hansetag-ul a decis crearea unei largi coaliții, cuprinzînd și orașe din Țările de Jos, Suedia, Mecklemburg și Holstein, amenințate deopotrivă de puterea crescîndă a Danemarcei. Și astfel, în 1368, o puternică flotă a hanseaticilor și aliaților lor din Țările de Jos a atacat coastele daneze și orașul Copenhaga, în timp ce contele de Holstein pătrundea în Iutlanda, iar suedezii în Scania (sudul actualei Suedii). Puternica cetate daneză Helsingborg a capitulat în 1369. Cerută de danezi, pacea s-a încheiat în ziua de 24 mai 1370, la Stralsund.

Clauzele tratatului au ridicat Hansa la rangul de cea mai mare putere nordică a vremii. Pe lîngă faptul că hanseaticii aveau libertate deplină pentru trafic și erau scutiți de orice taxe pe teritoriile daneze, ei mai primeau drept garanție, pe timp de 15 ani, puternicele cetăți daneze Sund, Helsingborg, Malmö, Skanör și Falsterbo. În plus, regele Danemarcei nu putea să-și desemneze succesorul fără asentimentul Hansei.

Apogeul marcat de pacea de la Stralsund a ținut aproape un veac, răstimp în care Hansa s-a bucurat de un primat incontestabil, în care a practicat traficul cel mai rentabil și mai întins, în care și-a pus amprenta asupra țărilor nordice, îndeosebi a aspectului orașelor și a onomasticii. În tot acest veac de aur, comerțul hanseatic a fost perturbat, pentru scurtă vreme, doar de activitatea „Fraților vitalieni", pirați baltici stabiliți pînă în 1398 în Gotland, care au jefuit numeroase transporturi hanseatice. Liga a trimis repetate expediții de curățire a mării. Ultimul mare căpitan al „Fraților vitalieni", Störtebecker a fost decapitat în piața din Hamburg, în 1402.

Dar veacul XV a fost, totodată, martorul unor evenimente care au declanșat declinul Hansei. Pe de o parte, avantajele și privilegiile ei au început să fie contestate de tot mai multe state, șubrezindu-i autoritatea comercială în lumea nordică. Pe de altă parte, în același secol, în Europa septentrională s-au ridicat noi și periculoși concurenți ai Hansei: negustorii din Anglia și din Țările de Jos. Aceștia au început să se ocupe cu transportul cerealelor din Polonia și teritoriile Ordinului teutonic, cu pescuitul heringilor și producerea berii, lovind astfel în furnizorii hanseatici. Creșterea autorității principilor germani și afirmarea puternică a Poloniei, Danemarcei, Rusiei și Angliei au favorizat, de asemenea, declinul Hansei. De altfel, în 1494, țarul Ivan III al Rusiei (1462-1505) a închis sediul permanent al Hansei din Novgorod, dînd astfel o puternică lovitură comerțului hanseatic în estul Balticii. Au venit apoi marile descoperiri geografice, care, fără să submineze decisiv comerțul hanseatic au scos, totuși, în evidență neajunsurile metodelor sale medievale față de comerțul capitalist incipient, practicat de italieni sau de casa bancară și comercială germană Fugger.

Acest complex de împrejurări a determinat trecerea Hansei de la ofensivă la defensivă, pentru a încerca să-și mențină avantajele. Atît de activă pînă atunci, Hansa a început să înregistreze numeroase înfrîngeri din partea concurenților, care erau sprijiniți de autoritățile statelor centralizate.

Ultima perioadă în existența Ligii hanseatice a fost marcată de momente din ce în ce mai critice. Măsurile de reorganizare hotărîte de Hansetag-ul din 1557 n-au dat rezultate. Zece ani mai tîrziu, puternicii concurenți englezi obțineau privilegii în Hamburg, unul dintre punctele forte ale Hansei, iar în 1598 regina Elisabeta I (1558-1603) a închis sediul permanent al Hansei din Londra. Eforturile Hansetag-ului din 1669 de a restaura vechea ligă au sfîrșit lamentabil, neînregistrîndu-se nici un fel de acord. A fost, de altfel, cîntecul de lebădă al unui organism unic în istoria europeană medievală care a reușit să supraviețuiască pe scena economică și politică nordică timp de 400 ani.

EGMONT:

erou al istoriei și al literaturii

DUMITRU ALMAȘ

Înglobate coroanei spaniole, Țările de Jos s-au ridicat, în secolul XVI, împotriva stăpînitorilor străini, a absolutismului și practicilor Inchiziției[1]. În fruntea nemulțumiților s-au aflat contele Egmont și Wilhelm de Orania, două caractere diferite care, vom vedea în continuare, vor avea parte și de destine diferite.

„Buldogul" împotriva „calicilor"

Nobilii au format atunci „Liga sau Uniunea compromisului", cerînd guvernatoarei Margareta de Parma să respecte vechile privilegii și libertatea religioasă și făcînd chiar aluzie la faptul că, dacă nu vor fi anulate edictele privitoare la persecuțiile religioase, s-ar putea să izbucnească o răscoală a poporului. Margareta s-a cam speriat. „De ce atîta teamă din pricina unei cete de calici?" — a căutat s-o încurajeze președintele Consiliului financiar. Auzind această ocară, nobilii flamanzi și olandezi întîi s-au indignat, apoi au făcut haz, afirmînd că dacă merită porecla de „calici", faptul se datorește nefastei administrații spaniole. Unul dintre ei, Brederode, și-a atîrnat, chiar, de gît o traistă de piele, de felul celor purtate de cerșetori. Au bătut și o medalie avînd pe avers chipul lui Filip II, iar pe revers o traistă de cerșit, cu două mîini împreunate și cu inscripția: „Credincioși regelui, pînă la traista de cerșetor". Egmont a fost printre cei care au compus glume grosolane și „obraznice" pe seama „iubitului" lor suveran, claustrat între zidurile uscate ale Escorialului. Nobilii protestatari au devenit astfel, pe nesimțite, conducători ai revoluției, neașteptînd decît un pretext ca să izbucnească.

Toate acestea se întîmplau în aprilie 1566, la Bruxelles.

Orășenii, țăranii, lucrătorii din ateliere și din porturi, marinarii de pe corăbii doreau să scape de persecuțiile religioase și politice, de poverile economice, de umiliri. „Traista de calici" a fost o scînteie într-un butoi cu pulbere. Predicatorii calvini au ieșit la lumină, adunînd mulțimile și îndreptîndu-le împotriva preoților catolici și a inchizitorilor. La 18 august 1566, răsculații au început să sfarme și să ardă icoanele, strigînd în batjocură: „Calicii să trăiască!" Mișcarea s-a extins ca o vîlvătaie. Au fost atacate peste 5 000 biserici și mănăstiri catolice din Țările de Jos, mînia populară depășind cu mult prevederile predicatorilor calvini și ale nobililor.

Deși se temea de insurecția maselor, nobilimea spera, totuși, că administrația se va speria și va accepta cererile „Ligii". Margareta de Parma a poruncit prințului de Orania, lui Egmont, Hoorne și altor nobili să înăbușe cît mai repede mișcările iconoclaste, făgăduind în schimb să abroge Inchiziția și să acorde libera practică pentru Reformă. Egmont s-a numărat printre cei care, în Flandra, au reprimat cu cruzime răscoalele fanaticilor calvini și luterani. Dar aceste măsuri nu l-au mulțumit pe Filip II. El cerea ruguri pentru răzvrătiți. Atunci, nobilimea flamando-olandeză a trecut la o opoziție hotărîtă față de stăpînitorii spanioli. Evenimentele au împins-o la o alianță cu burghezia, care, sprijinită pe masele populare, a înfruntat, tot mai ferm, teroarea absolutistă străină.

Margareta de Parma neizbutind să facă față situației create, Filip II, furios, a trimis în Țările de Jos pe Fernando Alvarez de Toledo, duce de Alba, cel mai faimos general al Spaniei din acea vreme. Voltaire l-a comparat cu „un buldog înlănțuit, slobozit, dintr-o dată, pentru vînătoare, pentru a săvîrși inimaginabile cruzimi și a-și termina aici sîngeroasa-i carieră". De Alba a fost expresia cea mai completă a fanatismului și a crimei secolului său. A venit din Italia cu 12 000 soldați, în momentul în care Liga nobililor se destrăma, unii membri ai ei sperînd că regele va deveni mai uman, alții temîndu-se de represiuni și mai sîngeroase.

Spre deosebire de Wilhelm de Orania, contele Egmont avea mari rezerve față de planul unei rezistențe armate împotriva tiraniei spaniole. Totuși, amenințate de ducele de Alba, nobilimea și burghezia bogată au început să strîngă armată sub un steag comun: roșu, alb, albastru, care avea să devină stindardul revoluției.

În august 1567, de Alba a ajuns la Bruxelles. Crezînd cu naivitate în recunoștința regelui pentru serviciile aduse, Egmont s-a numărat printre cei dintîi veniți să-l salute. N-a știut însă că, văzîndu-l, ducele spusese: „Iată-l, vine și arhiereticul". În grabă, noul guvernator a instituit un tribunal excepțional, „Consiliul

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 8/1975.

tulburărilor", numit de istorici „Consiliul sîngeros". O instituție pur formală, căci, în fond, de Alba hotăra totul. A suprimat orice privilegiu și orice libertate. A aplicat pedeapsa capitală oricărui învinuit de răzvrătire și de opoziție față de Spania. A introdus un regim de ștreang, de foc și fier pentru orice eretic. Străzile. răscrucile, piețele, maidanele s-au umplut de spînzurători. Condamnații au început să fie atîrnați de crengile copacilor, de grinzile și streșinile caselor. Roțile călăilor sfărîmau oamenii fără încetare; îmbucătățite, trupurile „eretice" erau expuse în piețe și lăsate acolo pînă la descompunere, încît, cum mărturisește un călător contemporan, orașele olandeze păreau un uriaș mormînt comun, deschis.

Drumul spre victorie

Învinuit de a fi instigat la răscoală împotriva regelui, Egmont a fost arestat, împreună cu Hoorne. După o detenție de cîteva luni, în care n-a încetat să spere că va fi eliberat, a fost decapitat în piața din Bruxelles, la 5 iunie 1568. Aceeași soartă a avut-o și Hoorne. În furia lui oarbă, ducele de Alba nu s-a gîndit că, de fapt, îi ridica pe cei doi la rangul sublim de „martiri ai libertății". Numele lor au intrat în conștiința flamando-olandezilor și, apoi, a lumii întregi, ca niște simboluri ale luptei pentru libertate și progres.

Au pierit atunci, în numele acelorași idei, sute de mii de oameni, dar numai cîțiva au devenit eroi universali. Deși Egmont nu a fost printre luptătorii cei mai consecvenți și mai dîrzi pentru libertatea patriei lor, moartea l-a făcut mai slăvit chiar decît pe Wilhelm de Orania. Acesta a evitat orice cursă întinsă de ducele de Alba, a îndurat, stoic, rafinatele cruzimi ale spaniolului (care i-a arestat copilul, în vîrstă de 13 ani, l-a educat în spirit antiolandez și l-a făcut dușman al propriului părinte) și a condus războiul pînă la victorie.

După decapitarea celor doi fruntași, ducele de Alba s-a crezut biruitor. Lăudîndu-se că a înecat în sînge „erezia" și că a instaurat regimul despotic în Țările de Jos, el a continuat să condamne și să execute, organizînd cu acest prilej o serie de serbări în cinstea victoriei, desfășurate în piața din Bruxelles, unde căzuseră capetele lui Egmont și Hoorne.

Dar ducele de Alba se înșela. Wilhelm de Orania, Ludovic de Nassau și alți conducători din rîndurile burgheziei și ale poporului au continuat lupta cu tot mai multă înverșunare. Apelînd la forțele populare, la orășenii de rînd, țărani, marinari, pescari, pe care spaniolii îi numeau cu dispreț „calicii pădurilor" și „calicii mărilor", ei au mutat centrul revoluției în Olanda de Nord și în insule, de unde au eliberat oraș după oraș, au epuizat efectivele militare ale spaniolilor și au silit pe ducele de Alba să demisioneze în 1573. În urma acestuia au rămas 18 600 execuții, săvîrșite după metode înfiorătoare. Poate numai tabloul lui Brueghel, intitulat „Triumful morții", mai poate evoca ceva din grozăvia acelor hecatombe înălțate sub privirea imperturbabilă a unui sinod de inchizitori.

Lupta îndelungată angajată de poporul dornic de libertate a dus la formarea în mod oficial, la 26 iulie 1581, a statului „Provinciile Unite". Acest război plin de jertfe împotriva tiraniei spaniole și catolice a făcut să se dezvolte toate elementele care caracterizează o revoluție burgheză și formează o națiune, în cazul de față cea olandeză. Primul guvernator, stadhouder, al republicii a fost Wilhelm de Orania, conducătorul luptei pentru libertatea poporului olandez. Evenimentele declanșate în 1566 au dus la independența țării, la secularizarea averilor bisericești, la lichidarea resturilor de șerbie existente în societatea olandeză. Prin lupte grele, burghezia și nobilimea, care au condus acest război, au săvîrșit o revoluție, au creat condiții prielnice pentru dezvoltarea capitalismului, au contribuit la extinderea comerțului maritim. După foarte multe sacrificii, prosperitatea n-a întîrziat să vină pentru această țară mică, dar cu o populație muncitoare, întreprinzătoare, energică, dîrză și foarte mîndră de independența sa.

Un secol mai tîrziu, olandezii aveau să devină „cărăușii mărilor" și bancherii lumii, iar Marx avea să numească națiunea olandeză din acea epocă „națiunea capitalistă model".

Simbolul unei epoci

Meritele și gloria lui Wilhelm de Orania ar fi putut întuneca și coborî în uitare figura lui Egmont. Dar n-a fost așa. Poate pentru că Egmont a fost printre primii eroi ai acestui război revoluționar, devenind un simbol și un stindard al luptei care a mai continuat încă 10-12 ani. Poate pentru că a murit pe eșafod și a impresionat conștiințele. Sau poate și pentru că a devenit eroul lui Goethe și al lui Beethoven. Ultimul i-a închinat o uvertură și o dramă muzicală pe un libret de Schiller, conținînd două romanțe dedicate Clarei, iubita lui Egmont, operă încheiată cu finalul cunoscut sub numele de „Simfonia triumfală".

Goethe a făcut din eroii Egmont și Clara simbolurile unei epoci și ale unei idei, epoca luptei pentru libertatea poporului din Țările de Jos și a brodat pe canavaua unor realități istorice chipul unui Egmont idealizat. Eroul lui Goethe, mai tînăr decît cel real, se bucură de faima unui luptător îndrăzneț, a unui mare senior feudal, generos, pătruns de spiritul libertății și al demnității umane. Idealizarea eroului goethian nu este însă totală. Scriitorul a ținut seama și de unele date ale realității istorice. Însuși Schiller, care se aștepta la mai mult din partea prietenului său, constata că „Egmont nu este un caracter mare, nici în istorie și nici în dramă". Eroul lui Goethe își recunoaște slăbiciunile și incapacitatea de a acționa pentru popor. Știe că este sub nivelul faimei de care se bucură. Într-o replică din piesă, el rostește despre oamenii de jos: „...O, dacă aș fi făcut ceva pentru ei... De-aș putea face ceva! Au toată bunăvoința să mă iubească". Ia

apărarea meşterilor şi a patronilor, dar, ca şi aceştia, se teme de „gloata zdrenţăroşilor“, adică de toţi cei care „n-au nimic de pierdut“, cum se exprimă un personaj din piesă. Aşa cum observa Franz Mehring[1]: „Goethe a pătruns mult mai adînc adevăratul conţinut al luptelor din acea vreme, decît o face istoriografia catolică sau protestantă de azi“. El a înţeles că războiul cu caracter acut religios a fost determinat, în fond, de motive economice. Egmont al lui Goethe este, aşa cum a fost şi în realitate, un regalist, gata să-l servească pe Filip II, sperînd că acesta va înţelege dorinţele poporului din Ţările de Jos. Mult mai realist, Wilhelm de Orania îi arată că de Alba are cuget „de ucigaş“. „Atunci, răspunde Egmont cu durere, războiul e gata şi noi sîntem rebeli“.

Deşi a ţinut să respecte realitatea, fie şi parţial, Goethe şi-a conceput drama ca un cîntec de slavă închinat libertăţii. Pe eşafod, Egmont se adresează poporului declamînd ca un erou ideal: „Popor viteaz, zeiţa victoriei te conduce! Aşa cum marea rupe zăgazurile voastre, doborîţi şi voi meterezele tiraniei şi înecaţi-o sub talaz, smulgeţi-o din pămîntul şi din drepturile pe care cutează să şi le însuşească!“ Este o patetică peroraţie împotriva tiraniei, trezind voinţa de luptă pentru înlăturarea ei. Conştient de ce reprezintă jertfa lui, Egmont al lui Goethe nu ezită să se dea de exemplu: „Apăraţi ce este al vostru! Ca să salvaţi tot ce vă este drag, cădeţi voioşi, cum cad eu acum!“

Goethe l-a transfigurat pe Egmont al istoriei după viziunea sa iluministă, caracteristică sec. XVIII. Această transfigurare filozofică şi poetică a îmbogăţit eroul istoric cu sensuri noi şi i-a dat o circulaţie universală, făcîndu-l mai luminos şi cu adevărat nemuritor.

---

[1] **Franz Mehring (1846-1919) — teoretician al marxismului, militant al mişcării muncitoreşti germane şi internaţionale, istoric şi publicist.**

Tristeţile muzeî Clío

Pietrele de la Dulceşti

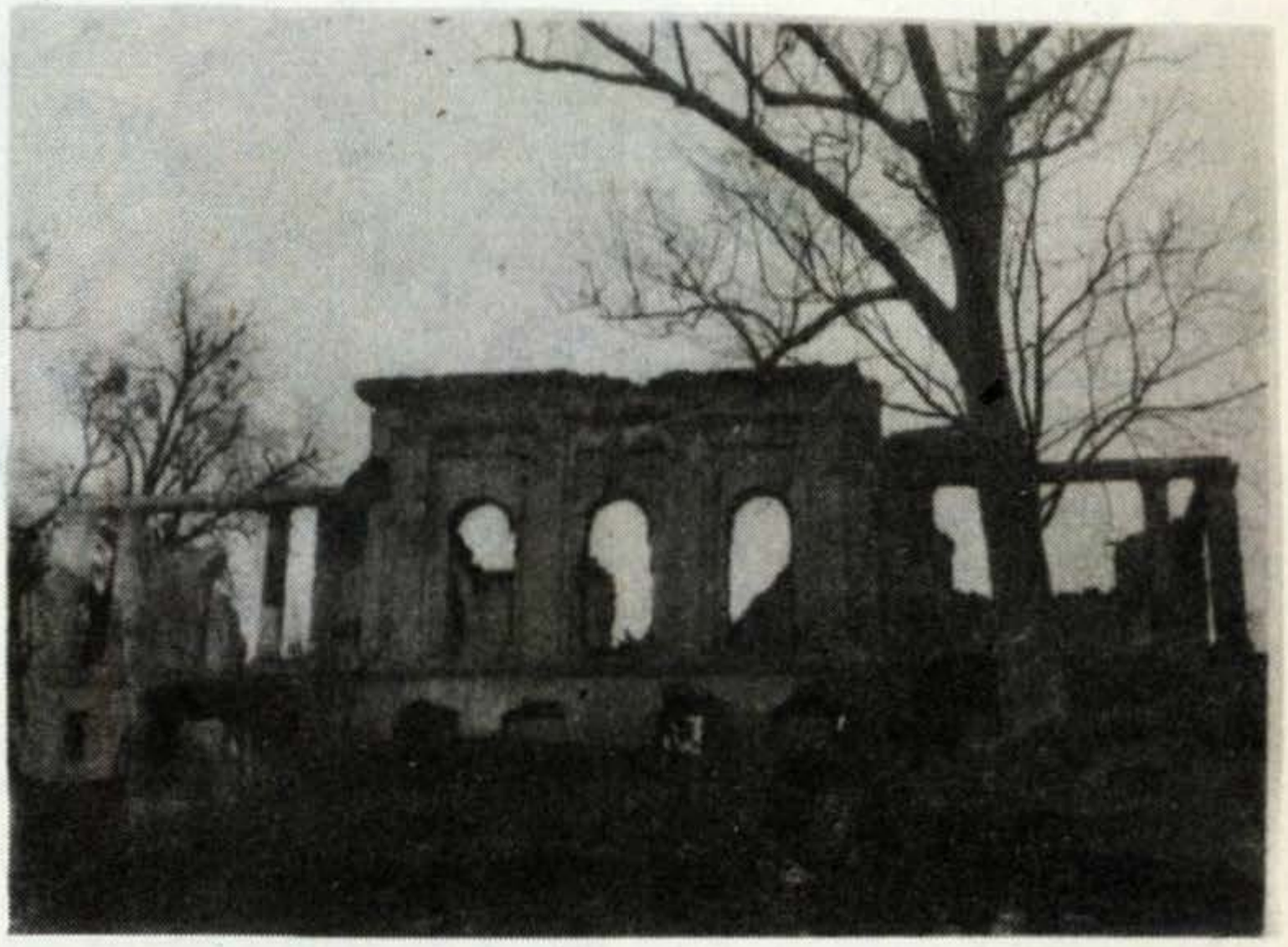

Cu trei ani în urmă, într-o notă intitulată, semnificativ, Opt amintiri dispărute *(*Magazin istoric, *nr. 8/1972) se semnala dispariţia, din biserica satului Dulceşti, de lîngă Roman (jud. Neamţ), a opt pietre funerare din veacul XVII, aparţinînd familiei Şoldan.*

Iată, însă, că o scrisoare trimisă redacţiei de către Epifanie Cozărescu *din Roman, vine — cum spune, hazliu, autorul ei — să ne ridice „piatra de pe inimă“: din cele opt pietre din sec. XVII, găsite acolo la 1886 de către V.A. Urechiă, n-au dispărut decît cinci, care, e drept încă de pe atunci se aflau în stare fragmentară. Ceea ce, însă, nu justifică deloc lipsa de grijă pentru conservarea lor ca vestigii ale trecutului, relicve între care e foarte greu de făcut o ierarhizare.*

Dovada aceleiaşi lipse de grijă şi de consideraţie o constituie şi starea în care se află conacul din Dulceşti, vechi de peste două secole (cum ne informează corespondentul nostru) şi prin care au trecut mai mulţi luptători pentru renaşterea naţională a poporului român: fraţii Hurmuzaki (vezi Magazin istoric, *nr. 1/1974) şi prietenii lor. De altfel, în biserică se află şi morminte de ale lor: Constantin şi Alexandru Hurmuzaki şi sora lor Elisa, căsătorită cu logofătul Gheorghe Sturdza, „unionist fervent şi opozant al vărului său, domnitorul Mihalache Sturdza“. (Logofătul, tatăl său şi prima soţie sînt şi ei îngropaţi în aceeaşi biserică.)*

Credem şi noi, alături de corespondentul nostru, că istoricul conac de la Dulceşti merita o soartă mai bună (decît cea pe care o înfăţişează fotografia de mai sus), „nu numai pentru vechimea lui, dar şi pentru ideile generoase care au luat naştere sub bolţile sale“.

G. S.

VERCINGETORIX

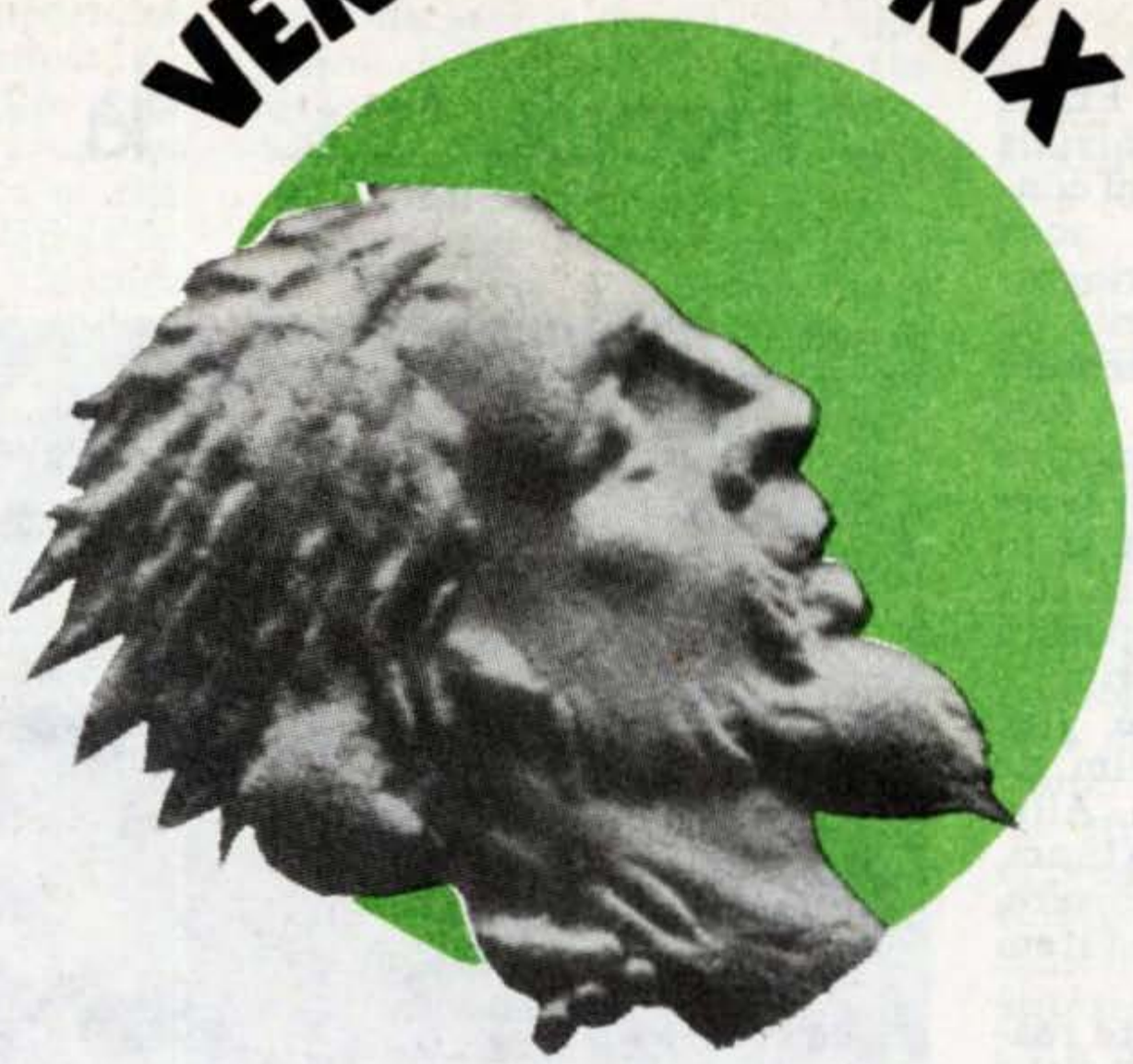

Prof. dr. doc. D. TUDOR

După mai mulți ani de lupte grele, legiunile romane, conduse de Cezar, au cucerit întreaga Gallie[1]. Marele comandant roman își făcea însă iluzii închipuindu-și că putea să-și consolideze victoria prin teroare. Galii s-au răsculat, avîndu-l în frunte pe Vercingetorix. Cum s-a desfășurat încleștarea dintre cei doi îndrăzneți adversari?

De la Gergovia la inelul de fier

Centrul insurecției rămînea însă Gergovia, „patria" lui Vercingetorix. După ce a lăsat timp de odihnă trupelor sale, Cezar a trimis patru legiuni, sub comanda locotenentului său, Labienus, împotriva orașului Lutetia (Paris), iar cu restul de șase a pornit el însuși să ia cu asalt Gergovia.

Cetatea Gergoviei fusese ridicată pe un deal bine apărat, aproape inaccesibil. De jur-împrejurul lui, alte dealuri mai mici, înconjurate de șanțuri de apărare, erau, de asemenea, înțesate de trupele lui Vercingetorix, care supravegheau orice mișcare tactică a legiunilor romane. Înfruntarea s-a produs într-o zi călduroasă de iulie, cînd, de pe colina La Roche Blanche („Stînca albă"), romanii au pornit un asalt puternic asupra Gergoviei. Dar dacă Labienus obținea în acest timp un succes deplin împotriva tribului parisiilor din Lutetia, Cezar a suferit sub zidurile capitalei arvernilor prima mare înfrîngere de pe pămîntul Galliei. Insuccesul roman de la Gergovia, soldat cu 8 000 morți, între care 46 comandanți de centurii, l-a făcut pe Vercingetorix să proclame: „Voi face ca în toată Gallia să nu existe decît o singură voință, căreia omenirea întreagă să nu-i poată rezista; aproape am atins acest țel" (Cezar, **Comentarii**). Înfrîngerea a făcut vîlvă la Roma, Cezar fiind părăsit de cea mai mare parte a aliaților săi din Gallia.

Comandantul roman se găsea acum în fața unei alternative riscante: fie să se retragă în grabă, fie să încerce o pătrundere spre nord, pentru a salva legiunile izolate ale lui Labienus. Prima soluție ar fi adus ruinarea totală a carierei sale politico-militare, a doua s-ar fi putut sfîrși prin sacrificarea celor zece legiuni ale sale. Și, totuși, Cezar a ales-o pe ultima. În două săptămîni el a parcurs 300 km, mereu urmărit și hărțuit de Vercingetorix. La Agedincum (Sens) a reușit să facă joncțiunea cu Labienus. Deși reunită, toată armata romană se găsea acum izolată

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 8/1975.

în centrul Galliei, lipsită de provizii și înconjurată de trupele lui Vercingetorix.

Profitînd de situația avantajoasă, șeful galilor a adunat un consiliu de război la Bibracte (Mont-Beuvray); acolo s-a decis atacarea teritoriului roman din sud, prin lupte de hărțuială cu legiunile, în scopul de a le înfometa și obosi, silindu-le astfel să capituleze, precum și fortificarea Alesiei (Alise-Sainte-Reine), punct obligatoriu de trecere a dușmanului, în cazul unei retrageri spre sudul Galliei.

Prima mare bătălie în cîmp deschis s-a dat la Dijon. Cavaleria germană — tocmită de Cezar după ce l-au părăsit mercenarii gali — a reușit să masacreze pe cea galică, iar legiunile romane, deși în inferioritate numerică, au produs derută în rîndurile forțelor adverse, care nu excelau în tactica luptelor în cîmp deschis. Demoralizați, galii au părăsit în debandadă locul bătăliei. Vercingetorix a bătut atunci în retragere și, cu întregul său efectiv de 50 000 luptători, s-a închis pe platoul de la Alesia. Dar spre marea surprindere a căpeteniei galice, Cezar n-a atacat Alesia și nici n-a încercat să se strecoare pe lîngă ea, către sud. Comandantul roman a ordonat însă ca întreg platoul să fie blocat printr-un șanț de apărare, lung de 15 km, dotat cu metereze și turnuri. Astfel, întreaga armată galică s-a văzut izolată în interiorul unui inel de fier, lipsită de aprovizionare. Situația părînd fără ieșire, Vercingetorix a fost silit să trimită călăreți care, strecurîndu-se prin apărarea inamică, urmau să aducă ajutoare spre a-l ataca pe Cezar din spate.

Inteligentul proconsul roman prevăzuse din timp această primejdie. De aceea a mai construit un al doilea șanț, lung de 21 km, cu frontul de apărare în afară. Și astfel, în inelul de teren, lat de 260 m, aflat între cele două șanțuri defensive, trupele romane se puteau apăra, simultan, atît împotriva atacului din interior al lui Vercingetorix, cît și împotriva ajutoarelor ce urmau a-i sosi din afară.

La discreția învingătorului

Cei 250 000 pedestrași și 8 000 călărași gali, veniți în ajutorul armatei împresurate erau „floarea tineretului triburilor din Gallia", după expresia lui Plutarh. Ei trebuiau să încercuiască armata lui Cezar și, concomitent cu atacurile din interior ale lui Vercingetorix, să străpungă cele două inele defensive romane. Dar noii veniți constituiau o adunătură neomogenă de cete luptătoare, lipsite de coordonare ofensivă și de un comandant unic. „Galii au fost întotdeauna divizați, preocupați de propria lor glorie și de interesele lor imediate [...] și în final au fost învinși de o mînă de ostași romani admirabil conduși și disciplinați" — scrie istoricul francez Guy Rachet[1]. Într-adevăr, după trei zile de atacuri dezordonate, galii au fost înfrînți de cavaleria germanică și de legiunile romane. Cele mai crîncene lupte s-au dat pe muntele Réa. Apariția lui Cezar printre soldați, ca simplu luptător în primele rînduri, deși înveșmîntat în mantie de purpură, a avut darul de a însufleți legiunile, care au scris ultima pagină din jurnalul de război al luptelor de la Alesia. „Și astfel — notează istoricul Cassius Dio — Vercingetorix, care-i făcuse pe romani să se îndoiască că vor mai scăpa cu viață, se văzu pus în inferioritate din cauza încrederii ce o avusese în numărul mare al trupelor sale".

Efortul militar al Galliei de a se elibera de sub stăpînirea romană a fost înfrînt la Alesia. În timp ce oștile galice venite din afară fugeau în dezordine, Vercingetorix a convocat un ultim consiliu de război. El și-a justificat acțiunile de pînă atunci și, în speranța că va scăpa de sclavie pe soldații săi, a hotărît să se predea romanilor.

În **Comentariile** sale, Cezar prezintă sumar momentul apariției în fața sa a eroului înfrînt. În schimb, scena predării lui Vercingetorix a fost descrisă cu amănunte de către Plutarh, Cassius Dio și Florus. Combinînd toate informațiile patetice ale celor trei istorici, putem reconstitui acest moment. Înveșmîntat în cea mai strălucitoare armură, falnic și impunător pe calul său împodobit, Vercingetorix a coborît pantele Alesiei în tabăra romană. Cînd și-a făcut apariția înaintea lui Cezar, care-l aștepta în jilțul său, temutul șef galic a stîrnit oarecare emoție în rîndul asistenței. După ce a înconjurat călare tribuna pe care stătea învingătorul, și-a aruncat armele la picioarele acestuia. Din relatările lui Cassius Dio și Plutarh aflăm că Vercingetorix ar fi îngenuncheat în fața lui Cezar, cerînd îndurare. Potrivit informațiilor lui Florus, învinsul i-ar fi strigat comandantului roman: „În sfîrșit, iată-mă în stăpînirea ta! O, tu, cel mai ticălos din lume, ai reușit să triumfi asupra bravurii mele!". Cu mînie firească, Cezar l-a acuzat de trădare, călcarea prieteniei dintre ei fiind socotită un act odios și neloial. Apoi, comandantul roman a poruncit să fie aruncat de îndată în lanțuri, ca orice prizonier de rînd. Trimis la Roma, Vercingetorix a stat șase ani în închisoarea denumită **carcer Tullianus** din **Forum Romanum.** De acolo a fost scos pentru a împodobi, legat cu lanțuri de aur, cortegiul triumfului lui Cezar. În seara aceleiași zile, Vercingetorix a fost sugrumat și aruncat în puțul aflat în închisoarea respectivă.

După capitularea lui Vercingetorix — a cărui luptă pentru independență, izvorîtă din dragostea pentru libertate și din ură înverșunată împotriva tiraniei, este asemănătoare cu a lui Decebal — Gallia a fost supusă unei intense colonizări romane, din contopirea galilor cu romanii rezultînd poporul francez de azi.

[1] Guy Rachet **La Gaule romaine** (Collection **Histoire de France**, Paris, 1973).

CONCURSUL MAGAZIN ISTORIC EDIȚIA 1975

100 întrebări 100 răspunsuri 100 premii

Prezentăm, în continuare, ultimele 36 întrebări din cadrul concursului *Magazin istoric*, ediția 1975.

După cum am precizat și în numerele anterioare (condițiile și lista premiilor au fost publicate în nr. 7/1975), *răspunsurile, foarte concise indicînd numai elementele cerute de întrebare*, fără nici un adaos, scrise de preferință pe o singură față a foii de hîrtie, *împreună cu taloanele de participare* 1, 2 și 3*, se vor trimite — toate în același plic — pe următoarea adresă: revista *Magazin istoric* căsuța poștală 702, București, cu mențiunea *pentru concurs*. Cititorii care vor indica mai multe variante de răspunsuri vor trebui să trimită tot atîtea taloane. Nu se iau în considerație decît taloanele tipărite în paginile revistei. Termenul ultim de expediere a scrisorilor este 25 OCTOMBRIE a.c., data poștei (și nu 15 octombrie cum, din eroare, a apărut în numărul trecut). Răspunsurile sosite după 25 OCTOMBRIE nu se vor lua în considerare.

SERIA A III-A DE ÎNTREBĂRI

1. La 7 octombrie 1857, la Iași, în fața Divanului ad-hoc al Moldovei, unul din militanții neobosiți pentru Unire, sintetiza astfel gîndurile și vrerea poporului: „Dorința cea mai mare, cea mai generală, aceea hotărîtă de toate generațiile trecute, aceea care este sufletul generației actuale, aceea care, împlinită, va face fericirea generațiilor viitoare, este Unirea Principatelor într-un singur stat".

Cui aparțineau aceste cuvinte? (1973)

2. Domnitorul Radu cel Mare (1495-1508), pentru a-și asigura colaborarea boierilor Craiovești, a creat pentru aceștia o instituție anume, consfințind astfel atotputernicia lor în provincia din dreapta Oltului.

Cum s-a numit această instituție? (1970)

3. În septembrie 1443, Iancu de Hunedoara, în fruntea unei oștiri de 25 000 oameni a pornit într-o memorabilă campanie antiotomană.

Sub ce denumire este cunoscută această campanie? (1972)

4. Cum se intitula documentul programatic lansat la sfîrșitul lunii ianuarie 1945 de către Frontul Național Democrat? (1970)

5. Istoricul francez Ubicini, cel care în 1858 a tipărit la Paris volumul **La question des Principautés devant l'Europe**, din care revista noastră a publicat cîteva documente, a fost și un cunoscut gazetar parizian susținător, alături de Edgar Quinet, Leon Plée, Paul Bataillard, al drepturilor Principatelor dunărene.

Numiți două dintre periodicele franceze la care a colaborat Ubicini. (1971)

6. Doi cărturari din „secolul lui Pericle" — unul autor al primei lucrări cuprinzînd elemente de critică istorică, al doilea — întemeietor al criticii istorice sînt socotiți... inventatorii istoriei.

Indicați numele lor. (1975)

7. În ianuarie 1922, deputatul Gheorghe Tănase, membru al Comitetului Executiv al P.C.R., demascînd politica antipopulară și îndeosebi antimuncitorească a guvernelor burgheze declara: „Încrederea noastră merge la un singur guvern: la guvernul izvorît din conștiința maselor muncitoare socialiste...".

Cum numea Gh. Tănase acest guvern în discursul său? (1972)

8. Care a fost organul de presă editat de Frontul studențesc democrat, de la a cărui înființare s-au împlinit anul acesta 40 ani? (1975)

9. Lucrările cercetătorilor de specialitate consemnează numele a trei români participanți la războiul de secesiune din America. Un document din iunie 1866 amintește numele unui al patrulea, menționînd că „e bărbatul care în resbelul Americii a dat dovadă de bravură sub Lincoln, noul Washington".

Despre cine este vorba? (1970)

10. Un tragic episod, început în mai 1212, a fost numit de un cronicar englez „o greșeală de necrezut a istoriei".

Despre ce episod este vorba? (1972)

11. La ce conferință a conducătorilor U.R.S.S., S.U.A., Angliei, s-a vorbit prima oară despre capitularea necondiționată a Germaniei, Italiei și Japoniei în cel de-al doilea război mondial? (1974)

12. O mare parte din perioada de trecere la feudalism e acoperită de cultura care poartă numele unei localități din jud. Ilfov.

Despre ce localitate este vorba? (1969)

13. În timpul domniei lui Al. I. Cuza, au fost înființate cele dintîi agenții diplomatice ale României moderne.

Unde au fost create primele două? (1973)

14. Cîte colonii și municipii au fost organizate pe teritoriul Daciei în timpul stăpînirii romane? (1971)

15. În 1582, ieromonahul Lavrentie scotea de sub teascurile tiparniței de la Plumbuita prima carte tipărită la București.

Știți cît timp a durat procesul de tipărire a cărții, după însăși declarația acestui prim tipograf bucureștean? (1972)

16. La 19/31 octombrie 1869, a avut loc inaugurarea primei linii ferate din România, pe traseul București-Giurgiu.

Cum s-au numit cele două garnituri inaugurale? (1970)

17. Care dintre cele trei orașe grecești din antichitate de pe litoralul Dobrogei noastre actuale a fost denumit „Metropola pontului stîng"? (1971)

18. La 23 martie 1859, Vasile Alecsandri se întîlnea la Torino cu Camillo Cavour, care-i declara: „Unirea Principatelor și consultarea votului poporului reprezintă începutul unei ere noi în sistemul politic al Europei". În continuare, el își exprima convingerea că marea realizare a poporului român pregătea și împlinirea aspirațiilor poporului italian.

La ce se referea Cavour? (1972)

19. Lui Dionisie Scitul, originar din Dobrogea, îi aparține introducerea unui criteriu de numărătoare a anilor folosit astăzi de majoritatea statelor lumii.

Cum se intitulează acest sistem cronologic? (1969)

20. Într-un tablou de A. Lesser este înfățișat un mare savant polonez (sec. XV - XVI) care, în ultima zi a vieții, a avut bucuria să primească cel dintîi exemplar al cărții sale fundamentale.

Care era numele savantului? (1973)

21. Ziua de 24 august a anului 79 e.n. va rămîne legată de unul dintre cele mai zguduitoare cataclisme naturale din istoria omenirii. Printre victime s-a numărat atunci și un neobosit cercetător antic — Pliniu cel Bătrîn — care intenționase să studieze acest fenomen.

La ce ne referim? (1973)

* Talonul se află în p. 63.

(Continuare în p. 63)

SFÎRȘITUL ȚARISMULUI

M. KASVINOV

Primul război mondial nu era şi primul război pe care îl ducea şi-l pierdea Nicolae II. La 27 ianuarie/9 februarie 1904, flota japoneză a atacat prin surprindere fortăreaţa Port-Arthur, pricinuind serioase pierderi flotei ruseşti aflate în rada portului. Aşa a început războiul ruso-japonez (1904-1905). Întrebat asupra urmărilor acestei înfrîngeri, Nicolae II răspundea cu nepăsare: „În general, privesc la toate astea ca la o pişcătură de purice". Aşa cum, dealtfel, privea întregul război, pentru care ţara nu era deloc pregătită. „Pişcătura de purice", care a durat 19 luni, avea să coste poporul rus 400 000 morţi, răniţi, bolnavi şi prizonieri şi 2,5 miliarde ruble aur. În timp ce războiul făcea ravagii, ţarul se dedica unei vechi pasiuni: vînătoarea de ciori. „Astăzi am omorît o cioară"... „Am ucis două ciori"... „M-am plimbat cu bicicleta; din mers am împuşcat o cioară"... „M-am plimbat cu mama, am căutat ciuperci, am omorît trei ciori"... „M-am plimbat mult — cinci ciori", iată cîteva însemnări din jurnalul său intim din acea epocă.

În ianuarie 1905, Lenin nota în legătură cu războiul ruso-japonez: „Căderea Port-Arthurului constituie unul din cele mai importante bilanţuri istorice ale crimelor ţarismului, care au început să iasă la iveală încă de la începutul războiului şi a căror dezvăluire capătă acum o amploare şi mai mare şi devine tot mai nestăvilită. [...] Forţa militară a Rusiei absolutiste s-a dovedit a fi o simplă amăgire [...]. Nu poporul rus, ci absolutismul rus a început acest război colonial, care s-a transformat într-un război între lumea burgheză veche şi cea nouă. Nu poporul rus, ci absolutismul a ajuns la o înfrîngere ruşinoasă. Poporul rus a avut de cîştigat de pe urma înfrîngerii absolutismului. Capitularea Port-Arthurului este prologul capitulării ţarismului".

După încheierea Tratatului de pace cu japonezii, în septembrie 1905, guvernul ţarist a intensificat măsurile de reprimare a forţelor democratice, aflate în plină revoluţie burghezo-democratică. Printre altele, a intrat în funcţie „ruleta morţii", cum avea să numească primul ministru Witte actele de cruzime săvîrşite din ordinul suveranului. La începutul lui ianuarie 1906, pe calea ferată siberiană, porneau, din direcţii opuse spre a se întîlni în acelaşi punct, două detaşamente de represiune cu scopul „curăţirii" acestei importante rute aflate în mîinile soldaţilor revoluţionari. Urcaţi în vagoane la o staţie, cei făcuţi prizonieri erau condamnaţi la moarte la gara următoare. Numai în primele zece şedinţe, tribunalul instituit în tren a pronunţat 77 pedepse cu moartea (toate executate) şi 33 cu închisoarea pe viaţă. Teroarea s-a întins în întreaga ţară. „Şi în continuare să se acţioneze fără indulgenţă", a fost rezoluţia imperială pe un raport despre înăbuşirea mişcărilor greviste în centrele industriale ale ţării. Sau: „Cei arestaţi să fie spînzuraţi". Cînd erau ucişi numai cîteva zeci de

oameni, suveranul nota nesatisfăcut: „Din păcate, prea puțini". Însuși primul ministru Witte avea să îl numească pe Nicolae II „un cîrmuitor fără inimă", a cărui domnie „se caracterizează prin curgere continuă de sînge, mai mult sau mai puțin nevinovat". La 11 ani distanță, Nicolae II ar fi procedat la fel de crud, dar nu se mai putea.

Sîntem în iulie 1917. De aproape patru luni Rusia nu mai are țar. Sub presiunea revoluției burghezo-democratice din februarie, Nicolae II a abdicat la 15 martie, iar fratele său Mihail a renunțat la coroană în numai opt ore. Familia imperială se află sub arest la Palatul Aleksandrovski de la Țarskoe Selo. În țară este o situație politică instabilă, caracterizată prin dualismul puterii: dictatura burgheziei, exercitată prin guvernul provizoriu în frunte cu prințul G. E. Lvov și dictatura democrat-revoluționară a proletariatului și țărănimii, exercitată prin Sovietele de deputați ai muncitorilor și soldaților. A. F. Kerenski, însărcinat de guvernul provizoriu cu paza familiei imperiale, încearcă să organizeze expedierea țarului peste graniță, dar nu izbutește[1].

La 3-4 /16-17 iulie, la Petrograd, puternica demonstrație sub lozinca „Toată puterea în mîinile Sovietelor", la care participă 500 000 persoane, este reprimată cu cruzime de burghezie. Bolșevicii sînt nevoiți să se retragă în ilegalitate, iar Sovietele, la a căror conducere se află acum socialiștii-revoluționari și menșevicii, devin o anexă a guvernului. Etapa dezvoltării pașnice a revoluției ia sfîrșit. Evenimentele continuă să se precipite. Guvernul provizoriu încearcă să folosească triumful vremelnic din iulie 1917 pentru instituirea unei dictaturi militare, idee cu care burghezia cocheta încă din primele zile ale revoluției din februarie. În legătură cu persoana desemnată a fi dictator, părerile sînt împărțite, șanse sporite pare să aibă însă Kornilov. În acest timp, Kerenski, devenit la 21 iulie prim-ministru al guvernului, continuă să-i viziteze pe arestații de la Țarskoe Selo.

Florentina DOLGHIN

În exil la Tobolsk

În ziua de 9 august, Kerenski vine cu automobilul la Palatul Aleksandrovski. Urcă pe scara principală în apartamentele familiei imperiale, se așază pe un divănaș cu fostul țar și, după întrebările referitoare la sănătatea fiecăruia, îl anunță:

— Știți, Nicolae Aleksandrovici, va trebui să plecați de aici împreună cu familia.

— De ce?

— Așa a hotărît ieri guvernul. Credeți-mă, nu vă dorim decît binele. Acum, mutarea nu înseamnă decît mai multă siguranță.

— Dar unde să plecăm, Aleksandr Feodorovici?

— Iertați-mă, deocamdată nu vă pot spune...

— Aș vrea în Crimeea, la Livadia...

— Să nu anticipăm. O să vi se comunice mai tîrziu destinația.

După o scurtă pauză Kerenski adaugă:

— Dacă, în principiu, nu aveți nimic contra, v-aș ruga să începeți deja să împachetați.

Și după alte cîteva clipe:

— Nu există nici un fel de restricții. Puteți să luați cîte lucruri vreți. La fel și însoțitorii vi-i puteți alege după cum doriți.

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 6, 7, 8/1975.

Kerenski caută o soluție...

La Palatul Aleksandrovski, zarva din primăvară s-a potolit. Se pare că, treptat, totul reintră în normal. Numai un fierăstrău scîrțîie monoton lîngă o stivă de lemne dintr-un colț al parcului. Nicolae taie lemne. E una din plăcerile lui. S-ar putea crede că și-a recăpătat echilibrul sufletesc.

Tobolskul, ca viitor loc de exil pentru Nicolae și familia sa, a fost menționat pentru prima oară pe la mijlocul lunii iunie, în cadrul unei ședințe a guvernului provizoriu, de către A. F. Kerenski. „Cauza care a determinat guvernul să mute familia [țarului] la Tobolsk — scrie el mai tîrziu — a fost lupta tot mai deschisă cu bolșevicii... Țarskoe Selo era pentru guvernul provizoriu punctul cel mai nevralgic... Ei [bolșevicii] desfășurau o propagandă susținută în rîndurile soldaților care asigurau paza la Țarskoe și îi demoralizau. Mergînd acolo, aflam de dezordinile petrecute și trebuia să reacționez, recurgînd uneori la expresii tari. Soldații erau extrem de suspicioși.

Conform unei vechi tradiții a palatului, ofițerul de serviciu primea din pivnița țarului, o jumătate de sticlă de vin. Aflînd despre acest lucru, soldații au făcut scandal. Neatenția unui șofer care a deteriorat cu automobilul gardul parcului a stîrnit bănuiala printre soldați că se pregătește o tentativă de evadare a țarului. Toate acestea... ne-au privat de o forță reală — garnizoana de la Țarskoe Selo, în care vedeam un sprijin împotriva Petrogradului, deja răzvrătit".

Pregătind împotriva clasei muncitoare noi masacre, ca o continuare a represaliilor din iulie, guvernul provizoriu se grăbește să-i scoată pe Romanovi din epicentrul luptei, pentru ca în iureșul încleștării să nu fie loviți și ei.

În această situație se naște ideea „de a căuta pentru familia țarului un alt loc de exil, iar rezolvarea acestei probleme mi-a fost încredințată mie — relatează Kerenski. Drept care am început să caut o soluție. Mai întîi am intenționat să-i duc undeva în centrul Rusiei; m-am gîndit la moșiile lui Mihail Aleksandrovici sau Nicolae Mihailovici[2]. Dar am constatat că îmi este imposibil

[2] Marele duce Nicolae Mihailovici, unchiul țarului.

să fac acest lucru. Transportarea ţarului spre aceste locuri prin Rusia muncitoresc-ţărănească era de neconceput. La fel era şi mutarea în sud. Acolo locuiau deja Maria Feodorovna[1] şi cîţiva din marii duci, iar în legătură cu asta existau deja unele încurcături. În cele din urmă m-am oprit asupra Tobolskului, despre care le-am vorbit miniştrilor. Poziţia geografică a oraşului, determinată de distanţa mare de centru, mă îndreptăţea să cred că acolo nu vor avea loc răzvrătiri spontane. În plus, ştiam că la Tobolsk exista o casă bună, a guvernatorului. La ea m-am şi oprit. Îmi aduc aminte că am trimis la Tobolsk o comisie din care făceau parte, mi se pare, Verşinin şi Makarov, ca să clarifice situaţia. Ei s-au întors cu veşti bune".

La această alegere contribuie şi arhiepiscopul Germogen. În tinereţe fusese ofiţer de gardă, tovarăş de regiment şi de chefuri al lui Nicolae, mai tîrziu, devenise prieten şi adept al lui Rasputin, căruia îi datora în mare măsură cariera lui ecleziastică. Rasputin a dispărut, dar afacerile lui Germogen continuă să prospere: încă în timpul revoluţiei din februarie, el este numit episcop la Tobolsk. Arhiepiscopul urmăreşte cu multă atenţie, de acolo, din Siberia, desfăşurarea evenimentelor din jurul Palatului Aleksandrovski. Iar cînd află că guvernul dezbate problema alegerii unei noi reşedinţe pentru fostul ţar, vine la Petrograd şi îi spune lui Kerenski: dacă Romanovii trebuie mutaţi în altă parte, cel mai bine e la Tobolsk sub protecţia arhiepiscopală a lui, a lui Germogen.

În oraş predomină negustorii şi funcţionarii. Atît în Tobolsk, cît şi în împrejurimile lui există un numeros cler promonarhic. În fruntea acestei forţe obscurantiste se află neobositul Germogen. Cea mai apropiată gară — Tiumen — este la circa 300 verste. Vara, legătura între ea şi Tobolsk se face pe rîu, cu vaporul, iar iarna, cu sania.

[1] Mama ţarului Nicolae II.

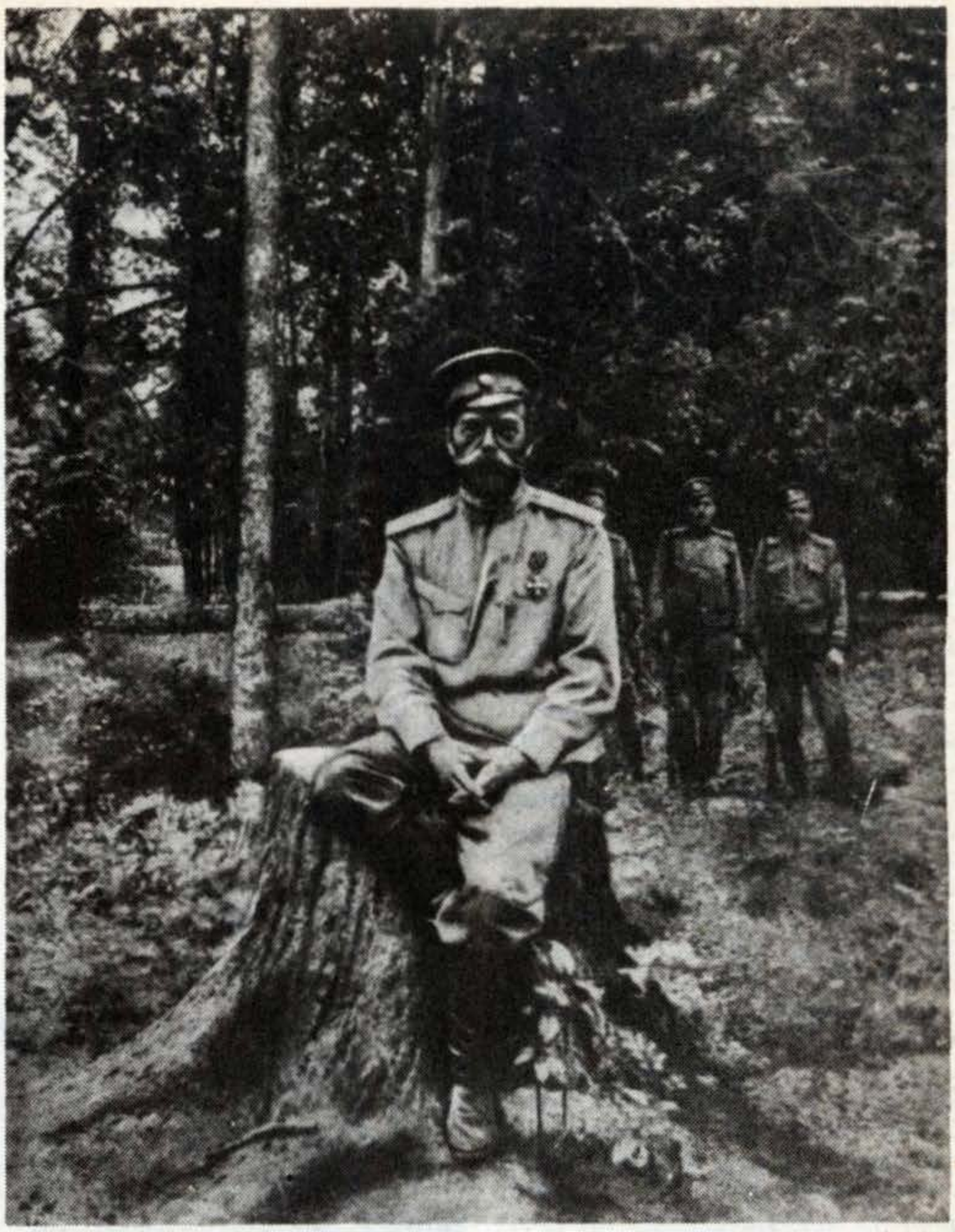

Nicolae II în parcul Palatului Aleksandrovski de la Ţarskoe Selo, unde şi-a petrecut cele cinci luni de „arest la domiciliu"

Aşezat în mijlocul dezolantei întinderi a taigalei, printre mlaştini, oraşul pare izolat de restul ţării, rupt de lume. De fapt, însă, dacă privim atent, de acolo porneşte un drum fluvial direct pe Irtîş şi Obi, spre ocean. Iar iarna — pe drumuri de sănii bine bătătorite se ajunge destul de repede în principalele oraşe siberiene... La Tobolsk se poate trăi liniştit, iar dacă exilaţii ar vrea să evadeze o pot face fără prea mare greutate şi risc.

Oraşul avea de mult faima de loc al deznădejdii, transformat de ţarism în popas spre Siberia Orientală pentru mii de luptători revoluţionari. Kerenski consideră că poporul n-are să obiecteze împotriva exilării Romanovilor într-un asemenea loc.

...şi ţine o lecţie de morală

După ce îl anunţă pe Nicolae, la 9 august, despre apropiata plecare, Kerenski se duce la comandamentul trupelor de la Ţarskoe Selo. Acolo au fost convocaţi de dimineaţă membri ai Sovietului orăşenesc, colonelul Kobîlinski, cîţiva ofiţeri şi subofiţeri din regimentele dislocate la Ţarskoe Selo, între care şi preşedintele comitetului soldaţilor din garnizoană — sublocotenentul Efimov. „Înainte de a vă spune ce am de spus — se adresează Kerenski celor prezenţi — vreau să-mi daţi cuvîntul dv. că tot ceea ce se va întîmpla curînd şi ceea ce va trebui să stabilim acum, va rămîne deocamdată între noi, strict secret". După ce i se dau toate

asigurările, îi anunţă pe cei de faţă că, potrivit hotărîrii guvernului, familia ţarului va fi mutată la Tobolsk. În acest scop, trebuie să stabilească în comun modul de realizare a deciziei luate.

În cursul consfătuirii se întocmeşte planul. Trebuie formate două trenuri: unul pentru familie şi însoţitorii apropiaţi, altul pentru ceilalţi, inclusiv paza. Efectivul detaşamentului militar (al batalionului — fixat pentru escortă) este de circa 350 oameni. Soldaţii şi cei şase ofiţeri urmează să fie puşi la dispoziţie de Regimentele de gardă 1, 2 şi 4 dislocate în jurul palatului. Comandant al detaşamentului are să fie colonelul Evgheni Stepanovici Kobîlinski. El este subordonat celor ce răspund de expediţie: deputatul în Dumă V.A. Verşinin şi locţiitorul comisarului guvernamental din Ministerul Curţii (prieten personal al primului ministru), inginerul P.M. Makarov — împuterniciţi speciali ai guvernului care au vizitat nu demult Tobolskul.

La 12 august, detaşamentul de pază este format. Soldaţii — unu şi unu. Toţi cavaleri ai Ordinului Sf. Gheorghe, care au luptat pe front aproape trei ani. La indicaţia primului ministru, primesc tunici, mantale şi arme noi. Detaşamentul este scos, pe plutoane, pe poligonul de instrucţie; primul ministru trece în revistă rîndurile de ostaşi şi este mulţumit. La sfîrşit el declară în faţa frontului că, în timpul apropiatei călătorii, ofiţerilor şi soldaţilor li se vor plăti indemnizaţii sporite şi gratificaţii.

În timp ce soldaţii sînt echipaţi şi înarmaţi, Nicolae îşi alege însoţitorii. Nu toţi acceptă invitaţia. De pildă, fostul general din suita imperială Narîşkin cere 24 ore de gîndire şi după aceea nu mai apare. La fel procedează şi alţi cîţiva. Dar mulţi, cam patruzeci la număr, acceptă să împartă exilul cu Nicolae. Printre ei se află generalul-adjutant I.L. Tatişcev, mareşalul-şef al Curţii V. A. Dolgorukov, fräuleine şi slujnice; profesorii-preceptori ai ţareviciului. Din grup fac parte şi doi medici — medicul Curţii imperiale, E.S. Botkin, şi medicul ţareviciului V. N. Derevenko. Pentru a-i servi pe cei şapte membri ai familiei sînt luaţi: 6 lachei, 8 servitori (dintre care 5 pentru prinţul moştenitor), 3 bucătari, 3 cameriste, un copist, un garderobier şi un pivnicer.

Plecarea e fixată pentru zorii zilei de 14 august.

În ajun, la Ţarskoe Selo vine Kerenski. După ce îi dă dispoziţii lui Kobîlinski să scoată pe terenul din faţa palatului corpul de pază, trece încă o dată de-a lungul frontului, îi cercetează pe soldaţi şi, cu o atitudine afectată, le adresează un cuvînt de rămas bun, în care spune printre altele: „Soldaţi, ţineţi minte! Să nu loveşti pe cel căzut. Purtaţi-vă respectuos, nu fiţi bădărani. Nu uitaţi că acesta este fostul împărat. Atît el, cît şi familia lui nu trebuie să ducă lipsă de nimic".

După această lecţie de morală, primul ministru începe să controleze în ce măsură convoiul este pregătit de drum. Atunci constată că muncitorii, aflînd ce destinaţie au trenurile, refuză să dea locomotive. Cu chiu cu vai, cu ajutorul lui Verşinin şi Makarov, prim ministrul îi convinge pe feroviari să-i execute dispoziţia. În felul acesta, locomotivele sînt scoase din depou. Apoi Kerenski încredinţează lui Verşinin şi Makarov nişte instrucţiuni întocmite şi scrise chiar de mîna lui, privind modul în care urmează să fie tratată familia ţarului, cu indicaţii amănunţite referitoare la felul de viaţă şi de hrană, mergînd pînă la enumerarea felurilor de bucate recomandate[1].

În seara zilei de 13 august, Kerenski vine din nou la palat. De data aceasta aduce cu el pe Mihail Romanov. „Întîlnirea dintre fraţi are loc în prezenţa lui Kerenski... Nicolae şi Mihail nu s-au văzut din timpul loviturii de stat şi acum nu pot fi siguri dacă au să se mai revadă vreodată, scrie autoarea Marie Kleinmichel. Stau unul în faţa celuilalt... dezorientaţi, neştiind ce să facă, mutîndu-se de pe un picior pe altul, strîngîndu-şi mîinile".

Imediat după plecarea lui Mihail, Kerenski caută să profite de starea de spirit a lui Nicolae ca să-i aducă la cunoştinţă amănuntul esenţial cu privire la apropiata plecare.

— Nicolae Aleksandrovici, i se adresează el — acum pot şi trebuie să vă spun că guvernul meu a hotărît să vă trimită la Tobolsk. Dumneavoastră şi familia dumneavoastră vă veţi instala acolo în condiţii confortabile, în fosta reşedinţă a guvernatorului. Credeţi-mă, vă veţi simţi bine; în plus, veţi scăpa de ameninţări şi jigniri. Nu fiţi îngrijorat!

Privindu-l cu ochi obosiţi, aproape indiferenţi, Nicolae îi răspunde:

— Nu sînt îngrijorat. Avem încredere în dv. De vreme ce spuneţi că este necesar, sînt convins că aşa este. Avem încredere în dv., repetă el.

În ziua de 14 august, la ora 5 dimineaţa, trenurile sînt trase în gară.

După cinci luni de „arest la domiciliu", cei şapte membri ai familiei imperiale ies însoţiţi de Kerenski prin uşa principală a Palatului Aleksandrovski, se urcă în două automobile şi, escortaţi de dragonii din Regimentul 3 baltic, pornesc spre gară. În urma familiei vine şi Kerenski.

În drum spre gară, pe un teren viran, se înghesuie curtenii, însoţindu-i cu privirea pe foştii stăpîni.

La peron sînt trase două garnituri de tren. La invitaţia lui Kerenski, Romanovii coboară din automobile şi se îndreaptă spre vagoane. Apoi el dă dispoziţii să înceapă urcarea în tren. „Aleksandra Feodorovna a urcat anevoie scara vagonului şi imediat s-a prăbuşit, cu toată greutatea corpului, pe platformă, scrie mai tîrziu fosta domnişoară de onoare Sophie Buxhoevden. Kerenski a sărit iute pe platformă şi i-a ajutat să se ridice, a condus-o în compartiment, i-a sărutat mîna şi i-a spus: „La revedere, Maiestatea voastră — după cum vedeţi, cînd mă adresez dv. prefer să folosesc vechiul titlu", îşi aminteşte aceeaşi autoare. Cînd se veri-

---

[1] O copie după aceste instrucţiuni alcătuite de Kerenski a fost descoperită la 7 septembrie 1918, în clădirea Băncii din Voljsko-Kamsk (unde şi-a avut un timp sediul Sovietul din Ural). Kerenski formulase aici şi dispoziţii privind „felurile de mîncare permise familiei ţariste", inclusiv precizarea că familia imperială „trebuie de aici înainte să renunţe la consumarea de gustări calde".

Carnea de tun devine din ce în ce mai fragedă: copilandri trimiși pe front de guvernul provizoriu

În ciuda jandarmilor care-i păzesc, soldații ruși spun un **nu** *hotărît războiului imperialist*

fică listele, se constată că nu toate slugile sînt prezente. „Kerenski se agită ca un nebun, ba ordonînd ca trenul să plece, ba contramandînd ordinul", scrie Buxhoevden. În cele din urmă, la ora 6 și 10 minute pornește la drum primul tren: în vagonul de dormit pentru linii internaționale se află familia lui Nicolae și o parte din suită, iar în celelalte opt vagoane — o parte din personalul de serviciu și paza (pușcași din Regimentul 1). Pornește apoi și cea de-a doua garnitură. În cele zece vagoane ale ei se află restul suitei, servitorii și paza (pușcași din Regimentele 2 și 4) și bagajele.

Trenul fostului țar călătorește sub pavilion japonez. Pe vagonul de dormit, în care patru compartimente din mijloc sînt ocupate de familie — scrie: „Crucea roșie japoneză". Garniturile circulă cu viteză maximă, evitînd opririle în orașe și în gările mari. De la Petrograd s-a dat ordin ca, la apropierea acestui tren, nodurile de cale ferată să fie înconjurate de unități militare, iar călătorii din gări și de pe peroane să fie îndepărtați. Trenul oprește cîte puțin în halte și pentru mai mult timp în cîmp deschis, unde membrii fostei familii imperiale, însoțiți de Verșinin și Makarov, pot coborî uneori să se dezmorțească. Ceilalți n-au voie să părăsească vagonul.

În general totul merge bine, dacă facem abstracție de două incidente care au loc în stația Zvanka și Perm. În prima gară feroviarii, iar în cea de-a doua reprezentanți ai Sovietului local cer prezentarea actelor călătorilor și bagajelor. Și într-un loc și în celălalt, Verșinin și Makarov izbutesc să producă impresie cu mandatele lor de comisari semnate de primul ministru. În felul acesta garniturile sînt lăsate să plece.

În tihnita casă a guvernatorului

La 17 august, spre seară, cele două trenuri ajung, la un interval de 30 minute unul de altul, în Gara Tiumen. Cu mașinile trimise la gară de Duma orășenească, comisarii transportă familia la debarcaderul rîului Tura. Acolo, sînt ancorate două vapoare de pasageri: „Rus", „Kormileț" și un remorcher — „Tiumen". Romanovii urcă la bordul lui „Rus"; suita — pe „Kormileț"; bagajele și celelalte lucruri care urmează familia sînt încărcate pe „Tiumen". În zorii zilei, încărcarea vaselor se termină, convoiul se îndreaptă spre mijlocul rîului și pornește spre Tobolsk.

În ziua aceea, Nicolae notează în jurnalul său: „Alix, Aleksei și cu mine avem cîte o cabină inconfortabilă".

La orizont se ivește, venind parcă în întîmpinarea vaselor, satul Pokrovskoe, locul de baștină al lui Rasputin. Romanovii privesc cu luare aminte o casă mare, albă, care se detașează dintre îzbele înnegrite. Stăpînindu-și cu greu plînsul, Aleksandra Feodorovna spune fräuleinelor de lîngă ea: „Aici a locuit scumpul nostru Grigori Efimovici. Aici, în acest rîu, a pescuit. Vă amintiți că ne trimitea pește proaspăt la Țarskoe Selo. Fie-i țărîna ușoară, sărmanul de el. A lui va fi împărăția cerurilor".

În după-amiaza zilei de 19 august, caravana ajunge la Tobolsk. Casa destinată Romanovilor se află încă în reparație, așa încît ei trebuie să locuiască cîteva zile în cabinele vapoarelor. În cele din

urmă, cînd atmosfera devine cam plicticoasă, comisarii guvernamentali organizează pentru cei de sub tutela lor o călătorie în sus pe Tobol la o mănăstire. Romanovii vizitează chiliile și asistă la slujba religioasă.

La 26 august, în fața a mii de locuitori ai Tobolskului adunați pe mal, începe debarcarea. De pe podeaua debarcaderului, cortegiul pornește în sus, spre oraș. În frunte se află capul familiei. El merge calm, chiar sigur de sine, menținîndu-și prestanța. Numai zvîcnetul nervos al umărului este mai vizibil decît înainte, ca și expresia de oboseală din privire. Poartă o tunică de ofițer de culoare kaki, cu epoleți de colonel, lucrați din fir de aur, și pantaloni de călărie, cu aceeași croială militară, vîrîți ca o armonică în niște cizme de box.

În spatele lui merge cu pas ușor, aproape țopăind, un băiat îngrijit îmbrăcat, proaspăt tuns și destul de bine dezvoltat. O față prea palidă pentru un adolescent, ochi mari care lunecă plini de curiozitate pe tot ceea ce îl înconjură și aceeași uniformă de ofițer ca a tatălui său: tunică cu galoane din fir de aur, pantaloni de călărie și cizme de box, foarte bine lustruite.

În urma băiatului, într-un faeton cu arcuri, vine mama lui; același profil cunoscut de Rusia și de întreaga lume, dar și mai ascuțit ca de obicei: aroganță, tristețe și un dispreț suveran față de tot ce cade sub privirea-i inexpresivă.

În spatele trăsurii, agitîndu-se și înghesuindu-se una într-alta, merg cu pași mărunți, în fustele lungi de șeviot, cele patru prințese: toate poartă pulovere groase, confecționate identic, iar în mînă au genți absolut la fel. Maria este drăgălașă. Celelalte trei par aproape șterse.

Iar mai departe, într-o cavalcadă pestriță, urmează suita și slugile. Prinți și fräuleine. Contese și baronese. Valeți și dădace. Slugile perechii imperiale, slugile fetelor și băiatului, slugile suitei și slugile slugilor.

Bagajele n-au fost încă descărcate. Sînt împrăștiate pe toate cele trei vapoare — o încărcătură imensă, cuprinzînd chiar și garnituri de mobilă din palatele de la Țarskoe Selo. Deocamdată, însă, suita și servitorii cară în mînă ce e mai ușor.

Pînă în cincizeci de oameni îl urmează de bunăvoie în surghiun pe fostul împărat. Dealtfel, toți exilații benevoli au primit asigurarea fermă din partea generalului Tatișcev și a colonelului Kobîlinski că vor primi salariul corespunzător, la datele fixate.

Cortegiul se apropie de o clădire cu un etaj, oprindu-se lîngă fațada proaspăt zugrăvită. Toți, în afară de Aleksandra Feodorovna, care nu vrea să se uite la nimic, cercetează casa de sus pînă jos. Nicolae se întoarce spre Dolgorukov.

— Cine a locuit aici, prințe?

— Guvernatorul, Maiestatea voastră.

— Cine anume?... — mai întreabă Nicolae, încruntîndu-se, într-un efort de a-și aminti ceva sau pe cineva.

— Ordovski-Tanaevski...

— Și unde este acum?

— Se spune că a plecat undeva... Încă în martie a plecat de aici, adică a fugit. Și nimeni nu știe unde este, ce s-a întîmplat cu el.

— Ciudat... Nu-mi pot aminti să-l fi primit vreodată. Mi l-o fi prezentat oare cineva?... E oare cu putință să nu fi fost niciodată la mine?

La intrare, Nicolae cu fruntea încă încruntată și încercînd să-și amintească ceva, lasă pe soție, pe fiu și pe fiice să treacă înainte, după care pășește și el pragul.

Casa este de piatră, are balcon de lemn și grădină. Tot conacul, împreună cu construcțiile auxiliare și grădina, este împrejmuit cu un gard din scînduri subțiri. La anumite intervale ale gardului și lîngă porți se află gherete pentru santinele.

Parterul și etajul au 18 încăperi. Există instalație electrică și conductă de apă. Familia se instalează la etaj, unde se află un cabinet pentru Nicolae, o cameră pentru Aleksei, patru camere pentru femei, un salon și o sufragerie.

Camerele de la etaj sînt splendid mobilate: cîte ceva a rămas de la guvernator, iar multe lucruri au fost aduse de la Țarskoe Selo. Divanuri scumpe, fotolii și taburete, covoare și gobelinuri, draperii de mătase și catifea, perdele la ferestre și uși. Și pe acest fundal — livrelele și ceaprazurile aurite ale lacheilor care se foiesc între parter și etaj.

Sus, este relativ spațios; parterul, însă, rezervat personalului de serviciu și unei părți din pază, este ticsit de oameni. Mai există demisolul, unde se află bucătăria și cămările și unde este și mai rău. Deoarece casa guvernatorului e neîncăpătoare, cîțiva curteni și o parte din servitori se instalează într-o casă de vizavi tot cu un etaj, care aparține negustorului Kornilov. Tot acolo, pe partea opusă a străzii, se stabilesc cei doi comisari guvernamentali și Kobîlinski.

Starea de spirit a locatarilor casei guvernatorului este, în general, bună. Chiar dacă sînt sub pază, e suportabil. Au căldură, confort, liniște. Calmul și firescul iau locul stării de tensiune alarmantă de la Palatul Aleksandrovski. Comisarii sînt amabili și prevenitori. Kobîlinski e plin de atenție și grijă. Ziua, toată familia în grupuri străbate strada și bulevardul, ca să meargă la slujba de la biserica Acoperămîntul Maicii Domnului, aflată în apropiere. De la aceeași biserică este luat ca duhovnic al familiei părintele Aleksei Beleaev, recomandat de arhiepiscopul Germogen. Seara, preotul stă, încrucișîndu-și fericit brațele, în salon, puternic impresionat de ascensiunea lui, la care niciodată nu s-ar fi gîndit; stă de vorbă cînd cu fostul împărat, cînd cu fosta împărătească, este onorat cu zîmbete încurajatoare, povestește într-una, spune cîte ceva în șoaptă, dă lămuriri... Tot seara, dau fuga în vizită, din casa de peste drum, cea a lui Kornilov, și curtenii venind să ia ceaiul împreună cu înălțimile lor, să joace bezic[1] sau trictrac[2], ori pur și simplu să bîrfească despre una și alta, să șoptească la ureche stăpînilor cîte un zvon interesant.

---

[1] Joc de cărți.
[2] Joc vechi de table.

● **PENTRU PRIETENIE, ÎNȚELEGERE ȘI COLABORARE.**

Editura Politică, București, 1975, 516 pp., 20 lei: *volumul încorporează cronologic relatarea desfășurării vizitelor oficiale ale președintelui* **Nicolae Ceaușescu** *și ale tovarășei* **Elena Ceaușescu** *în Japonia, Filipine, Pakistan, Iordania și Tunisia, precum și a vizitelor de prietenie ale șefului statului român în Republica Arabă Siriană și Republica Arabă Egipt, prestigioase și deosebit de fructuoase manifestări ale politicii externe a țării noastre, urmărite cu profund interes și satisfacție de întregul nostru popor, de opinia publică internațională, ca mărturii noi ale prezenței active, ale rolului deosebit de dinamic al României socialiste pe arena mondială.*

● **DICȚIONAR POLITIC.**

Editura Politică, București, 1975, 664 pp., 35 lei: *elaborat de către un colectiv de cadre didactice și cercetători de la Academia „Ștefan Gheorghiu", volumul — prima lucrare de acest gen editată în țara noastră — cuprinde circa 1 700 articole consacrate unor noțiuni, categorii, concepte, din sfera teoriei și acțiunii politice, din aria realităților social-politice românești și internaționale.*

● **Elena Busuioc — CERAMICA DE UZ COMUN NESMĂLȚUITĂ DIN MOLDOVA.**

Editura Academiei R.S.R., București, 1975, 88 pp., 29 lei: *cercetarea evoluției unui străvechi meșteșug românesc, olăritul, în condițiile social-economice ale evului mediu (sec. XIV până la mijlocul sec. XVI).*

● **Mareșal F. Foch — PRINCIPIILE RĂZBOIULUI. CONDUCEREA RĂZBOIULUI.**

Traducere din limba franceză de **Nicolae T. Popescu,** *cuvînt înainte de general-maior (rez.) dr.* **I. Cupșa,** Editura Militară, București, 1975, 234 pp., 7,75 lei: *scrierile teoretice ale reputatului comandant militar francez (1851-1929) din ale cărui memorii, necunoscute în țara noastră,* Magazin istoric *publică, începînd cu acest număr, cîteva fragmente.*

● **Dr. Dumitru Mureșan — CONCEPȚIA ECONOMICĂ A LUI ȘTEFAN ZELETIN.**

Editura Academiei R.S.R., București, 1975, 232 pp., 18 lei: *studiu critic consacrat operei sociologului, economistului și filozofului român (1882-1934), profesor la Universitatea din Iași între anii 1927-1934.*

● **Dardu Nicolaescu-Plopșor, Wanda Wolski — ELEMENTE DE DEMOGRAFIE ȘI RITUAL FUNERAR LA POPULAȚIILE VECHI DIN ROMÂNIA.**

Editura Academiei R.S.R., București, 1975, 292 pp., 23 lei: *rezultatele investigării complexe a unui vast material arheologic și antropologic din neolitic și pînă în sec VIII-X prezentate în monografia care inaugurează colecția „Biblioteca Anthropologica et Ethnologica Romaniae", publicată sub egida Comisiei de Antropologie și Etnologie a Academiei R.S.R.*

● **D.M. Pippidi — SCYTHICA MINORA. RECHERCHES SUR LES COLONIES GRECQUES DU LITORAL ROUMAIN DE LA MER NOIRE.**

Editura Academiei R.S.R., București, 1975, în cooperare cu Editura Adolf M. Hakkert B.V., Amsterdam, 314 pp., 36 lei: *rezultatele celor mai recente cercetări ale autorului consacrate istoricului colonizării grecești a Mării Negre.*

● **ISTORIA ȘTIINȚELOR ÎN ROMÂNIA. ȘTIINȚE JURIDICE.**

Volum elaborat de acad. prof. dr. doc. **Traian Ionașcu,** Editura Academiei R.S.R., București, 1975, 120 pp., 5,25 lei: *consacrată istoricului dreptului din patria noastră, din a doua jumătate a sec. XIV și pînă în prezent, lucrarea este apărută sub egida Comitetului român de istoria și filozofia științei.*

● **STUDII ȘI MATERIALE DE ISTORIE MEDIE. VOL. VIII.**

Editura Academiei R.S.R., București, 1975, 260 pp., 28 lei: *din sumarul volumului, publicat sub egida Academiei de Științe Sociale și Politice a R.S.R.; Institutul de istorie „N. Iorga", consemnăm:* **Gheorghe Duzinchevici,** *Războiul moldo-polon din anul 1497. Critica izvoarelor;* **Corina Nicolescu,** *Arta epocii lui Ștefan cel Mare. Relații cu lumea occidentală;* **Florin Constantiniu,** *De la Mihai Viteazul la fanarioți: observații asupra politicii externe românești;* **Iancu Bidian,** *Organizarea și rolul meșteșugarilor în viața economică și socială a orașului Brașov în secolul al XV-lea;* **Constantin Rezachevici,** *Un tetraevanghel necunoscut aparținînd familiei dinspre mamă a lui Ștefan cel Mare;* **Ștefan S. Gorovei,** *Note istorice și genealogice cu privire la urmașii lui Ștefan cel Mare;* **Ilie Corfus,** *Ștefan cel Mare pe o frescă polonă;* **Traian Ionescu-Nișcov,** *Un călător ceh în Moldova în timpul lui Ștefan cel Mare;* **Octavian Iliescu,** *„Perperi auri ad sagium Venetarum";* **Francis Pall,** *O vizită în Țara Românească în anul 1644 (relatare inedită a lui Bakšić).*

● **SYNTHESIS, I, 1974.**

Editura Academiei R.S.R., București, 1974, 224 pp., 15 lei. *Salutăm apariția buletinului cu acest titlu, editat de Comitetul Național Român de Literatură Comparată. În bogatul sumar — incluzînd prestigioase nume românești și străine — se regăsesc multiple incidențe istorice în cercetarea de literatură comparată, ea însăși cu premise istorice.*

Poşta M I

OASTEA CEA MARE ŞI OASTEA CEA MICĂ

THEODORE ANDRICA *din* Cleveland, Ohio, (S.U.A.): „Primesc cu regularitate revista *Magazin istoric*, pe care o citesc cu atenţie şi plăcere. Am întîlnit în paginile ei multe articole consacrate faptelor vitejeşti ale oştirilor române de-a lungul secolelor. De cele mai multe ori, cu efective mult inferioare numeric celor ale adversarilor, armatele comandate de domnitorii ţărilor române au repurtat strălucite victorii. V-aş solicita să publicaţi în revista dv. cîteva date referitoare la organizarea oştilor ţărilor române, din cine erau alcătuite, cum se făcea recrutarea oştenilor etc."

În ţările române, în evul mediu, exista oastea cea mare *şi* oastea cea mică.

Oastea cea mare *era chemată să apere ţara în cazul unor primejdii mari; s-ar putea spune că ea echivala cu un adevărat război popular, cu o înarmare a poporului, căci, în asemenea cazuri, în afară de cetele de ostaşi în slujbă, care alcătuiau oastea cea mică, veneau tîrgoveţii şi ţăranii, cu armele, hainele şi hrana lor. Marile victorii ale voievozilor români — Posada, Rovine, Vaslui, Călugăreni etc. etc. — au fost cîştigate cu oastea cea mare a ţării. Într-un război de apărare a pămîntului străbun, alături de organizarea şi înzestrarea trupelor, un rol de cea mai mare însemnătate l-a jucat, în toate timpurile şi în toate locurile,* factorul moral: *conştiinţa luptătorilor că apără odată cu propria lor libertate libertatea şi pămîntul ţării. Aşa se explică de ce, cu efective întotdeauna inferioare numeric şi ca înzestrare, s-au putut cîştiga victorii strălucite.* Oastea cea mică *era compusă din cetele aduse de boieri, organizate pe socoteala lor şi comandate de ei, şi din două bresle militare,* curtenii şi slujitorii. *Curtenii se recrutau dintre mica boierime de ţară, accesul în această breaslă fiind condiţionat de stăpînirea unei proprietăţi funciare. Slujitorii, recrutaţi din oamenii de jos, se împărţeau, la rîndul lor, în* călăraşi *(care mergeau la război călare, pe cheltuială proprie) şi* dorobanţi *(pedeştri, care erau plătiţi cu leafă pe seama ţării şi cu un tain de carne, pîine şi postav pentru uniforme). Slujitorii beneficiau de scutiri de dăjdii.*

La mijlocul secolului XVII, în Ţara Românească, curtenii aveau uniforme roşii (de unde şi numele de roşii), *iar dorobanţii — albastre.*

Pentru curteni şi slujitori slujba militară avea un caracter obligatoriu şi permanent, înscrierea făcîndu-se prin poruncă domnească, pentru durate variabile, de pildă cîte trei luni pe an.

O organizare deosebită aveau trupele de mercenari *(lefegii) angajaţi pe seama domniei şi a căror slujbă dura atîta timp cît erau plătiţi.*

Existau mai multe unităţi militare — ceata, pîlcul, steagul *(unitatea cea mai veche) şi din sec. XVII* căpitănia, *unitatea cea mai mare.*

Steagul trebuia să cuprindă 100 persoane (fie ei curteni, slujitori sau lefegii); de aceea, conducătorul unui steag se mai numea sutaş *sau* iuzbaşa *(în turceşte, conducător a 100 oameni). Conducătorii de mici unităţi erau de origine modestă; de la aceste ranguri pînă la cel de căpitan, ierarhia se parcurgea prin avansare. Marii conducători de oşti — hatmanii, marii vornici, spătarii — erau numiţi de domn dintre marii boieri.*

Comandanţii slujitorilor se numeau hotnogi, *iar cei ai curtenilor —* vătafi, *curtenii dintr-un ţinut (sau judeţ) erau conduşi de* marii vătafi, *numiţi, din sec. XVII,* căpitani de ţinut.

Specialităţile militare cunoscute erau călărimea *(cavaleria) şi* pedestrimea *(infanteria). Acestora li se adăugau şi* tunarii *(artileria).*

BARUL DIN „CASA CU LEI"

IANCU GRIGIRAS *din* Constanţa, *ne semnala următoarele:* „În oraşul nostru, pe strada Dianei, se află o construcţie, cunoscută sub numele de Casa genoveză («casa cu lei» — *n.n.)* edificiu impunător, cu un portal flancat de patru coloane, pe ale căror capiteluri străjuieşte cîte un leu. Clădirea se găseşte într-un vizibil proces de degradare — pereţi crăpaţi şi scorojiţi, balcoanele complet distruse etc. De curînd, am aflat — *ne scrie corespondentul nostru* — că vor fi efectuate lucrări de renovare, clădirea urmînd să capete destinaţia de hotel şi bar. Nu s-ar putea găsi oare şi altă menire acestui frumos edificiu?"

Redacţia a transmis sesizarea cititorului constănţean Direcţiei Patrimoniului Cultural Naţional, din cadrul Consiliului Culturii şi Educaţiei Socialiste, care ne-a comunicat următoarele: „În anul 1974, Institutul judeţean de proiectare Constanţa, la comanda noastră, a întocmit un studiu intitulat «*Delimitarea centrului istoric al oraşului Constanţa*», lucrare avizată de D.P.C.N. şi Consiliul Popular al municipiului Constanţa, care îşi propune să delimiteze centrul istoric, zonele de interes arheologic şi istoric ale oraşului Constanţa, precum şi stabilirea măsurilor de protejare şi valorificare a acestora. Principala acţiune care trebuie să se întreprindă neîntîrziat în zonă este aceea de asanare şi valorificare a construcţiilor a căror stare actuală şi funcţiune iniţială justifică amenajări care să readucă la viaţă funcţiunile de odinioară ale centrului, portului, oraşului Constanţa.

Sesizarea primită este întemeiată, funcţionarea ca hotel şi bar ce ar urma să o primească «Casa cu lei» nu este cea mai potrivită. Organele locale trebuie să ne consulte la stabilirea noilor funcţiuni ce ar urma să le primească unele construcţii din zona delimitată de studiul mai sus-amintit, şi cu atît mai mult în cazul unor monumente istorice şi de artă", *se spune în încheierea scrisorii, semnată de directorul Direcţiei Patrimoniului Cultural Naţional,* VASILE DRĂGUŢ *şi de* CORNELIU DOBRESCU *şeful Serviciului avizare.*

SESIZĂRI

La sesizarea autorului Dov Lungu, precizăm că la articolul Ultima zi a lui Armand Călinescu, *apărut în nr. 7/1975, p. 44, coloana I, paragraful II, se va citi „Odioasa crimă săvîrşită împotriva acestui om politic, care deşi antidemocrat se declarase contra Gărzii de fier, iar pe plan extern urmărea în linii mari continuarea politicii tradiţionale alături de Franţa şi Anglia, a constituit, în condiţiile izbucnirii celui de-al doilea război mondial, o grea lovitură pentru România".*

Precizăm de asemenea că lucrarea lui A. Simion, Dictatul de la Viena *la care se face trimitere în* Magazin istoric, *nr. 8/1975 (p. 17) a apărut în Editura Dacia din Cluj.*

ALEXANDRU POPESCU *din* Bucureşti: *La nota 2 din p. 17 (nr. 8/1975), titlul corect al jurnalului lui Ciano este* Journal Politique. 1939-1943. *Într-adevăr, cum just remarcaţi, Napoleon III nu a fost niciodată rege, cum dintr-o neatenţie a apărut la p. 33 din nr. 8/1975.*

MULŢUMIRI

Pe adresa redacţiei au continuat să sosească numeroase scrisori de felicitare cu prilejul apariţiei nr. 100 al revistei noastre.

Am reţinut, în mod deosebit, sugestiile cuprinse în scrisorile următorilor cititori, cărora le mulţumim şi cu acest prilej: GHEORGHE ŞURUBARU *din* Bucureşti; ROMAN MIHĂESCU *din* Timişoara; GHEORGHE MĂGDĂLINOIU *din* Tecuci; EUGEN CRĂCIUN *din* com. Bătineşti, jud. Vrancea; FILARET MUHA *din* Roman; *prof.* AUREL FEŞTILĂ, *din* Baia Mare *(mulţumim, de asemenea, pentru volumul semnat de dv.* **Municipiul Baia Mare la vîrsta marilor împliniri)**; ION C. RICUŢĂ *din* com. Carpen, jud. Dolj.

Din corespondenţa sosită de asemenea în ultimul timp pe adresa revistei noastre, am reţinut propunerile, sugestiile, completările şi informaţiile cuprinse în scrisorile următorilor cititori, cărora le mulţumim: VASILE ZETEA *din* com. Viile Apei, jud. Maramureş; GHEORGHE BENGA *din* Cluj-Napoca; E. VICTOR *din* Craiova; TADEUS SOLOMON *din* Piatra Neamţ; PANTELIMON M. BOARĂ *din* sat. Gemeni, jud. Mehedinţi; TRAIAN T. CARAMTESCU *din* Ostrovul Mare, jud. Mehedinţi; IOANA PETRESCU *din* Bucureşti; *dr.* GEORGE IONESCU, com. Vitioara de Sus, jud. Prahova; MARIA CRISTOFOR *din* Brăila.

Nicolae MINEI

Concursul MAGAZIN ISTORIC, ediția 1975

(Urmare din p. 54)

22. Istoricul vest-german Walter Goerlitz, referindu-se la o celebră bătălie de pe Frontul de Răsărit, din timpul celui de-al doilea război mondial, o considera „cea mai mare înfrîngere suferită vreodată de o armată germană".

Despre ce bătălie este vorba? (1968)

23. Dînd expresie solidarității comuniștilor români cu eroica luptă a poporului chinez, împotriva cotropitorilor străini, pentru transformări revoluționare, medicii români Iancu David și Bucur Clejan au activat în China în anii războiului de eliberare antijaponez.

Indicați perioada în care s-au aflat ei în această țară. (1971)

24. Diplomat de frunte al poporului român, Ion Ghica s-a remarcat prin patriotism, inteligență, tact. Într-una din capitalele europene unde a fost ambasador a lăsat „suvenirile cele mai plăcute".

Despre ce oraș este vorba? (1971)

25. Care a fost numele de cod al conferinței din decembrie 1941, dintre președintele Statelor Unite și premierul Marii Britanii, la care zona Atlanticului și Europa au fost considerate „teatru de război decisiv"? (1974)

26. Sabia de onoare primită de generalul Eremia Grigorescu din Japonia avea prinsă o plăcuță albă pe care se afla o inscripție.

Ce scria pe ea? (1975)

27. Cînd a fost ales primul deputat socialist în Parlamentul român? (1973)

28. „Nu suferea să se facă nimănui nici un rău, fie hoție, siluire sau nedreptate".

Ce domn român este descris astfel într-o povestire de epocă? (1974)

29. Cînd se consideră în general că a început „Bătălia Angliei"? (1968)

30. De numele lui Roald Amundsen se leagă una dintre cele mai importante descoperiri geografice. Dificila expediție a fost descrisă în paginile revistei noastre.

Despre ce descoperire geografică este vorba și cînd a avut loc? (1971)

31. Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia adăpostește numeroase cărți rare și documente, printre care și un manuscris care a făcut parte din biblioteca împăratului Carol cel Mare.

Care este denumirea acestui manuscris? (1969)

32. Războiul franco-prusian a fost declanșat de o telegramă a lui Bismarck către ambasadorul Franței.

Sub ce nume este cunoscută telegrama? (1970)

33. Timp de aproape 370 ani, pînă la darea în folosință a Canalului de Suez, călătoriile pe mare din Europa spre India și China s-au făcut pe calea descoperită de un celebru navigator portughez.

Cunoașteți numele lui? (1969)

34. La 24 septembrie 1935, membri ai Frontului plugarilor și ai MADOSZ-ului au semnat un memorabil acord de luptă antifascistă.

Indicați localitatea. (1970)

35. Numele lui von Eckhardt, ambasador al Germaniei în Mexic, și al lui Arthur Zimmermann, ministru de Externe, sînt legate de o anumită decizie militară luată de Germania în primul război mondial.

Despre ce este vorba? (1970)

36. O mare răscoală populară a țăranilor transilvăneni, petrecută cu puțin timp înaintea revoluției franceze din 1789, a avut un larg răsunet peste hotare.

Despre ce eveniment este vorba? (1974)

POȘTA CONCURSULUI

Ediția 1975 a concursului organizat de revista noastră, 100 întrebări — 100 răspunsuri — 100 premii *a fost întîmpinată cu deosebit interes de către cititorii* Magazinului istoric. *Imediat după publicarea primei serii de întrebări, pe adresa redacției au început să sosească numeroase scrisori conținînd întrebări, sugestii, propuneri în legătură cu organizarea și desfășurarea concursului. Răspundem în acest număr acelor scrisori care tratează probleme de interes general, ceilalți corespondenți urmînd să primească răspuns prin poștă.*

ION DUMITRESCU *din* București: *nedumerirea dv. pornește de la faptul că, în numărul trecut al revistei, am publicat, în cadrul concursului, 31 întrebări în loc de 33, cum anunțam în introducere. În ultimul moment, din lipsă de spațiu, a trebuit să amînăm două întrebări, pe care le reproducem în numărul de față.*

Precizăm, încă odată, că termenul ultim de expediere a scrisorilor este 25 octombrie a. c., *data poștei.*

IANCU IONESCU *din* com. Cioroiaș-Trochești, jud. Dolj: *răspunsurile — scrise foarte citeț pe o singură față a foii de hîrtie —* le veți redacta pe cîte file vă sînt necesare: 1, 2, 3 etc., *respectînd însă ordinea din cadrul celor trei serii de întrebări.*

LUCIA ILIESCU *din* București; SILVIA KOTZIANU *din* Timișoara; IOAN MERDARIU *din* Buciumeni, jud. Dîmbovița: *toate cele 100 răspunsuri se trimit într-un singur plic, după publicarea ultimelor întrebări.*

AUREL DANCIU *din* Vărădia, jud. Caraș-Severin: *se poate participa și cu mai multe seturi de răspunsuri, cu condiția să le fie atașat numărul respectiv de taloane.*

AUREL MILCU *din* Drobeta-Turnu Severin: *întrebarea nr. 16 (nr. 7/1975) a fost foarte clar formulată. Nu există nici un motiv de „derută".*

Elev PISTNER RICHARD *din* Ploiești: *la întrebarea nr. 11 (nr. 7/1975) se cere a se indica doar numărul de zile cît a durat „Marșul cel lung", fără nici un alt amănunt suplimentar. Precizăm, totodată, că se socot cîștigătoare și deci au dreptul de a participa la tragerea la sorți, doar buletinele care conțin răspunsurile exacte la toate cele 100 întrebări.*

CE VOM CITI ÎN NUMĂRUL VIITOR

● Miron Costin sau prima treaptă a conștiinței naționale ● Fișe de istorie politică: Blocul Muncitoresc Țărănesc ● 1858: dorința de unire a românilor — o realitate care se impune marilor puteri ● Un sculptor care pictează o capodoperă: Michelangelo ● Octombrie 1910: Portugalia se proclamă republică ● Agitata istorie a „Curții arse" ● Din însemnările mareșalului Foch: noiembrie 1918 — armistițiul ● Londra, martie 1939: „Cazul Tilea" și implicațiile sale diplomatice ● Sfîrșitul țarismului: o nouă tentativă de evadare

60—80

CONTENTS (Romanian History) **S. MARIAN** and **G. POTRA** Romania in the World Today... 2 • **T. GROZEA** August 1944 — The Fighting for the Carpathian Passes... 7 • **G. IVAŞCU** The Review **Manifest**, a Tribune of the Antifascist Struggle... 11 • **T. GEORGESCU** The 1 750 Years of the Town of Craiova... 13 • **N. COPOIU** The **ad-hoc** Divans and the Report of the European Commission... 15 • **P. CERNOVODEANU** 1660-1669: Lord Winchilsea's Correspondence with Romanian Princes... 21 • The Last Interview of **SCARLAT CALLIMACHI**... 24 • **R. POPA** An Exceptional Archaeological Find: the Mural Painting at Streisingeorgiu... 34 • **AL. DOBRE** The Truth about an Inscription: **Horea, Rex Daciae**... 40

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **S. MARIAN** et **G. POTRA** La Roumanie dans le monde contemporain... 2 • **T. GROZEA** Août 1944 — La bataille pour les défilés des Carpathes... 7 • **G. IVAŞCU** La revue **Manifest**, une tribune de la lutte antifasciste... 11 • **T. GEORGESCU** Les 1 750 ans de la ville de Craiova... 13 • **N. COPOIU** Les Divans **ad-hoc** et le rapport de la Commission européenne... 15 • **P. CERNOVODEANU** 1660-1669: La correspondence de Lord Winchilsea avec des princes roumains... 21 • La dernière interview de **SCARLAT CALLIMACHI** ... 24 • **R. POPA** Une exceptionnelle découverte archéologique: la peinture murale de Streisingeorgiu... 34 • **AL. DOBRE** La vérité sur une inscription: **Horea, Rex Daciae**... 40

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **С. МАРИЯН, Г. ПОТРА** Румыния в современном мире... 2 • **Т. ГРОЗЯ** Август 1944: битва за перевалы Карпатов... 7 • **Г. ИВАШКУ** Журнал **Манифест** — трибуна противофашистской борьбы.... 11 • **Т. ДЖОРДЖЕСКУ** Городу Крайова 1750 лет... 13 • **Н. КОПОЮ** Собрания **ad-hoc** и доклады Европейской комиссии... 15 • **П. ЧЕРНОВОДЯНУ** 1660-1669 переписка лорда Уйнчилси с румынскими господорями... 21 • Последнее интервью со **СКАРЛАТОМ КАЛЛИМАКИ**... 24 • **Р. ПОПА** Необыкновенное археологическое открытие: стенная роспись в Стрейсынджоджиу... 34 • **А. ДОБРЕ** Правда про надпись **Horea, Rex Daciae**... 40

INHALT (Rumänische Geschichte) **S. MARIAN** und **G. POTRA** Rumänien in der zeitgenössischen Welt... 2 • **T. GROZEA** August 1944 — Der Kampf um die Karpathenpässe... 7 • **G. IVAŞCU** Die Zeitschrift **Manifest**, eine Bühne des antifaschistischen Kampfes... 11 • **T. GEORGESCU** Die 1 750 Jahre der Stadt Craiova... 13 • **N. COPOIU** Die **ad-hoc** Diwane und der Bericht der Europakommission... 15 • **P. CERNOVODEANU** 1660-1669: Lord Winchilseas Briefwechsel mit rumänischen Fürsten... 21 • **SCARLAT CALLIMACHIS** letztes Interview ... 24 • **R. POPA** Ein ausserordentlicher archäologischer Fund: die Wandmalerei von Streisingeorgiu... 34 • **AL. DOBRE** Die Wahrheit über eine Inschrift: **Horea, Rex Daciae**... 40

SUMARIO (Historia rumana) **S. MARIAN, G. POTRA** Rumanía en el mundo contemporáneo... 2 • **T. GROZEA** Agosto de 1944 — el combate por los desfiladeros de los Cárpatos... 7 • **G. IVAŞCU** La revista **Manifest** — tribuna de la lucha antifascista... 11 • **T. GEORGESCU** Los 1750 años de la ciudad de Craiova... 13 • **N. COPOIU** Los Divanes **Ad-hoc** y el informe de la Comisión europea... 15 • **P. CERNOVODEANU** 1660-1669: Correspondencia de lord Winchilsea con príncipes rumanos... 21 • La última entrevista de **SCARLAT CALLIMACHI**... 24 • **R. POPA** Excepcional descubrimiento arqueológico: la pintura mural de Streisingeorgiu... 34 • **AL. DOBRE** La verdad sobre una inscripción: **Horea, Rex Daciae**... 40

ABONNEMENTS: ILEXIM — Departamentul export-import presă, Bucureşti, Calea Griviţei, nr. 64-66, P.O.B. 2001, telex: 011631

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 702, telefon 16 68 72.

REDACTORI: Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ştefan Sorin Gorovei, Ioan Lăcustă, Vasile Şimandan, Marian Ştefan, Ioana Ursu, Domnica Zavoicinschi
SECRETAR GENERAL DE REDACŢIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR: Anton Tănase
CORECTURA: Constanţa Avram, Ana-Maria Şerbănescu

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali, difuzorii din întreprinderi, instituţii şi de la sate. Preţul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

42 427

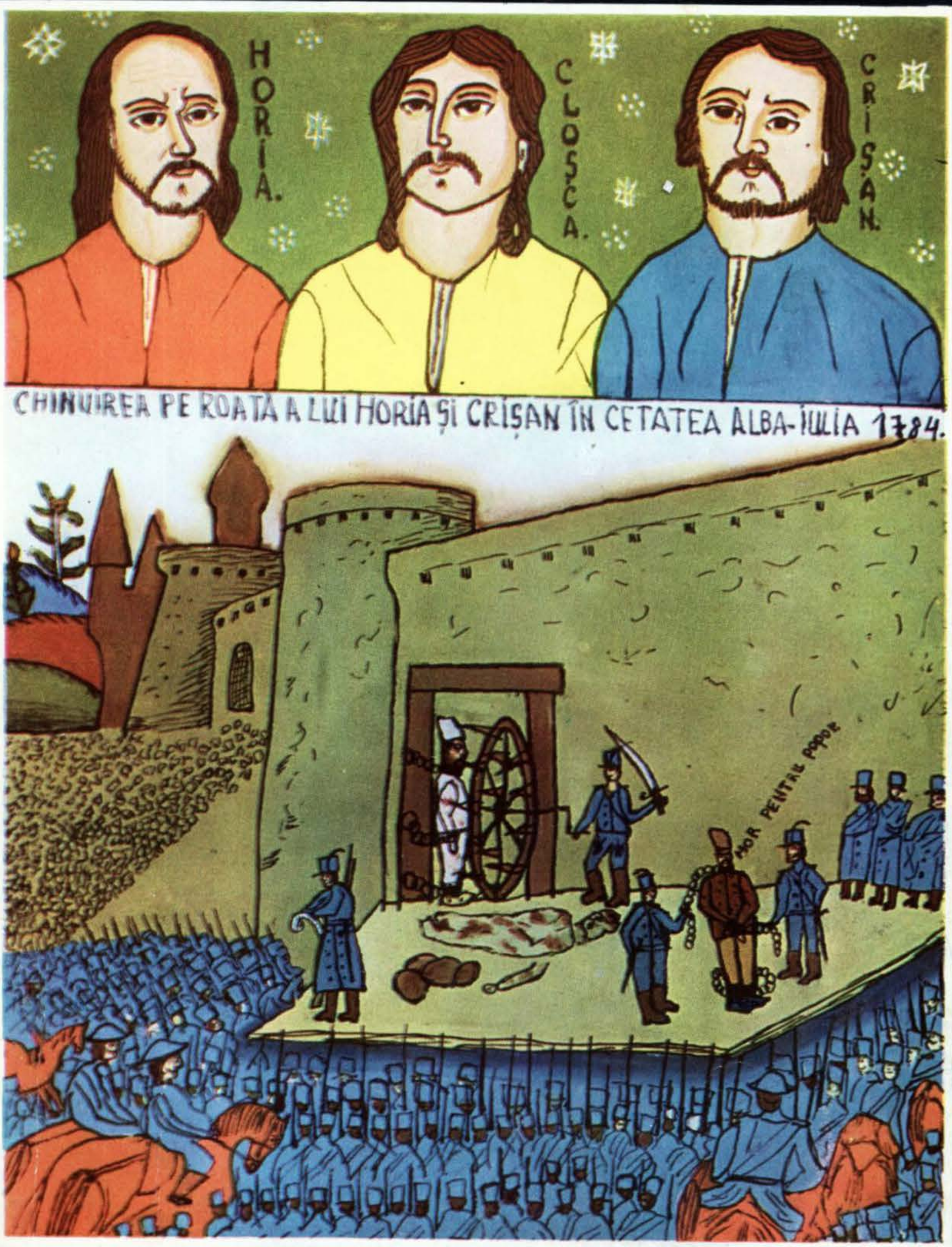

CHINUIREA PE ROATĂ A LUI HORIA ȘI CRIȘAN ÎN CETATEA ALBA-IULIA 1784.

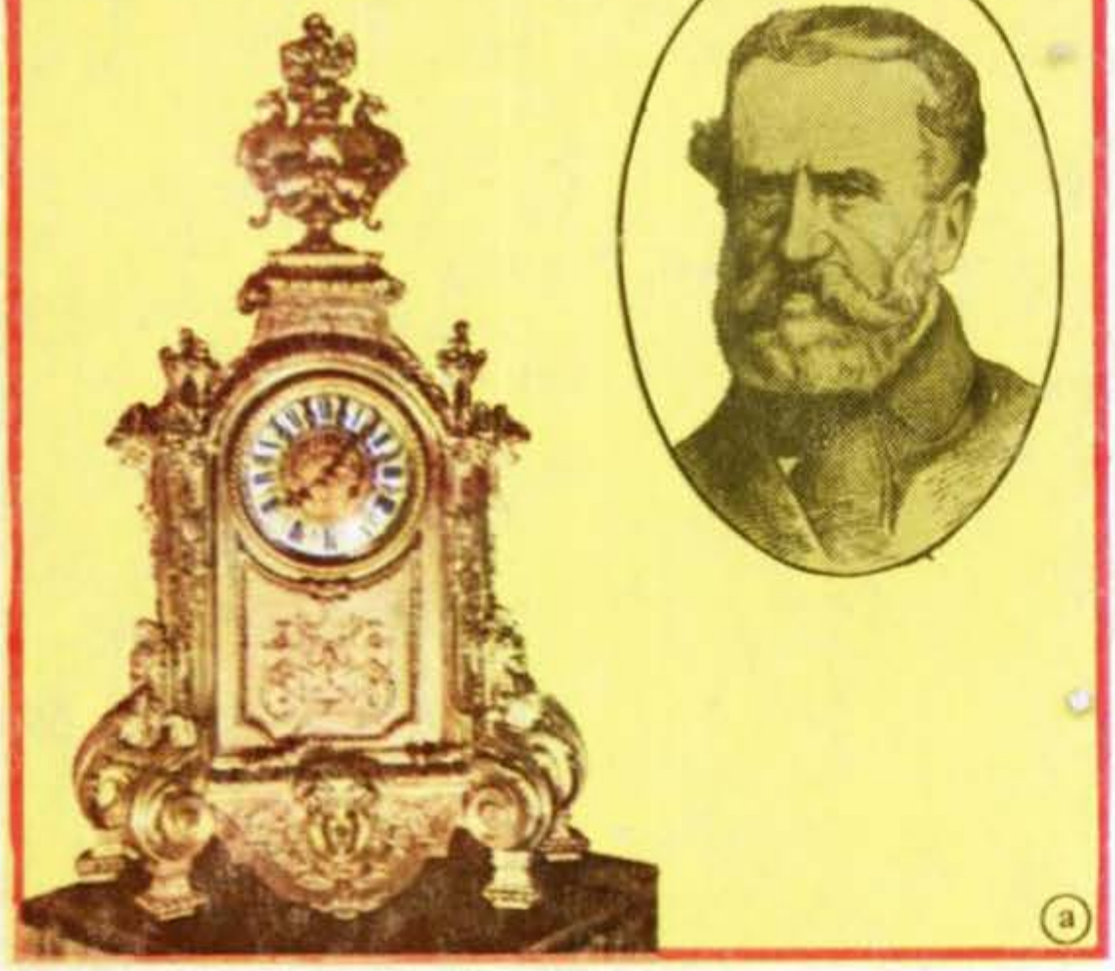

(a)

(b)

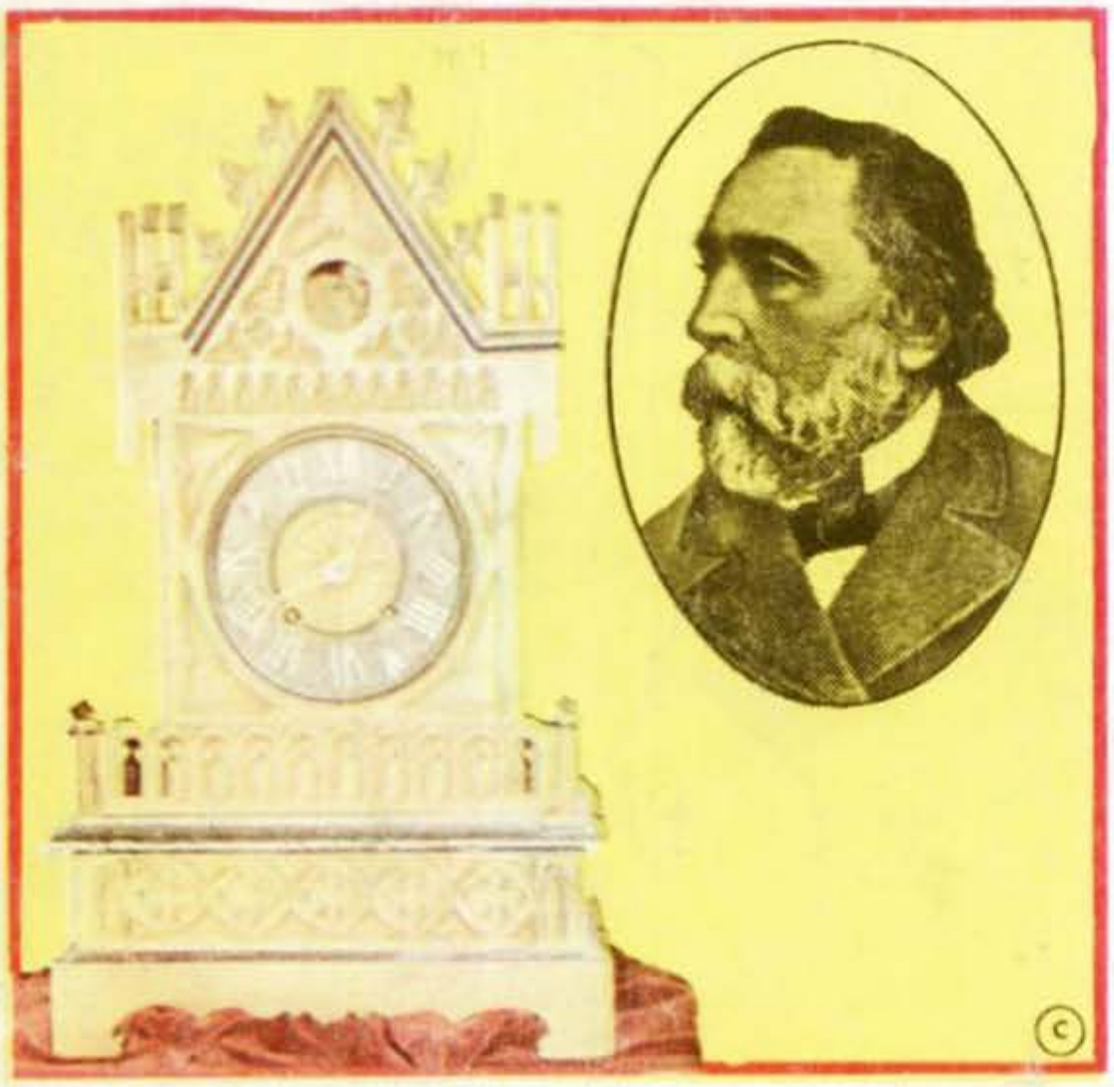

(c)

(d)

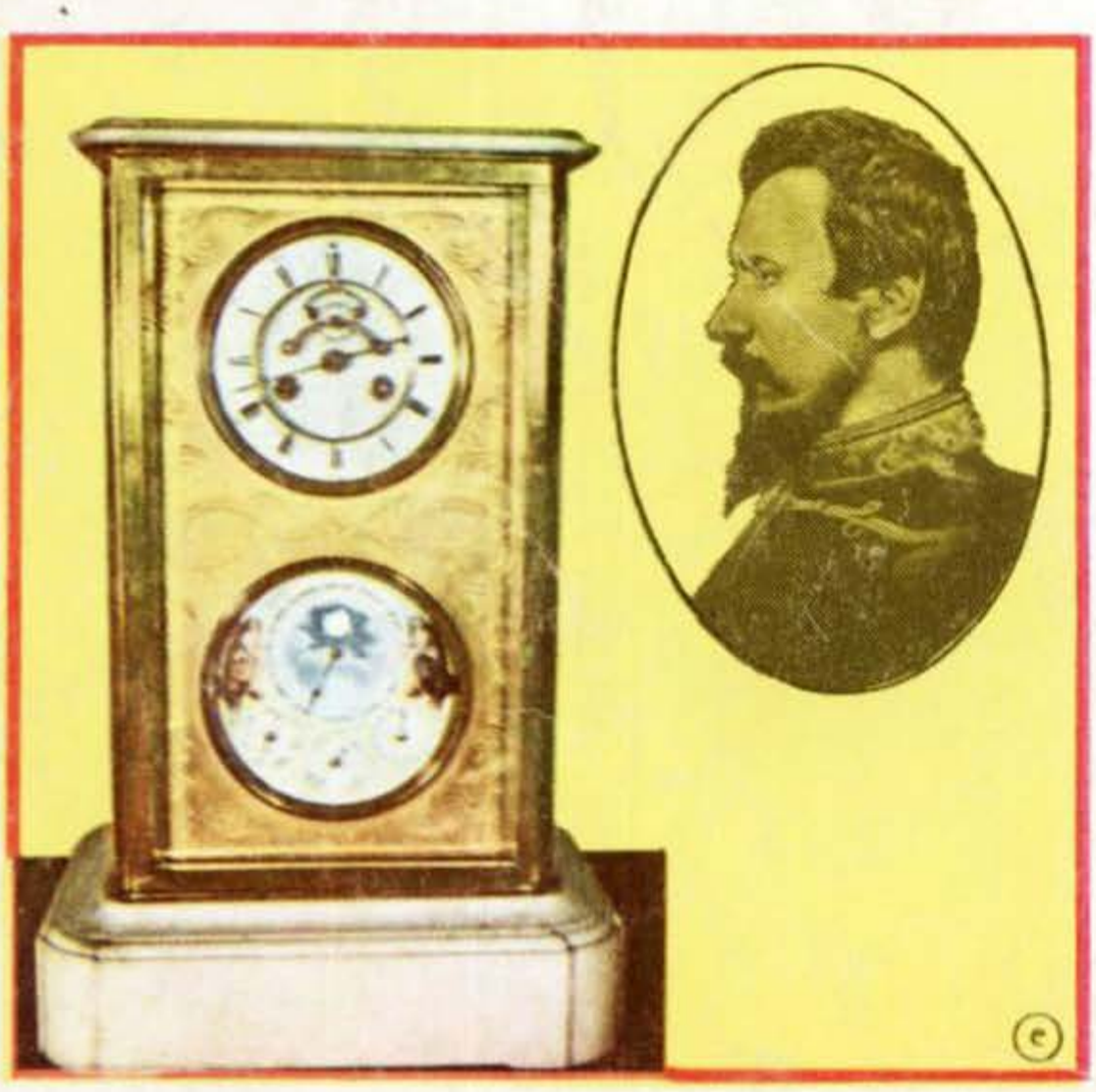

(e)

(f)